

ธรรมะคู่ชีวิต

ลำดับเรื่องในเล่ม

๑. ธรรมะคู่ชีวิต
๒. ปรมัตถ์ชาดกนิเทศคาถา
๓. มงคลพจนานุกรมธรรมะ
๔. อภิปธานคติสำหรับคนทั่วไปอย่างง่าย

พุทธศตวรรษที่ ๒๕

ธรรมะคู่ชีวิต

พุทธทาสภิกขุ

ได้รับความเมตตาจากธรรมทานมูลนิธิ
ให้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมออกเผยแพร่
เพื่อประกาศพระสัจธรรมและรักษาต้นฉบับเดิมของธรรมทานมูลนิธิ
หนังสือชุดลอยปทุมนี้ได้จัดพิมพ์ในสมัยที่หลวงพ่พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่
ธรรมสภาขอกราบขอบพระคุณธรรมทานมูลนิธิ ผู้จัดพิมพ์ครั้งแรกเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

คำนำในการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม

ธรรมะคู่ชีวิต

ธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๙

หนังสือชุด 'ลอยปทุม' ชุดนี้ ธรรมทานมูลนิธิโดยคุณเมตตา พานิช ประธานมูลนิธิฯ ได้เมตตามอบให้ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ทางสวนโมกขพลาราม ได้จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการแต่สาธุชนที่มาเยี่ยมชมสวนโมกข์ ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) มีชีวิตอยู่ และในปัจจุบันมีผู้สนใจสอบถามมาทางธรรมทานมูลนิธิเป็นจำนวนมาก ด้วยปรารถนามีไว้เป็นสมบัติส่วนตัว เพื่อศึกษาปฏิบัติและเก็บไว้เป็นหนังสือประจำตน หรือมอบเป็นที่ระลึกในงานพิธีต่างๆ อันเป็นการช่วยเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายได้อย่างกว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้นได้เป็นอย่างดี

เพื่อเป็นการบูชาพระคุณ แห่งพระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้ก่อตั้งสวนโมกขพลาราม ธรรมทานมูลนิธิจึงได้มอบหมายให้ธรรมสภาดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่ เพื่อเป็นธรรมสักการะและ

แสดงกตเวทิตา ถวายแด่พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าประคุณ
พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่พุทธทาสภิกขุ) เนื่องในมงคลกาล
๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๔๔

หนังสือชุดนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับเดิม
ของธรรมทานมูลนิธิ เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับเดิมไว้ อันเป็นการรักษา
พระธรรมคำสอนมิให้คลาดเคลื่อน โดยได้รับการตรวจสอบ และ
ตรวจทานจากธรรมทานมูลนิธิแล้ว ในกาลสมัยที่ท่านเจ้าคุณ
พุทธทาสภิกขุยังมีชีวิตอยู่ และเป็นไปตามความประสงค์ของท่าน
เจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ

ท่านสาธุชนที่ได้อ่านและศึกษาหนังสือชุดลอยปทุม
ชุดนี้ ถือว่าได้อ่านและศึกษาพร้อมทั้งปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง
ตามคำสั่งสอนของท่านเจ้าคุณพุทธทาสภิกขุ ซึ่งธรรมสภา
มีความภูมิใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง ที่ทางธรรมทานมูลนิธิได้
มอบความไว้วางใจให้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุมนี้ อนึ่ง
ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ธรรมสภาได้จัดพิมพ์รวมเล่มเป็นหนังสือ
ปกแข็งและเย็บเชือกอย่างดี เพื่อความคงทนแข็งแรง ให้มีอายุ
ยืนนานนับ ๑๐๐ ปี เพื่อในกาลต่อไปภายภาคหน้า ไม่มีผู้ใด
จัดพิมพ์หนังสือธรรมะที่ดีเช่นนี้ออกเผยแพร่ สาธุชนรุ่นหลังจาก
นี้ จักได้มีหนังสือธรรมะที่ดีไว้เป็นประทีปส่องทางชีวิตและดำเนิน
ชีวิตให้ถึงพระนิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของมนุษยชาติ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ จัดพิมพ์เป็นชุด และจักได้ทยอยพิมพ์ออกตามลำดับแห่งเนื้อเรื่อง จนครบทั้งชุดแห่งหนังสือชุดลอยปทุมของท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านสาธุชนจักอ่านและศึกษาเล่มใดเล่มหนึ่งก่อนก็ได้ เพราะแต่ละเล่มได้สาธยายธรรมไว้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ในตัวเองแล้ว แต่ถ้าท่านต้องการสะสมหรือมีไว้เป็นมรดกของท่านและครอบครัว ขอได้โปรดติดตามต่อไป โดยสอบถามได้ที่ ธรรมทานมูลนิธิ โทร (๐๗๗) ๕๓๐๕๕๒ และ ธรรมสภา โทร (๐๒) ๘๘๘๗๕๔๐

ธรรมสภาขอปวารณาวายแก่ ห้องสมุดของวัด หรือสถานปฏิบัติธรรม ที่แจ้งความจำนงขอรับเป็นธรรมทานไปที่ ธรรมสภา อันถือเป็นการบูชาคุณท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) ผู้เป็นองค์บรรยายหนังสือชุดลอยปทุม

บุญกุศลอันจักพึงมีพึงได้จากการจัดพิมพ์หนังสือชุดลอยปทุม ในครั้งนี้ ธรรมสภาขอน้อมถวายแด่พระเดชพระคุณท่านเจ้าประคุณพระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อพุทธทาสภิกขุ) พระผู้เป็นองค์บรรยายพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้แพร่หลายไปทั่วทุกอณูแห่งจักรวาล

ด้วยความสุจริต หวังดี

ธรรมสภาปรารถนาให้โลกพบกับความสุข

๑๕ ไม่ทรา

การที่มนุษย์มีชื่อธรรมะ อันเป็นธรรมาทม ในสมัย
ที่โลกกำลังขาดแคลนธรรมะอย่างถึง เช่นนี้ เป็นชื่อที่ มี
เหตุผล และ ควรแก่การอนุโมทนา, ถึง การอนุโมทนา.

คำว่า "ธรรม" เมื่อกล่าวถึง มี ความหมาย มาก
มาก นานาประการ, แต่ประการที่ สำคัญ ที่สุด นั้น ธรรมะ
คือ หน้าที่ ที่ มนุษย์ จะต้อง ปฏิบัติ ให้ ถูกต้อง ตาม กฎ
ของ ธรรมชาติ ทุก ชั้น ทุก ตอน แห่ง วัฏจักร ของ เขา,
เมื่อ ความ มี ชีวิต อยู่ อยู่ อย่าง ปกติ นี้ โดย ส่วน ตัว และ
ส่วน รวม, หรือ กับ โลก.

โลก ขาด แคลน ธรรมะ เพราะ ไม่มี รู้จัก ชื่อ ที่ เป็น
ที่ ธรรมะ อย่าง ถูกต้อง ดัง ที่ กำหนด ไว้ เพราะ คือ ๗
เศสสไม่แดงในกล ในระสอระบอบอันเกิดจากทระประพทุที่
ผิด ธรรมะ นั้นเอง. สัตว์ชาติ กาลาณีนิสคณ ธรรมะของ
วิดิในระสอระบอบนั้น และโดยที่ในวิดิที่คนกระ-
หับ มีชีวิตเป็นกิละไม่ ทั้งเมื่อสัตว์. มุชากิละสค
ชีวิตชีวิต วิ ลมในนั้นที่ มีชื่อที่ธรรมะ ธรรมะใน
โลกแล้ว; สดแต่ในนี้ไม่เหลือ สดออกโลก ให้ได้มีชื่อ
ตลอดโลกา เป็น มาแล้ว. เขาเห็นว่า นกที่ ของเขา มีชื่อ
เมื่อ แต่ เขาเห็นชื่อ สดออกามด้วย ทระของกิละในนั้น.

โลกส่วนใหญ่ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ ถึง

การรู้จักกรรม คือการรู้ตัวละเว้นไม่เอาอย่างถูกต้อง คน
ไม่หลงใหลในสิ่งใด แม้ในความสุขหรือความสบาย ก็คิดถึงบุญกุศลอยู่
ก็มิใช่การเอาอย่างอย่างใด. มิฉะนั้นจะเป็นความสุขชั่วขณะในขณะนั้น
มิใช่เป็นอันดีแท้แห่งความสุขตลอดไป. จักหวังผู้ที่มีบุญกรรมอย่างแท้-
จริง. ความเห็นแก่ตัว ย่อมเกิดไม่ได้เพราะเหตุนี้. ความรัก
เพื่อนมนุษย์ด้วยดี ย่อมมีได้โดยง่าย แม้ว่าจะมีความเห็นต่าง
กันก็ควรยกย่องกัน หากมีสักฝ่ายใด. ผู้ประพฤติกกรรม ย่อม
รู้สึกรู้ชาติ เมื่อรู้สึกรู้ชาติได้ ย่อมประพฤติกรรม หรือเมื่อได้ทำ
หน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง. ความประพฤติของ
สัตว์ ก็ในบุญกุศลเป็นสุข. มิฉะนั้นความสุขนั้นเป็นมายา
คือ สว่างมาก มากเมื่อเห็น คือ ๓๓ บุญกุศล นั้น กาย และ
จิตใจต่างเป็นความสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง เห็นแล้ว.

กรรม: ๓๓ ในที่เรารู้จักมีทั้งที่ อย่างถูกต้อง รู้จักมีทั้ง
ไปและกลับคืน และสิ่งอื่นอย่างถูกต้อง, มีหน้าที่การงาน
อันพึงประสงค์ ก็ประโยชน์อันใดสิ่งหนึ่ง มีกรรมหลาย อย่าง อย่าง
ถูกต้อง คือเป็นไม่เพื่อ สันติสุขสันต์บุคคล และ สันติสุข
ของสัตว์ โดยส่วนเดียว, มิฉะนั้นก็ทุกทุกทุกทุกทุกทุก
ก็จริง แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์ชาติทั้งปวง, เป็น
คนอันใดคนหนึ่ง หรือหนึ่งคน แม้แต่หนึ่งอย่างเดียว. คือ
อันเรื่ออก ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ, ชาติ,
แต่ผู้ประพฤติกกรรม. ข้อนี้ นามของกรรมว่า ๔๖๓๓ มิใช่
หรือมิใช่ทุกทุกทุกทุกทุกทุก, มีแต่ สัตว์ชาติ มิใช่แต่
แต่ผู้ประพฤติกกรรม เป็นต้นไว้ ก็ดีแล้ว.

เขา มีตา หู จมูก ลิ้น ปลายเท้า ลิ้นหัวใจ ตับ และไต เพื่อใช้
รู้สึกสัมผัส รับรส อบอุ่น ถูก ตัดของอาหารที่มีประโยชน์ เพื่อมีชีวิตอยู่ได้
อบอุ่น สดชื่น มีใช้ มีตา หู จมูก ลิ้น ปลายเท้า ลิ้นหัวใจ มี
สี่ ๑ นิ้ว เขาตาเป็นทาสของอกไกส คนใดเข่าไม่ขึ้น เข่าไหนที่
เป็นกันเอง โดยมากในโลกนี้จริงจริง ทั้งกันด้วยชาติ ชนชน
เข่ามันก็มีโลกนอกตัวเขาไม่ได้ ก็จริง แต่เขาสามารถควบคุม
ตา หู จมูก ลิ้น ปลายเท้า ๑ นิ้ว สัมผัสโลก แต่ในความคิดนั้น
จะไม่เป็นอันเป็นภัยแก่เราได้ โดยอาศัยธรรมะ นั้นเอง ที่
คนในโลก ทำได้เช่นนั้น โลกนี้ก็เป็นโลกที่สงบงาม อยู่
ด้วย นิสัยเป็นโลกของพระศรีอารยเมตไตรย มีนันทินตา นัน
คุณ เพราะเป็นโลกที่ ดีมีสงบ มีด้วยธรรม

ทุกโรค ทุกโรคในโลกนี้จริงนั้น มีอยู่ทุกที่โดยไม่มีที่นั่น
คือ เดินไปทุกที่ทุกที่ การชดเชยที่ทุกคนได้เดินไปตาม
ทุกที่นั้น ย่อมเป็นทุกที่คนในโลกนี้ และทุกที่. ของได้
การวัดการพิมพ์นั้นด้วยธรรมะ นั้นโดยแท้จริงแล้ว และ
โดยธรรมแท้ ธรรมแท้ธรรมแท้ สอดคล้อง กับแก่ผู้ที่มีสติแล้ว และ
ผู้ที่มีสติอยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมโลก. สำหรับได้ของ
มีมาก มีที่นั้นที่ ดีมีสงบ มีโดยธรรม

พุทธทาส ธัมมชโย

โลกขพตาราม, เชียง

สารบัญ

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๑. ธรรมะเป็นคู่ชีวิต ๑

ศึกษาธรรมพิสุจน์ผลของธรรมะในพุทธศาสนา ๑

ความมุ่งหมายของธรรมะเพื่ออยู่กันเป็นผาสูก ๓

คนอยู่กันไม่ผาสูกเพราะมีความเห็นแก่ตัว ๕

เห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุให้เกิดกิเลส ๖

โลภะ ราคะ โทสะ โมหะ

กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรมเลวร้ายได้ฉีก ๑๐

คนได้เรียนธรรมะจึงควบคุมกิเลสได้ ๑๓

ธรรมะเป็นคู่ชีวิตยิ่งกว่าอื่นๆ ๑๕

กำจัดความเห็นแก่ตัวได้ ๑๗

ต้องศึกษาอย่างเรียนวิทยาศาสตร์

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา ๒๑

ต้องศึกษาธรรมะภายในจิต ไม่ใช่จากพระไตรปิฎก ๒๓

วิธีศึกษาพระไตรปิฎกข้างใน ดูตั้งแต่แรกเกิด ๒๕

ความโลภ โกรธ หลง เริ่มมีตั้งแต่ทารก ๓๓

ความเห็นแก่ตัว เกิดจากความรู้สึกว่ามีตัว คืออัตตา	๓๖
เงื่อนไขของการรู้พุทธศาสนา	๔๐
มีสติปัญญามาใช้ทันผัสสะ จะหยุดกระแสทุกข์ได้	๔๓

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๒. ปรมกัลยาณมิตตคคาถา	๕๓
(พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร)	
พิจารณาให้รู้จักวันสำคัญของมนุษย์	๕๔
วันอาสาฬหะนี้ กล่าวได้ว่าเป็นวันสำคัญของโลก	๕๖
ใจความสำคัญของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	๖๐
ตรัสรู้วัยสังข์ ๔ เป็นหลักวิชา	๖๒
ตรัสรู้ตัวปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์คือมรรคมีองค์ ๘	๖๒
ประธานมัชฌิมาปฏิปทาเป็นเครื่องกำจัดการ	๖๖
หาสันติภาพ ต้องหาที่ร่างกายนี้ หาที่อื่นไม่พบได้	๗๒
เรื่องหาสันติภาพ ถ้าติดทางวัตถุมากเท่าไร ก็ไม่ได้พบ	๗๖
มัชฌิมาปฏิปทามีความหมายเป็นตถตา	๘๒

ประธานของขวัญคือมัชฌิมาปฏิปทา สุนิพพาน	๑๐๐
รู้จักคำว่า “กลาง” ให้ถูกต้อง	๑๐๒
ธรรมใดเป็นไปเพื่อนิพพาน	๑๑๐
ก็นับเป็นมัชฌิมาปฏิปทา	
ศึกษาให้เข้าใจคำว่า “นิพพาน”	๑๑๖

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๓. มหரசพของพระอรหันต์	๑๒๙
เหตุผลที่ใช้คำว่า “ศิลป์”	๑๓๑
ดูความงามที่พระพุทธเจ้าตรัส	๑๓๓
ศิลป์ของพุทธศาสนาคืออยู่เหนือทุกข์	๑๓๗
คนทั่วไปนิยมศิลป์ทางวัตถุมากกว่าทางจิตใจ	๑๔๐
ธรรมะในพุทธศาสนาเป็นศิลป์ที่สมบูรณ์	๑๔๔
สัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิตชอบความงาม	๑๔๖
ศิลป์ตามหลักพุทธศาสนาเป็นมงคลสูงสุด	๑๔๙
พุทธศิลป์เกิดได้โดยประเพณีพรหมจรรย์	๑๕๑

ปรมัตตศิลป์หมายถึงถึงนิพพาน	๑๕๓
ครองชีวิตเป็นมนุษย์สมบูรณ์ต้องมีศิลป์	๑๕๗
เป็นมนุษย์มีศิลป์แล้วชีวิตจะเป็นมหรสพ	๑๖๐
ชีวิตเป็นมหรสพได้เพราะมีนิพพานอาบรด	๑๖๓
ปรมัตตศิลป์ทำชีวิตให้เป็นมหรสพดูพระอรหันต์	๑๖๕
ชีวิตเป็นสิ่งเดียวกับธรรม แล้วไม่ทุกข์	๑๖๗
ปรมัตตศิลป์นี้เป็นสติปัญญาของชาวพุทธ	๑๗๓

ชุดลอยปทุม เรื่อง :

๔. อานาปานสติ	๑๗๗
กรณีปกติ	๑๗๗
กรณีพิเศษ	๑๗๘
สติไปกำหนดจับอยู่ที่ลมหายใจเข้าออก	๑๗๙
“วิ่งตามตลอดเวลา”	๑๘๐
“ดักดูอยู่แต่ตรงที่แห่งใดแห่งหนึ่ง”	๑๘๒
ความดับไม่เหลือ	๑๘๙

ของ พุทธปาฐก

เรื่อง

ธรรมะคู่ชีวิต

ธรรมะเป็นคู่ชีวิต.

นักศึกษาทั้งหลาย,

ในชั้นแรกนี้ขอแสดงความยินดี แก่เธอทั้งหลาย เป็นที่ประจักษ์ว่าเธอได้เลือก **เอาวิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือก**; เพื่อนของเราจำนวนหนึ่งหรือจำนวนมาก ไม่เลือก เราเลือกเพื่อศึกษาวิชาพุทธศาสนา.

ศึกษาธรรมพิสูจน์ผลของธรรมะในพุทธศาสนา.

ข้อนี้จะมีผลก็อย่างไร นั่นแหละต้องทำให้เป็นที่ประจักษ์. เราจะต้องพิสูจน์ ความที่เราได้รับ ผลจากพระ

อบรมคณะนักศึกษา จากวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช
ณลานหินโค้ง โมกษพลาราม ไซยา

๒๓ มกราคม ๒๕๒๖ เวลา ๑๕.๓๐ น.

ธรรมในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นสิ่งที่มีค่า, ไม่ใช่มีค่า
 ว่า เป็นเพียงวิชาหนึ่งเพื่อการศึกษา แล้วสอบไล่ได้เหมือน
 กัน; อย่างนี้ไม่ใช่, นี้มันน้อยเกินไป. เราเลือกวิชาพุทธ-
 ศาสนา ศึกษาเล่าเรียนแล้วก็สอบไล่ได้ก็ตามหลักสูตร นั้น
 มันเป็นเรื่องเล็ก; เรื่องใหญ่ก็คือ เราจะรู้ธรรมะ และ
 สามารถมีธรรมะอยู่กับเนื้อกับตัว ตลอดไปในอนาคต,
 เป็นเครื่องควบคุมหรือว่าหล่อเลี้ยง แล้วแต่ละจะเรียก ให้
 ชีวิตนี้เป็นชีวิตที่เยือกเย็น สัมกับที่เป็นมนุษย์. มนุษย์
 ควรจะมีชีวิตที่เยือกเย็น คือมีความสงบสุข; ถ้าไม่มีชีวิต
 ที่เยือกเย็น ก็ป่วยการ. การที่มีความรู้ทำให้ชีวิตนี้เป็น
 ชีวิตที่เยือกเย็นได้ นั่นแหละ มีค่ามากที่สุด สำหรับความ
 เป็นมนุษย์.

เธอทั้งหลายจงสนใจในความจริงข้อนี้ และทำให้
 สำเร็จประโยชน์ คือเราจะมีธรรมะสำหรับความเป็นมนุษย์
 ของเรา, เรียนวิชาธรรมะ เพื่อความเป็นมนุษย์ ของเรา
 จะได้รับผลดีที่สุด; ไม่ใช่เพียงแต่ที่เราเป็นนักเรียน
 เขาบังคับให้เรียน, หลักสูตรมีวิชาให้เลือก แล้วเราก็เลือก
 นึกก็มากอยู่แล้วในการที่รู้จักเลือก.

พวกที่ไม่เลือกเอาวิชาพุทธศาสนา ก็คงจะเห็นว่า มันเป็นเรื่องเรียนยาก ลำบาก หนักเหนื่อย, แล้วก็จะไม่ได้ประโยชน์อะไรนัก เขาจึงไม่เลือก. เมื่อเราเลือกเราก็ควรจะคิดเหตุผลของเรา ว่าทำไมเราจึงเลือก? แล้วเราจะได้รับประโยชน์อะไร?

นี่จึงจะต้องพูดกันให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนลงไปว่า ธรรมะในพระพุทธศาสนาที่เราเลือกศึกษานี้ จะนำมาซึ่งประโยชน์อย่างไร, แล้วเราจะเรียนกันอย่างไร จึงจะรู้และจะมีธรรมะนั้น? วันนั้นก็ตั้งใจจะพูดข้อนี้ ขอให้เธอทั้งหลายพยายามฟังให้ดี, ฟังให้รู้เรื่อง, ฟังให้ดีจึงจะรู้เรื่อง, และเมื่อรู้เรื่องแล้วก็จะมีความรู้และมีปัญญา. ขอให้ฟังให้ดี อย่าคุยแข่งกับผู้พูดผู้เทศน์ มันใช้ไม่ได้หลายๆ อย่างที่เดียว, ก็จะเสียเวลาเปล่าในที่สุด มันฟังไม่รู้เรื่อง. ฉะนั้นตั้งใจ ฟัง ส่งใจไปตามคำพูด, แล้วก็เข้าใจคำที่พูด แล้วจำไว้ให้แม่นยำ หรือถึงกับจดไว้ ในส่วนที่สำคัญ.

ความมุ่งหมายของธรรมะเพื่อยุติกันเป็นผาสูก.

เรื่องที่จะพูด มันก็ต้องตั้งต้นไปจากปัญหาที่กำลังมีอยู่จริง, ปัญหาที่กำลังมีอยู่จริง คือเราไม่ได้รับความ

สงบสุข, หรือว่าบ้านเมืองไม่ได้รับความสงบสุข, หรือโลก
นี้มันไม่ได้รับความสงบสุข เพราะเหตุอะไร? เราจะต้อง
เอาสิ่งนั้นเป็นตัวปัญหา เป็นตัวปัญหาที่แท้จริง ที่เราจะ
ต้องสามารถขจัดออกไปเสียได้ เพื่อประโยชน์แก่ตัวเรา
เอง, และเพื่อเพื่อนมนุษย์ของเราทุกคนในโลก จึงจะ
ได้ชื่อว่า เรามีความสมควร มีความเหมาะสมที่จะอยู่ในโลก
ที่จะเป็นสมาชิกคนหนึ่งในโลก, ไม่เป็นหมันเปล่า.

ถ้าเราไม่ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้แก่ตัวเราและ
แก่ผู้อื่นแล้ว เราเป็นหมัน, เป็นคนที่ไร้ประโยชน์. มัน
มีแต่ประโยชน์อะไรก็ไม่รู้ มีเงินมีทอง มีข้าวมีของ มีอะไร
สะควกสบาย; แต่มันก็ไม่ใช่ประโยชน์ชนิดที่น่าเลื่อมใส,
มันเป็นเรื่องปากเรื่องท้องของบุคคลนั้นเท่านั้น มันก็ไม่ดี
กว่าสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมันก็รู้จักทำเพื่อปากเพื่อท้องของมัน
เหมือนกัน. เราจะต้องมีความรู้มากกว่านั้น ให้ทำสิ่งที่
เป็นประโยชน์โดยแท้จริง ทั้งแก่เราเองและแก่เพื่อนมนุษย์
ของเราด้วย. ความมุ่งหมายของธรรมะอยู่ที่ตรงนี้ คือ
เพื่อทุกคนในโลกอยู่กันเป็นผาสุก.

คนอยู่กับไม่ผาสุกเพราะมีความเห็นแก่ตัว.

ที่นี้ก็มีมาพูดถึงมูลเหตุที่ทำให้ไม่มีความผาสุก. คุณจากของจริง ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น, ไม่ต้องเชื่อว่าเพราะคนอื่นพูดให้ฟัง หรือมีอยู่ในหนังสือที่เราอ่าน. ให้ดูลงไปจริงๆ ที่ความวุ่นวาย ความระส่ำระสาย ไม่เป็นสุข ที่เรียกกันว่า วิกฤตการณ์ ที่มีอยู่ในโลก. ทำไมจึงมีการเบียดเบียนกัน? ทำไมจึงไม่รักใคร่กัน ในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังมีการทะเลาะวิวาทกัน? หรือยังมีอิจฉาริษยา ซึ่งมันไม่จำเป็นเลย. ที่เราจะอิจฉาริษยากันนั้นแหละคือโทษ ของการที่ไม่มีความมีธรรมะ.

เธอต้องจำคำสำคัญคำหนึ่งไว้ว่า ความเห็นแก่ตัว, ความเห็นแก่ตัว นั้นแหละ เป็นจุดศูนย์กลางของความไม่มีธรรมะ.

ถ้าให้ตี ก็ต้องดูความเห็นแก่ตัวของตัวเอง มันคงจะดูยาก เพราะว่าเรามันเข้าข้างตัวอยู่เรื่อย, จะดูความเห็นแก่ตัวของผู้อื่นพร้อมกันไปได้ แต่มันคงจะไม่ชัดเจนเท่ากับที่ดูของเราเอง ว่าเรามีความเห็นแก่ตัวอย่างไร.

คำว่า ความเห็นแก่ตัวนี้ เป็นสิ่งที่มนุษย์เกลียดชังและประณามกันมา ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ก็ว่าได้; แต่เรื่องดึกดำบรรพ์นั้นไม่ได้ยินกับหูเอง, ที่ได้ยินกับหูเอง เมื่อฉันมีอายุ ๗๗ ปีมานี้ ก็ได้ยินแล้วตั้งแต่จำความได้ ว่าทุกคนเกลียดความเห็นแก่ตัว, สอนให้เกลียดความเห็นแก่ตัว ทั่วไปทั้งโลก. พวกชาวต่างประเทศเข้ามาในบ้านเรา เขาก็พูดคำขานติเตียนหรือเกลียดชัง ความเห็นแก่ตัว, ความเห็นแก่ตัว นั้นแหละ, ความเห็นแก่ตัวนี้มันเลวร้ายอะไรนักหนา, ดูให้เห็นว่า มันเลวร้ายอะไรนักหนา.

เห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุ

ให้เกิดกิเลส โลภะ ราคะ โทสะ โมหะ.

ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุ ให้เกิดความอยากได้ ที่ไม่ควรจะได้ ที่เรียกว่าความโลภ, ความเห็นแก่ตัวมันเป็นเหตุให้เกิดความอยากได้ ที่ไม่ควรจะได้ ที่เราเรียกว่าความโลภ สำหรับสิ่งต่างๆไป. ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับกามคุณ ก็เป็นเหตุให้เกิดราคะ, ความกำหนัดในทางกามารมณ์; นี้ก็เพราะความเห็นแก่ตัว มันต้องการให้สิ่ง

เหล่านี้มาบำรุงบำเรอสนองกิเลสของตัว, นั่นแหละคือ
ความรู้สึกที่เรียกว่าราคะ. เอาละ, ความเห็นแก่ตัวให้เกิด
โลภะ หรือราคะ เป็นกิเลสตัวแรก.

ทีนี้เมื่อมันไม่ได้ตามที่มันอยากจะได้ หรือเห็น
แก่ตัวแล้ว มันก็เกิดตัวที่ ๒, กิเลสตัวที่ ๒ คือ โทสะ
หรือโกรธ; ถ้าไม่ได้้อยากอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ก่อน
แล้ว โทสะ หรือ โกรธ เกิดไม่ได้. ดังนั้นมันจึงเนื่องกัน
มากับความอยาก หรือความโลภก็แล้วแต่ ที่มันมีอยู่ก่อน
แล้ว, เมื่อมันไม่ได้ตามที่มันอยาก ที่มันต้องการ มันก็เกิด
กิเลสตัวที่ ๒ หรือกลุ่มที่ ๒ คือ โทสะ — ประทุษร้าย, โกรธ
— ความโกรธ, และกิเลสชื่ออื่นในเครือเดียวกัน เช่น ความ
พยาบาทจองเวร อาฆาตมาดร้าย คือความโกรธที่มันยึด
เขื่อนั่นเอง, มันก็คือโทสะ หรือโกรธที่มันยึดเขื่อนั่นออกไปเป็น
จองเวรเป็นอาฆาตพยาบาท, นี่มันเป็นกิเลสกลุ่มที่ ๒.

ทีนี้เมื่อมันยังรู้ไม่ได้ มันเข้าใจไม่ได้ แล้วมันก็
ยังไม่ได้ตามที่มันจะได้ มันก็พะวงหลงไหล มันก็สงสัย มัน
ก็หวัง มันก็คิดอย่างไม่รู้จบในเรื่องนั้น ๆ. ที่มัน อยากจะ

ได้แล้วมันก็ไม่ได้ ก็เกิดพวกที่ ๓ ที่เรียกว่าโมหะ, โมหะ — ความมืด ความโง่ ที่บั่นบ่วนอยู่ในจิตใจ.

เธอทั้งหลายได้ยินได้ฟังมามากแล้วว่า โลภะ โทสะ โมหะ; แต่อาจจะไม่รู้จักตัวจริงของมัน. ถ้าจะรู้จักตัวจริงของมัน ต้องย้อนดูไปข้างในของเราเอง ว่าเราโลภ คือเราอยากได้ อย่างไม่มีเหตุผล อย่างที่ไม่ควรจะได้, หรือมันเกินกว่าที่มันควรจะได้, และเมื่อไม่ได้ เราก็ก่เกิดโทสะ; เมื่อยังไม่ได้ตัดออกไป หรือตัดออกเวลานั้น มันก็มีโมหะ คือความโง่, โง่เพราะไปโลภมันก็ได้, โง่เพราะเมื่อไม่ได้ แล้วมันก็โกรธก็ได้. มันเป็นความโง่ที่กำลังบั่นบ่วนอยู่ในจิตใจ มันทำให้จิตใจไม่รู้อะไรตามที่ควรจะรู้ มันก็รู้ผิด เป็นเหตุให้คิดผิด — พุคผิด — ทำผิด — อะไรไปเรื่อย. นี่เรามีหรือไม่? เรามีเท่าไร?

พยายามดูจากภายในให้รู้จักสิ่งเหล่านี้ มันจะมีผลดี ที่ว่าให้รู้จักสิ่งเหล่านี้, ทำให้เราฉลาดขึ้น ใน การที่จะกำจัดมันเสียให้หมดไป, แล้วเราก้จะมีชีวิตอยู่ได้ โดยที่ไม่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่าง

ที่เขาณี ๆ กัน; แม้ว่าจะยังไม่หมดสิ้น มันก็มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่เบาบาง ที่ไม่ถึงกับทำให้เกิดอันตราย ร้ายแรง.

คนธรรมดาที่มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เหลืออยู่ตามสมควร; แต่มันไม่ถึงกับแตกเผา, ถ้ามันร้ายแรงมันก็จะแตกเผา คือทำให้ร้อนเป็นไฟในตัวมันเอง ในตัวคนนั่นเอง. เมื่อบังคับไม่อยู่มันก็ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนด้วย, เรียกว่าเดือดร้อนด้วยกันทุกฝ่ายเลย.

แม้ที่มันเป็นความเดือดร้อนของเราเองนี้ ก็เป็นเรื่องใหญ่โตมโหฬารอย่างยิ่งอยู่แล้ว คือเราหาความสงบสุขไม่ได้, เรามีความกระวนกระวายใจเป็นทุกข์; นั่นมันก็เป็นเรื่องที่มาหลายอยู่แล้ว. โลกะเกิดขึ้น รากะเกิดขึ้นนี้ มันกระวนกระวายเท่าไร ไปดูเอาเองก็แล้วกัน, โทสะ หรือ โกรธะเกิดขึ้นมันร้อนอย่างไร, มันเป็นบ้าไปพักหนึ่งเลย, ที่นี้โมหะเหมือนกับว่าตาบอดอยู่ตลอดเวลา นี้ มันมีโทษเลวร้ายอย่างไร.

นี้คำนวณในทางกลับตรงกันข้าม ก็คือว่า ถ้าไม่มี

จะเป็นอย่างไร, ถ้าไม่มีจะเป็นอย่างไร; ถ้าเรารู้จักโลภะ โทสะ โมหะดีแล้วเราอาจจะรู้ได้ดีว่า ถ้าไม่มีจะเป็นอย่างไร, ถ้าไม่มีเลยโดยประการทั้งปวง เต็มขาดลงไปแล้ว ก็เป็นพระอรหันต์. นี้เรารู้จักพระอรหันต์โดยการคำนวณโลภะ โทสะ โมหะ ของเราเองแล้วว่า ถ้ามันไม่มีมันจะเป็นอย่างไร, ก็จะได้รู้ว่าพระอรหันต์นั้นคือบุคคลชนิดไหน. คนที่สิ้นโลภะ โทสะ โมหะ เป็นพระอรหันต์นั้น เป็นบุคคลชนิดไหน โดยเปรียบเทียบดูกับเราเอง ซึ่งเป็นบุद्धชน กำลังมีโลภะ โทสะ โมหะ, อยู่ในท่ามกลางกิเลส, ร้อนเพราะกิเลส. นี้ก็เรียกว่า ร้อนเพราะกิเลส, เป็นทุกข์เพราะกิเลส.

กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรมเลวร้ายได้อีก.

ที่นี้ เพราะมีกิเลส มันก็เป็นเหตุให้กระทำความอันเลวร้าย กรรมหลาย ๆ อย่างแหละ นับตั้งแต่ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุ มิจฉาจาร ฯลฯ เรื่อยไปทุกอย่างแหละ มันทำเพราะอำนาจของกิเลส. ที่นี้มัน เป็นความทุกข์ อีกประเภทหนึ่งเพิ่มเข้ามา, ทุกข์เพราะกิเลสเหมือนกับอยู่

ในกองไฟ, น้ำมันก็มีอยู่อย่างหนึ่งแล้ว. ที่นี้ไปทำกรรมเข้า
อีก ได้รับผลกรรมอีก มันก็มีความทุกข์แปลกออกไป,
แปลกออกไป ล้วนแต่ไม่น่าปรารถนา.

ถ้าไม่คิดก็ไม่เห็น ถ้าเห็นแล้วมันก็จะรู้สึกวุ่น
ละอาย, เป็นเรื่องเสียหายของความเป็นมนุษย์, มนุษย์
แต่โบราณ ก็กำบรรพ์เขามองเห็นข้อนี้มาแล้ว เขาจึงได้
ตั้งระเบียบปฏิบัติทุกอย่างทุกประการ ที่มันจะกำจัดโลภะ
โทสะ โมหะ นี้เสียได้, มีวิธีต่าง ๆ กัน สูงขึ้นมาตาม
ลำดับ จนกระทั่งมาถึงพระพุทธเจ้า ที่ท่านรอบรู้ในเรื่องนี้
จนถึงกับรู้วิธีที่จะทำให้โลภะ โทสะ โมหะ เสียได้โดยสิ้นเชิง,
ที่เรียกว่าเป็นพระอรหันต์. ถ้าทำให้หมดสิ้นไม่ได้ ก็เป็น
พระอริยเจ้าที่รอง ๆ ลงมา, ดีกว่าที่จะมีเต็มที่อยู่อย่างบุดูชน
คนธรรมดา.

เธอทั้งหลายรู้จักคำว่า *บุดูชน* ก็คือ *มีกิเลสเต็มที* ;
ถ้าหมดกิเลสเป็นพระอรหันต์, ถ้ามีกิเลสน้อย ที่จะเป็นไป
ในทางของพระอรหันต์ เขาเรียกว่า *พระอริยบุคคลขั้นต้น ๆ* ;
เช่น *พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี*, ชื่อมัน
แปลก ๆ ไม่สำคัญดอก. แต่รู้ใจความว่า *มีกิเลสน้อยลง ๆ*,

น้อยลงไปตามลำดับถึงขนาดนั้นเรียกว่าอย่างนั้น, ถึงขนาดนั้นเรียกว่าอย่างนั้น, จนหมดกิเลสเลยเรียกว่าเป็นพระอรหันต์.

ที่คนโง่ไม่รู้เรื่องนี้ พอได้ยินคำว่า พระอรหันต์ ก็ปีคหุ ไม่อยากจะฟัง เพราะที่ไม่รู้ว่าอะไร. เราไม่ต้องการ, เราไม่ต้องการความเป็นพระอรหันต์, หรือแม้ว่าจะรู้ว่าดี ก็คิดไปเสียว่ามันทำไม่ได้, มันทำไม่ได้, ก็เลยไม่สนใจเรื่องของพระอรหันต์. นี่เป็นบุดูชนที่เรียกว่า จมอยู่ในกองทุกข์กองกิเลส, หรือจมอยู่ในวัฏฏสงสาร คือการวนเวียนอยู่ในกองทุกข์กองกิเลส. นี่ก็เรียกว่าอยู่ในวัฏฏสงสาร, เกิดกิเลส เกิดทุกข์ เรื่อยไป, วนอยู่ในวัฏฏสงสาร.

คนเป็นอันมากไม่รู้เรื่องนี้ มันก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น คือว่ายเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร แล้วก็ไม่รู้ตัว ไม่รู้จักว่าตัวกำลังเป็นอย่างนั้น นี้ก็มีอยู่มาก, ส่วนมากเป็นอย่างนั้น ที่จะลืมหูลืมตาขึ้นมา ละกิเลสให้เบาบางไปได้ มันมีน้อย, แล้วที่จะละได้หมดเป็นพระอรหันต์ ก็ยังมีน้อยมากขึ้นไปอีก.

เราอยู่ในพวกไหน? ก็ตรวจสอบตนเองก็แล้วกัน. ถ้าว่ามองเห็นตามที่เป็นจริงอย่างไร ก็คงจะอยากเลื่อนชั้นกันบ้าง, ให้มันตึงๆ ขึ้นไป, ให้มันมีความทุกข์น้อยลง มีกิเลสน้อยลง.

นี่เรารู้เรื่อง ส่วนลึกของจิตใจ ว่าปัญหามันอยู่ที่เรามีกิเลส แล้วเราก็เป็นทุกข์, แล้วกิเลสนั้นก็มันมาจากความเห็นแก่ตัว คือความรู้สึกนึกคิดที่ผิดๆ. เห็นแก่ตัวมันเป็นแต่เพียงความรู้สึกนึกคิดเท่านั้นแหละ แต่มันมีอันตรายมาก อย่างนี้.

คนได้เรียนธรรมะจึงควบคุมกิเลสได้.

เราจะรู้จักความเห็นแก่ตัว ว่าเป็นต้นเหตุของกิเลส แล้วเราก็จะคุ้ยกันไกลออกไปว่า ทำไมเราจึงไม่สามารถที่จะควบคุมกิเลสหรือละกิเลส? ก็เพราะว่าเราไม่ได้ศึกษา, เพราะเราไม่ได้ศึกษาเรื่องนี้. โรงเรียนหรือวิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย ไม่ได้สอนเรื่องนี้, สอนแต่เรื่องหนังสือ สอนให้รู้หนังสือ, แล้วก็สอนให้รู้อาชีพที่จะหาเงินได้มาก ๆ หน่อยน้อยๆ ได้เงินมาก ๆ. สอนแต่หนังสือกับอาชีพ;

ไม่ได้สอนเรื่องความทุกข์ที่มาจากกิเลส ที่มาจากความเห็น
แก่ตัว, ส่วนนี้ไม่ได้สอน มันยังขาดอยู่.

ฉันก็เลยถือโอกาสตะโกนปาว ๆ ไปทั่วบ้านทั่วเมือง
ทั่วโลก, เพราะว่าหนังสือชนิดนี้ มันก็เคยแผ่ไปทั่ว ๆ โลก
เหมือนกัน, ตะโกนอยู่ทุกวันว่า การศึกษาหมาทางดวัน.
ทางวิทยุไม่รู้กี่สิบครั้งแล้วที่ว่า การศึกษาของโลก ของชาว
โลกนี้ มันยังเป็นเหมือนกับหมาทางดวัน ไม่สมบูรณ์,
เรียนแต่หนังสือกับเรียนแต่วิชาชีพ ไม่เรียนธรรมะให้รู้ว่า
เราจะเป็นคนกันอย่างไร จึงจะไม่ทนทุกข์ทรมานทาง
จิตใจ.

จึงขอพูดอีกทีหนึ่ง ขอโอกาสพูดอีกทีหนึ่งว่า การ
ที่พวกเธอทั้งหลาย ที่สมัครเลือกเอาวิชาพุทธศาสนา
เป็นวิชาเลือกของตนเพื่อจะเรียนนี้ เป็นสิ่งที่ดี ขออนุ-
โมทนา; เพราะว่าเธอ จะได้ทำให้การศึกษา ของเธอ ไม่
ทางดวัน. เมื่อมันไม่มีในหลักสูตรบังคับ แต่เขาอนุญาต
ให้เลือก เราก็เลือก, เราก็เรียน. ถ้าเราเรียนอันนี้ ก็มีการ
ศึกษาที่ ๓ คือธรรมะว่าจะเป็นคนนุญกันอย่างไร, การศึกษา

ของเราก็สมบูรณ์, การศึกษาของเราจะไม่เป็นสุนัขที่หางมัน
 ถ้วน.

ถ้าจะพูดกันตรง ๆ อย่าโกรธ ก็ต้องพูดว่าต่อหาง
 หมากัน, เราเป็นพวกต่อหางหมา. การศึกษารธรรมะ^๕
 เป็นการทำให้การศึกษาของเราสมบูรณ์, ให้การศึกษา
 ที่เหมือนกับสุนัขหางถ้วนนั้นหางไม่ถ้วน. ถ้าพูดให้เพราะ
 หน่อยก็ว่า เหมือนพระเจดีย์ยอดถ้วน แล้วเราก็ต่อยอด
 พระเจดีย์ให้หายถ้วน, แล้วก็น่าดู การศึกษาของเราก็สมบูรณ์.

จึงขอแสดงความยินดีอนุโมทนาแก่เธอทั้งหลายทุก
 คน ที่สมัครเลือกเอาวิชาพุทธศาสนาเป็นวิชาเลือก ก็
 เรียนให้สมบูรณ์ตามหลักสูตร; เมื่อพวกอื่นหรือเพื่อนของ
 เราเป็นจำนวนมาก เขาไม่เลือกก็ตามใจเขาสิ. เขาก็จะได้มี
 การศึกษาหมาหางถ้วนตลอดไป, เรา^๕จะม่มี การศึกษา
 ชนิดที่สมบูรณ์. นี่จึงน่ายินดี แล้วก็ขอแสดงความยินดี
 ที่เรียกว่า, อนุโมทนา.

ธรรมะเป็นคุบัวตึงกว่าอื่น ๆ.

แล้วให้รู้เถิดว่า การศึกษา^๕ ที่เธอทำให้สมบูรณ์^๕
 ไม่ใช่มีประโยชน์แต่ว่าเพียงสอบไล่ตามหลักสูตรได้, มันจะ

อยู่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของเธอ เป็นคู่ชีวิตของเธอ จน
 หลอกชีวิต, ใช้คำว่า คู่ชีวิต นี้ไม่มากไปดอก แล้วก็
 หลอกด้วย ไม่ใช่แกล้งพูดหลอก.

คู่ชีวิต นั้นหมายความว่า ทำให้ชีวิตไม่เป็นทุกข์;
 คู่ชีวิตที่แท้จริงคงทำให้ชีวิตไม่เป็นทุกข์ ก็คือธรรมะนั้น
 แลละ. คู่ชีวิตที่เขาพูด ๆ กันภาษาชาวบ้านนั้นไม่จริงคอก
 แต่งงานไม่กี่วันมันก็กัดกันแล้ว, แต่งงานได้ไม่กี่วันมันก็กัด
 กันแล้ว, ไม่เท่าไรมันก็หย่ากัน, นี้จะเรียกว่าคู่ชีวิตได้อย่างไร.

ที่จะเป็นคู่ชีวิตได้ตลอดไป ก็คือธรรมะ ที่คอย
 ปรคับประคองให้ชีวิตเดินถูกทาง แล้วก็มีความสุข
 ตลอดไป; ฉะนั้นคู่สมรสที่มีธรรมะนั้นแลละ จะเป็นคู่
 ชีวิตแก่กันและกันได้, ฝ่ายชายก็มีธรรมะ ฝ่ายหญิงก็มีธรรมะ
 นั้นจะเป็นคู่ชีวิตแก่กันและกันได้. ถ้าไม่มีธรรมะแล้วมัน
 จะเป็นคู่กัดกัน, มันพังหายาไปไหม, แทนที่จะเป็นคู่ชีวิต
 มันจะเป็นคู่กัดกัน. ลองไม่มีธรรมะสิ ทั้งฝ่ายหญิงและฝ่าย
 ชายไม่มีธรรมะ แล้วมาสมรสกันมันจะเป็นคู่กัดกันมากกว่า,
 ไม่เท่าไรมันก็หย่ากันแลละ.

เห็นประโยชน์ของธรรมะ ในฐานะเป็นคู่ชีวิตจริงๆ ก็ต้องอยู่กับชีวิตตลอดไป; พอปราศจากธรรมะเมื่อไร ชีวิตนั้นก็จะเป็นของร้อน เป็นของทุกข์ ทนทรมาณ, เหมือนกับคนกรอกอยู่ที่ไฟและเตี้ยวน้เลย, เป็นการตกนรก ทั้งเป็น ถ้าขาดธรรมะเป็นคู่ชีวิต.

ฉะนั้นเราจึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องเชื่อคนอื่น คอกว่า ธรรมะเป็นคู่ชีวิตจะทำให้ชีวิตเยือกเย็น เป็นชีวิตที่ดีที่สุด จนถึงจุดสุดท้ายของชีวิต, เป็นพระอรหันต์ ได้ก็ยิ่งดี. แม้ว่าจะไม่เป็นพระอรหันต์ไม่ได้ มันก็จะเป็น มนุษย์ที่มีความสุขจนกระทั่งตาย, จนกระทั่งตายจนกระทั่ง เข้าโลง ธรรมะจะประกบประคองเราให้มีความสุขเรื่อยไป จนกระทั่งเข้าโลง. แม้จะไม่ใช่พระอรหันต์ มันก็ดีที่สุด อยู่แล้ว, ยิ่งเป็นพระอรหันต์ได้ก็ยิ่งวิเศษ.

กำจัดความเห็นแก่ตัวได้

ต้องศึกษาอย่างเรียนวิทยาศาสตร์.

นั่นแหละคือเรื่องของธรรมะ ในขั้นที่เป็นปัญหา คือความทุกข์ มันมาจากกิเลส คือความโลภ ความโกรธ

ความหลง, ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็มา
จากความเห็นแก่ตัว. ถ้าเรากำจัดความเห็นแก่ตัวเสีย
ได้ มันก็ไม่อาจจะมี ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ไม่
อาจเกิดกิเลสประเภทนี้ เรื่องก็สมบูรณ์, จบด้วยความ
เป็นสุขชนิดแท้จริงและนิรันดร.

ดังนั้น เรื่องที่จะกำจัดความเห็นแก่ตัวให้ได้นั้น
แหละเป็นวัตรธรรมะชั้นถัดมา คือชั้นที่จะแก้ปัญหาคือ ความ
เห็นแก่ตัวเป็นต้นปัญหา เป็นธรรมะที่เราจะต้องรู้ในขั้นแรก
มันเป็นต้นปัญหา, แล้วธรรมะที่เราจะต้องรู้ต่อไป ก็คือว่า
จะแก้ปัญหาคือการทำลายความเห็นแก่ตัวนั้นเสีย.

ทีนี้ จะทำลายความเห็นแก่ตัวกันอย่างไร? มัน
ก็ต้องศึกษากันอีกส่วนหนึ่ง ตรงนี้ก็ขอร้องให้เธอทั้งหลาย
ตั้งใจฟังให้ดีที่สุด ว่าความเห็นแก่ตัวเกิดขึ้นมาอย่างไร,
แล้วจะกำจัดมันได้อย่างไร.

เราจะ ต้องเรียนเรื่องนี้เหมือนกับเรียนวิทยา-
ศาสตร์, อย่าเรียนอย่างเรื่องไสยศาสตร์มงาย เชื่อบ้าๆ
บอๆ ไปตามเขาพูด. เราต้องเรียนอย่างวิทยาศาสตร์ คือ
เห็นอยู่อย่างประจักษ์ แก่สติปัญญาหรือความรู้ของเรา.

นี่ขอพูดแทรกเสียเลยว่า พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์, พุทธศาสนาไม่ใช่ไสยศาสตร์ ซึ่งงงงาย, พุทธศาสนาเป็นวิทยาศาสตร์ และพุทธศาสนา ไม่ใช่เป็นปรัชญา.

เดี๋ยวนี้เขาพูดกันก้องบ้านก้องเมือง ก้องประเทศไทย ก้องโลก ว่าพุทธศาสนาเป็นปรัชญา มันคงจะมีใครพูดผิดขึ้นสักคนหนึ่ง, แล้วก็พูดผิดตามๆ กันไป. เธอไปกันดูให้ตลอดตำรับตำราปรัชญาสิว่ามันเป็นอย่างไร. ปรัชญานั้น เขามีไว้กำหนด สิ่งที่ไม่อาจจะเห็นด้วยความรู้โดยประจักษ์, ปรัชญาต้องมีสมมติฐาน สมมติเรื่องขึ้นมา, แล้วก็หาเหตุผลมาแวดล้อม ให้ได้คำตอบว่ามันเป็นอย่างไรแน่ หรือว่ามันจะลงมติกครั้งสุดท้ายว่าอย่างไร, ทำอย่างไรเราจึงจะกำจัดปัญหาที่เราสมมติขึ้นมาขึ้นได้. นี้อย่างนี้เป็นปรัชญา ไม่มีตัวจริงตอก, เป็นแต่เรื่องสมมติ แล้วก็ไม่รู้จบ, เรื่องปรัชญาไม่รู้จบ.

ถ้าว่า ปรัชญา ในที่นี้เธอต้องรู้ไว้ด้วยว่า เป็นคำพูดที่ผิดพลาด, ไปให้คำแปลที่ผิดพลาด เอาคำว่า ปรัชญาของเขาไปใช้อย่างผิดพลาด. เมื่อพูดถึง ปรัชญา ในลักษณะ

อย่างนั้นแล้ว ก็คือสิ่งที่เขาเรียกกันว่า philosophy, philosophy ซึ่งคุ้นหูกันกับนักศึกษาทั่วไปอยู่แล้ว. philosophy นั้นไม่ใช่วิทยาศาสตร์, แล้ว philosophy นั้นเป็นเรื่องคำนวณ ไม่ใช่ปรัชญา. ปรัชญาแปลว่า รู้จริง รู้แจ้ง รู้โดยประจักษ์ แต่ใครคนหนึ่งในเมืองไทยเขาเอาคำคำนั้นไปใช้เป็นคำแปลของคำว่า philosophy แล้วคนทั้งหลายก็ใช้ตาม เลยผิดกันทั้งเมือง. philosophy แปลว่าปรัชญา นั้นมันไม่ถูก, philosophy ไม่ใช่เรื่องจริง เป็นเรื่องสมมติ มีสมมติฐาน, แล้วคำนี้คำนวณไปตามเหตุผลที่จะหามา แล้วลงมติ, อย่างนี้ไม่ตรงกับคำว่าปรัชญา ซึ่งเป็นภาษาอินเดีย.

คำว่า ปรัชญา นั้นไม่ต้องคำนวณ แต่เขาได้ทำอย่างอื่น คือ มองกันลงไปจริง ๆ จนเห็นจริง เหมือนกับวิทยาศาสตร์ เรียกว่าปรัชญา; ในอินเดียเขาใช้คำว่า ปรัชญา ในความหมายอย่างนี้. ในเมืองไทยไปคว้าเอาของเขามาใช้ผิด เอามาใช้เป็นคำแปลของ philosophy; แต่เมื่อมันผิดกันทั้งบ้านทั้งเมือง และใช้กันทั้งบ้านทั้งเมืองแล้ว มันก็ปล่อยเลยตามเลยแหละ ใช้คำว่า ปรัชญา หมายถึงสิ่งที่เรียกว่า philosophy.

พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา.

ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว พุทธศาสนาไม่ใช่ philosophy
 แล้วก็ไม่ใช่ปรัชญา ชนิดที่เป็น philosophy ; แต่เป็น
 ปรัชญาตามความหมายของภาษาอินเดีย ภาษาสันสกฤต
 หรือภาษาบาลี คือคำว่า บัญญา ในภาษาบาลี. คำว่าปรัชญา
 ในภาษาสันสกฤต ซึ่งรู้แจ้งเห็นจริงโดยประจักษ์ ด้วยการ
 ประพาศกระทำทางจิตทางวิมุขสันนา เป็นต้น. แต่เดี๋ยวนี้
 มันพูดกันว่า ปรัชญา ๆ คือ philosophy เสียแล้วก็เลยตามเลย
 ก็พูดไป. ฉันทก็ต้องบอกเธอทั้งหลายว่า พุทธศาสนาไม่ใช่
 ปรัชญาในภาษาไทย; ทั้งที่ที่แท้นั้น พุทธศาสนานั้น
 คือตัวปรัชญาในภาษาอินเดีย, ภาษาบาลีหรือภาษา
 สันสกฤตก็ตาม คือรู้จริงโดยประจักษ์ เพราะว่าได้สัมผัส
 สิ่งนั้นด้วยจิตใจ ไม่ต้องคำนวณ.

ความทุกข์เป็นอย่างไร, เหตุให้เกิดทุกข์เป็น
 อย่างไร, ความดับทุกข์เป็นอย่างไร, ทางให้ถึงความดับ
 ทุกข์ เป็นอย่างไร, ไม่ต้องคำนวณ; เพราะเขาได้ทำ
 ให้ประจักษ์แก่จิตใจในความรู้สึก เช่นที่เราารู้สึกว่าโลหะ โทสะ

โมหะ เป็นอย่างไร, แล้วเรารู้สึกเวลาที่เราไม่มีโลภะ โทสะ
โมหะ เป็นอย่างไร, รู้ประจักษ์กันอย่างนี้ ไม่ต้องคำนวณ.

ฉะนั้นรู้ว่า พุทธศาสนานี้ไม่ใช่ปรัชญา แต่
เป็นวิทยาศาสตร์ เอาความจริงของจริงมาวางไว้, แล้วดู ๆ ดู ๆ
พลิกดู ทดสอบดู กันกว่าดู, แยกแยะดู อะไรดู จนพบ
ความจริงว่ามันเป็นอย่างนี้. นี่เป็นวิทยาศาสตร์ไม่ใช่
ปรัชญา philosophy, เราก็จะต้องทำต่อไปโดยวิธีนี้.

ขอร้องให้เธอทั้งหลาย ศึกษาพุทธศาสนาในลักษณะ
วิทยาศาสตร์; เช่นว่า ความโลภเป็นอย่างไร ก็ดูที่ตัว
ความโลภ, ความโกรธเป็นอย่างไร ก็ดูที่ตัวความโกรธ,
ความหลงเป็นอย่างไร ก็ดูที่ตัวความหลง; มันให้ความ
ทุกข์อย่างไร ก็ดูไปที่ตัวความทุกข์ แล้วเมื่อมันไม่เกิดขึ้น
ไม่มีความทุกข์ ก็ดูไปที่ตัวไม่มีความทุกข์ ตัวที่ว่างจากความ
ทุกข์; ไม่มีการคำนวณคาดคะเน, มีแต่การดูลงไปจริงๆ
แล้วเห็นจริง.

ต้องศึกษาธรรมะภายในจิต ไม่ใช่จากพระไตรปิฎก.

ฉะนั้นจึงพูดเสียว่า ถ้าจะศึกษาธรรมะกันแล้ว ต้องศึกษาจากของจริงในภายใน คือสิ่งที่เกิดอยู่จริงในจิต ใจว่ามันเป็นอย่างไร, ศึกษาพุทธศาสนาที่นั่น. พระไตรปิฎกนั้นเป็นเพียงบันทึกของบุคคล ที่ได้รู้แล้วพบแล้ว ได้สอนไว้, มันเป็นเพียงบันทึกเรื่องราวอันไว้; เพียงแต่อ่านเรื่องราวนี้ ถ้ายังไม่ได้ดูข้างใน ยังไม่เห็นตัวจริง. เราต้องดูที่ตัวจริงข้างใน, วิธีดูนั้นก็ตามที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก อย่างนี้เป็นต้น. แต่ถ้าเราไม่มีพระไตรปิฎก, เราไม่อาจจะมีพระไตรปิฎก เราก็ดูไปที่ตัวจริงข้างใน เท่าที่ที่จะดูได้ ก็รู้ได้เหมือนกัน แม้จะไม่ใช้ทั้งหมด.

ถ้าพยายามดูๆ มันจะค่อยๆ รู้หมด, ค่อยๆ ลึกซึ่งเข้าไปจนหมดได้เหมือนกัน; เหมือนกับพระพุทธเจ้าท่านไม่มีพระไตรปิฎกเรียนดอก ท่านค้นเอาเอง, ท่านค้นไปเรื่อย, ค้นไปเรื่อย, เหมือนกับคนที่เขากล้าหาอะไรอยู่เรื่อย, กล้าไปๆ กล้าไป มันก็เห็นแจ่มออกไปๆ จนถึงที่สุด. เรา

ก็อาจจะใช้วิธีนั้นได้ ถ้าเราไม่สามารถที่จะเกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก. แต่เดี๋ยวนี้สะดวก เพราะว่ามีพระไตรปิฎก ที่แปลเป็นไทยก็มี, ถ้าเราอาจจะอ่านได้ เราก็หามาอ่านสิ เป็นแนวทางสำหรับศึกษาลงไป ในจิตใจข้างในไปตามนั้น ก็เร็วขึ้นมันก็ง่ายขึ้น, มันก็สะดวกขึ้นกว่าที่จะไม่มีพระไตรปิฎก เสียเลย.

พระไตรปิฎกเป็นเพียงบันทึกของพระพุทธเจ้า ที่ท่านได้ตรัสไว้อย่างไร คนก็บันทึกเอาไว้เป็นตัวหนังสือมาจนถึงบัดนี้; มันก็ช่วยได้มาก แต่ไม่สำเร็จ ประโยชน์เพียงว่ามีพระไตรปิฎก หรืออ่านพระไตรปิฎก, มันต้องศึกษาจากข้างใน เรียน พระไตรปิฎกข้างในดีกว่า: ในตัวเรา ในจิตใจของเรา มีทุกอย่างทุกเรื่องอย่างทีกล่าไว้ ในพระไตรปิฎกเล่ม ๆ; หนังสือเรียกว่าพระไตรปิฎกข้างนอก คือตู้พระไตรปิฎก, แล้วพระไตรปิฎกข้างใน คือความจริง ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภายในใจในความรู้สึกนึกคิดนี่; นี้เรียกว่าพระไตรปิฎกข้างใน. เธอทั้งหลายทุกคนสามารถที่จะเปิดดู ศึกษาพระไตรปิฎกข้างใน.

วิชาศึกษาพระไตรปิฎกข้างใน ตูตตั้งแต่แรกเกิด.

ทีนี้มันก็จะพูด ถึงการศึกษาพระไตรปิฎกข้างใน
เท่าที่จำเป็น, ที่รวบรวมเท่าที่จำเป็น จึงขอร้องว่า เธอพึง
ให้ศอกอีกครั้งหนึ่ง.

พระไตรปิฎกข้างใน ตั้งต้นมาจากเมื่อทารก
ปฏิสนธิขึ้นมาในครรภ์ของมารดา. ตอนนั้นยังไม่เรียกว่า
ทารกคอก ที่จริงไม่เรียกว่าทารก คือมันยังไม่ได้คลอดคอก
มา มันเป็นสัตว์ที่อยู่ในครรภ์ ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรยังนึก
ไม่ออก; แต่เธอพึงดูก็แล้วกัน. เมื่อยังเป็นสัตว์ตัว
อ่อนอยู่ในครรภ์ของมารดา จนกระทั่งแรกผสมกันระหว่าง
เชื้อของบิดามารดา ตั้งต้นที่ตรงนั้นแหละ, มันมีชีวิต เป็น
สัตว์ขึ้นมาตัวหนึ่งแล้วนี่ๆ อยู่ในครรภ์ของมารดา. ตอน
นี้มันไม่คิดนึกอะไรได้, ทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ยังไม่ทำ
งาน, จิตใจของมันก็ยัง ไม่สามารถที่จะคิดนึกอะไรได้,
มันก็ยังไม่มีเรื่อง. มันคิดนึกอะไรไม่ได้, มันคิดนึก
อะไรไม่ได้ จำไว้เถอะ, มันสัมผัสอะไรก็ไม่ได้ จนกว่ามันจะ
ก่อสัมผัสอะไรได้ จนกว่ามันจะก่อยคิดนึกอะไรได้.

ที่นี้ สัตว์ตัวนั้นมันเจริญอยู่ในครรภ์ของมารดาเรื่อย
มาๆ จนครบกำหนดที่จะคลอดออกมา มันก็ยังคิดนึกอะไร
ไม่ได้; เพราะว่ามันอยู่ในครรภ์ จนถึงเวลาคลอดออก
มานี้ ตา หู จมูก ลิ้น กายของมันทำอะไรไม่ได้, ที่เป็น
วิชาความรู้ทำไม่ได้ ได้แต่รู้สึกตามธรรมชาติ. แล้วก็มี
การหล่อเลี้ยงด้วยอาหาร จากตัวของมารดาทางสายสะดือ
ไปเลี้ยงทารกให้อิ่มอยู่เสมอ มันก็ไม่หิวสิด, มันก็อิ่มอยู่
มันเจริญอยู่ แต่มันก็คิดนึกอะไรไม่ได้ ไม่มีสติปัญญา ไม่มี
อะไรเลย, ไม่มีความโง่ด้วย เพราะมันไม่ได้คิดนึกๆ.

เฮ้, ที่นี้มันคลอดออกมาจากท้องแม่ แล้วเปลี่ยน
สภาพเป็นว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ผิวหนัง อะไรของมัน
จะทำงานได้แล้ว, จะต้องทำงานแล้ว, จะต้องทำงานเต็มที่
แล้ว : ตาจะเบิกออกมาจะเห็นรูปแล้ว, หูจะทำหน้าที่
ได้ยินเสียงแล้ว, จมูกจะรู้สึกแล้ว, ลิ้นจะรู้สึกแล้ว, ผิวหนัง
ก็จะรู้สึกสัมผัสต่างๆ ที่มากระทบผิวหนัง. ดังนั้น สิ่งที่เรา
ว่าจิต มันก็สามารถที่จะคิดนึกได้มากทันที ตลอดเวลา
ที่ว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย มันทำหน้าที่ได้. ฉะนั้นเดี๋ยวนั้น

ต้องกลอดออกมาเสียก่อน,   ทา หู จมูก ลื่น กาย ใจ ทำ
หน้าที่ได้เสียก่อน.

แรกกลอดออกมาวันแรกๆ ก็ทำไม่ได้ตอก มันต้อง
หลายวันแหละ, แต่ที่วันไม่อาจะกำหนดตอก, ไปสังเกตดู
เอาเองเถอะว่า   เด็กนั้นต้องโตพอที่จะรู้สึกทางเวทนา,
รู้สึกทางเวทนา จะกี่วัน หรือกี่เดือน หรือถึงปี หรืออะไรก็สุด
แท้,   เด็กนั้นต้องโตพอที่จะมีความรู้สึกทางเวทนา
ว่าอรร้อย หรือไม่อรร้อย. เด็กเล็กๆ กลอดมาวันนั้น ยังไม่
รู้สึกว่าร้อยหรือไม่อรร้อยตอก,   วันที่ ๒ วันที่ ๓ ก็ยังไม่รู้,
กี่วันฉนั้นก็ไม่รู้ เหมือนกันแหละ;   แต่ถ้ากล่าวตามพระ
บาลีว่า   ต้องถึงวันที่มันสามารถจะรู้สึกทางเวทนา.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางปากนี้   กระทั่งว่ามันกินนม
แม่ แล้ววันแรกๆ มันก็คงไม่เกี่ยวกับอรร้อยหรือไม่อรร้อยตอก,
มันกินนมแม่กินตามธรรมชาติเหมือนลูกหมาลูกแมว^{นี้}, มัน
ไม่รู้ว่าร้อยหรือไม่อรร้อย, จนกว่าเมื่อไรทารกนั้นมันสามารถ
จะแยกแยะเป็นความอรร้อยหรือเป็นความไม่อรร้อย   เพราะ
ความเจริญของระบบประสาท หรือสัมผัสต่างๆ มันรู้จักแยก
แยะว่าร้อยหรือไม่อรร้อย.

ทางตา มันก็รู้จักแยกแยะว่าสวยหรือไม่สวย. เขาเอาพวกคอกไม้ พวงปลาตะเพียนอะไรมาแขวนให้ตึก ๆ มันนอนหงายคู้. นึกก็คล้าย ๆ กับว่าจะเร่งให้ตึก ๆ มันรู้จักสัมผัสทางตาเร็วขึ้น, แล้วมันก็จะรู้ว่า สวยหรือไม่สวยเร็วขึ้น

ทางหู ก็เหมือนกันแหละ ตึกแรกคลอคอกออกมา มันฟังเพลงที่เขาถ่อมมันไม่รู้เรื่องคอก มันสักว่าเสียงเท่านั้นแหละ; แต่ว่าต่อมาเมื่อมันโตขึ้น ๆ ก็วันก็เดือนก็ตาม มันรู้ความไพเราะของเพลงที่เขาถ่อม, เมื่อพอดีพอเหมาะก็ประสาทหู มันก็รู้สึกไพเราะแล้วมันก็หลับ, หรือถ้าอะอะตึงตังมันก็ไม่หลับ. นี่มัน เริ่มรู้สึกเวทนา รู้สึกเวทนา, อย่างนี้เรียกว่ารู้สึกเวทนา ว่าเสียงนั้นไพเราะหรือไม่ไพเราะ, แม้มันจะไม่รู้จักเรียกว่าไพเราะหรือไม่ไพเราะ, ไม่รู้จักพูดไม่รู้จักเรียก. แต่มันรู้สึกได้ ว่าอย่างนี้ไพเราะก็ถูกพอดีกับประสาทหูแล้วก็สบาย.

ตา แล้วหู แล้วจมูก จมูกต่อมา, จมูกนี่คงจะช้าหน่อย ก็จะมีเรื่องหอมหรือเหม็น มันคงจะนานหน่อยกว่าตึก ๆ ทารกนอนเบาะนั้น มันจะรู้เรื่องหอมเรื่องเหม็น.

เมื่อไรรู้จักแยกเป็นหอมและเหม็น, ชอบที่หอมเกลียดที่เหม็น
มันก็รู้เวทนาแล้ว เรียกว่าเด็กมันรู้เวทนา.

แล้วก็ ลึน พุดแล้วว่ามันรู้ร่อยหรือไม่ร่อย.

ที่นี้ ผิวหนึ่ง คือร่างกายอย่างนี้ นิ่มนวล อบอุน
อยู่ในหัวอกเมื่อนิ่มนวลอบอุนอย่างไร ที่แรกมันก็ไม่รู้
เพราะระบบประสาทมันยังไม่เจริญ, หลายวันหลายเดือนเข้า
มันก็เจริญจนรู้ว่าอย่างนี้อบอุน อย่างนี้นิ่มนวล, อย่างนี้
สบาย อย่างนี้ชวนให้หลับได้ง่าย, อย่างนี้หลับไม่ลง, อย่างนี้
เป็นต้น.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า เด็กมันเริ่มรู้จักสิ่งที่เรียกว่า
เวทนา. เวทนามันก็แยกได้เป็น ๒ อย่างดี : เวทนาที่
น่าพอใจ, กับเวทนาที่ไม่น่าพอใจ. เขาเรียกว่า เวทนา
ที่ชวนให้รัก ให้กำหนด ให้อินดี นี้ประเภทหนึ่ง, เวทนา
ที่ไม่ถูกต้อง ไม่ถูกต้องกับระบบประสาท ชวนให้โกรธ ชวนให้
เกลียด ชวนให้กลัว ชวนให้ต่อสู้ มันก็อีกพวกหนึ่ง. เรา
เรียกว่าเวทนา ๒ ชนิด สุขเวทนา, ทุกขเวทนา. แต่ถ้าจะ
เรียกให้ดีเรียกว่า เวทนาที่ให้เกิดความยินดี, เวทนาที่ให้
เกิดความยินร้าย นี้ความยินดียินร้ายมันได้เกิดขึ้นในความ

รู้สึกของทารกนั้นแล้ว, ก็เด็ก ๆ สามารถจะรู้สึกยินดี หรือ รู้สึกยินร้าย ได้แล้ว.

คำที่มีความหมายว่ายินดียินร้ายนี้ ไม่ค่อยมีใครรู้จักคำดอก, แม้พวกพระเณรที่ที่เขาก็ไม่รู้ เขาไม่เคยได้ยิน. ยินดี เขาเรียกว่า *อนุโรธะ*, ยินร้าย เขาเรียกว่า *วิโรธะ*, ภาษาบาลีว่า *อนุโรธ* — ความรู้สึกว่ายินดี, ยินร้าย วิโรธะ ธ. ธง *มันมืออยู่ในบาลี*; แต่ไม่ค่อยเอามาพูดกัน, ไม่ค่อยเอามาพูดกันให้ได้ยิน วิโรธ อนุโรธ หรือ วิโรธ — ยินดี ยินร้าย.

นั่นแหละเราเริ่มมี; ทารก คำว่าเรานี้หมายถึงทารก เริ่มมีความรู้สึกขนาดแยกออกจากกันได้เป็นอนุโรธะคือยินดี, และวิโรธะคือวิโรธ, ไม่นินดี เอาละ, ที่นี้จะเกิดเรื่องละ.

พอเด็กเขาได้รับเวทนาชนิดอนุโรธะ คือยินดี มันก็รู้สึกพอใจได้ ยินดี ความยินดีคือความพอใจได้, หรือ ไม่นินดี มันก็ยินร้าย คือโกรธได้. เมื่อได้รับอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย อะไรก็ได้ ที่น่ายินดี มันก็รู้สึกยินดี, รู้สึกยินดี รู้สึกเป็นสุข รู้สึกพอใจ เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น,

เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น ไม่ใช่ตัวตนเป็นต้นเป็นก้อน
อะไร, เป็นเพียงความรู้สึกยินดีพอใจ พอใจ เช่นอรร้อย ใน
ความอรร้อย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

แต่อย่าทำเล่นกับมันนะ ความรู้สึกเท่านั้นแหละ
มันก็ปรุงความรู้สึกต่อไปได้; ความรู้สึกยินดี อรร้อย
พอใจ นั้นแหละ มันปรุงให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง
เรียกว่า กู กู, ภาษาธรรมคาศต้องพูดว่า กู อรร้อย กูพอใจ กู
ยินดี. ความรู้สึกว่า ตัวกู มันยังไม่เคยเกิดดอก จนกว่า
เมื่อไรมันมีเวทนา รู้สึกต่อเวทนาที่น่ารักน่าพอใจ เอรีตอรร้อย
พอใจ, เกิดความรู้สึกเอรีตอรร้อยพอใจ ที่เรียกว่าสุขเวทนาน^๕
แล้วมันก็จะเกิดความรู้สึกขึ้นต่อไปว่า มันมี ตัวกู ผู้อรร้อย,
มันจะมีชั้นตอนบางตอนแทรกอยู่ก็ได้ ก็ว่ามันรู้สึกอรร้อย,
แล้วมันก็ ออยากในความอรร้อย มันก็เกิดความรู้สึกว่า
ตัวกู ผู้อรร้อยขึ้นมา. มันสำคัญอยู่ ตรงที่มันเกิดความรู้สึก
ชนิดหนึ่งขึ้นมาว่า กู ผู้ได้รับความอรร้อย หรือ กูกำลังอรร้อย
ที^๕ ในกรณีที่มันไม่อรร้อย มันเป็นทุกข์เวทนา, มันเกิด กู
กูไม่อรร้อยขึ้นมา, กูในทางลบ. ถ้าอรร้อยมันเป็น กู ในทางบวก,
ถ้าไม่อรร้อย มันเป็น กู ในทางลบ, แต่มันก็เป็น กู ตัวกู
ตัวด้วยกันทั้งนั้น.

ถ้าเรียกโดยบาลีก็เรียกว่า อักคา, อักคา. อัตตวา-
 ทูปาทาน ได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นจุดตั้งต้น คือความรู้สึก
 หมายถึง กู ว่า ตน, ว่า กู ว่า ตน นี้เกิดขึ้นแล้ว.
 นี้จุดสำคัญที่สุดของเรื่อง ถ้าอันนั้นขึ้นในจิตใจของทารกแล้ว
 ก็เรียกว่า ทารกนั้นมันมีความรู้สึกว่า ตัวตน ตัวตนหรือตัวกู;
 พุทธธรรมตาๆ ก็ว่า ตัวกู. พุทธอย่างสุภาพตามท้วงหนังสือว่า
 ตัวตน. ความรู้สึกว่า ตน เกิดขึ้นแล้ว ตามคราวตามโอกาส
 ที่เขาได้ส่วยเวทนา : สุขเวทนาจึงตัวกูอ่อย, ทุกขเวทนาจึง
 ตัวกูไม่อ่อย ก็มีตัวกูเป็นจุดศูนย์กลางขึ้นมา ในจิตใจของ
 เต็กแล้ว.

นั่นแหละจุดสำคัญ ที่มันจะขยายตัวออกไป มาก
 มายที่เดียว มีความรู้สึกว่าได้แล้ว มันก็มีความรู้สึก
 ของกู ขึ้นมาได้. ความรู้สึกที่ว่า กู คืออิตตา มีขึ้นมาแล้ว
 ความรู้สึกที่ว่า ของกู อิตตนิยา ที่เป็นอิตตนิยา มันก็เกิด
 ขึ้นมาได้. ฉะนั้นเต็กก็เกิด ตัวกู, ตัวกูอ่อย อ่อยของกู,
 ทางตาเห็น ก็เหมือนกัน งาม สวย อ่อย ทางตาของกู, ทาง
 หูก็เหมือนกัน, ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย มันก็มีความรู้สึก
 เป็นตัวกู เป็นของกู กว้างออกไป, กว้างออกไป.

ที่เมื่อพอใจในสิ่งใด เป็นความอ้อยของกู มันก็มีความต้องการ, ต้องการๆที่ไม่มีที่สิ้นสุด, มันเป็นความอ้อยที่ไม่มีที่สิ้นสุด : อิ่มแล้วเที่ยวมันก็หิวอีก, อิ่มแล้วเที่ยวมันก็หิวอีก, เพราะมันต้องการเป็นตัวยุ เป็นของกู, ตัวยุต้องการเป็นของกู.

ความโลภ โกรธ หลง เริ่มมีตั้งแต่ทารก.

ที่มีค่าที่นำหัวที่สุด ที่ในพระบาลี พระพุทธเจ้า ท่านตรัสไว้ เด็กทารกนั้นมันไม่มีความรู้เรื่องความจริงอะไรเลย : เมื่ออ้อยมันก็อยาก, เมื่อไม่อ้อยมันก็ไม่อยาก. มันก็มีความคิดเรื่องกู เรื่องของกู ไปตามแบบของทารก เพราะมันไม่มีความรู้เรื่องอะไรเลย. ตรงนี้ท่านกล่าวว่า ทารกนั้นมันไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ อันจะดับเสียซึ่งความทุกข์ได้. นี้เอาเรื่องของผู้ใหญ่เต็มๆไปพูดว่า ทารกนั้นไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ ซึ่งถ้ามีแล้วจะดับความทุกข์เสียได้; ฉะนั้นเด็กทารกก็ปล่อยไปตามเรื่องสิ, แล้วแต่จิตมันจะปรุงขึ้นไปเองตามธรรมชาติ มันก็ปรุงเป็นตัวยุ เป็นของกูยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป, มันอยาก

ในสิ่งใดด้วยความไม่รู้มัน^๕ ก็เรียกว่า ความโลภมัน^๕ ได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นครั้งแรก แม้จะตัวน้อยๆ ตามประสาเด็กทารกตัวน้อยๆ มันก็คือความโลภนั่นเอง. เคี้ยว^๕ ทารกของเรา มันก็เกิดความโลภได้แล้ว.

ที่มัน^๕ รู้จักอยากอย่าง^๕ นี้ได้แล้ว ถ้าสมอยากมัน^๕ ก็อยากยิ่ง^๕ ๆ ขึ้นไป, อยากเรื่อยจนขึ้นเป็นนิสัยที่จะอยาก, เรียกว่ากิเลสเกิดแล้ว มีอนุสัยเกิดแล้ว มีความอยาก มีความโลภ แล้ว มีความเคยชินที่จะอยาก ที่จะโลภ.

เอ้า, ที่นี้ในบางกรณี มัน^๕ ไม่เป็นไปตามที่เด็กทารกนั้นต้องการ มันก็โกรธสิ, เด็กก็โกรธเป็นแล้ว, เด็กโกรธเป็น เป็นกิเลสแห่งความโกรธแล้ว โกรธบ่อยๆ เข้ามาก็เป็นอนุสัยแห่งความโกรธ คือความเคยชินที่จะโกรธ.

ทารกของเราก็มีความโลภเป็น มีความโกรธเป็น แล้วมัน^๕ ก็ไม่รู้เรื่อง เจโตวิมุตติ บัญญาวิมุตติ อยู่ตลอดเวลา, มัน^๕ ก็โง่อยู่ตลอดเวลา มัน^๕ ก็หลงรักหลงโกรธ, หลงรักหลงโกรธ หลงมัวเมา ในเรื่องที่จะได้เป็นตัวกู เป็นของกู; นี้เรียกว่าโมหะ, โมหะ ลูกทารกของเราก็มีโมหะแล้ว.

เดี๋ยวนี้ ทารก ของเรามีได้ทั้งโลภะ ทั้งโทสะ ทั้งโมหะ, เติบโตขึ้นมาๆ จนเป็นเด็กทารกชั้นโต เป็นเด็กวัยรุ่น เป็นหนุ่มเป็นสาว อย่างเดียวกันเลยกับที่ทารกแรกมีมันตั้งขึ้นมาอย่างไร เดี่ยวนี้ความคิดนั้นก็ยังเป็นอย่างนั้น, เว้นแต่มันเข้มขันรุนแรง รุนแรงขึ้นทุกที. เด็กทารกก็มีน้อยๆ ไปตามเด็กทารก เด็กวัยรุ่นก็มีมากไปตามเด็กวัยรุ่น, คนหนุ่มคนสาวก็มีมากไปตามคนหนุ่มคนสาว, โตเต็มที่เป็นผู้ใหญ่ก็มีมากไปตามอำนาจของความโตใหญ่.

นี่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มาจากตัวกูที่เกิดขึ้นในครั้งแรก, เป็นครั้งแรกในจิตใจของทารกนั้น. เมื่อมันได้อร่อย มันเกิดความโลภ, แล้วมันก็เกิดความรู้สึกว่ากูอร่อย อร่อยของกู; นี่ก็คือตน หรือตัวตน หรือตัวกู มันได้เกิดขึ้นแล้ว. นั่นแหละจุดตั้งต้นก็ได้, หรือจะเรียกว่าจุดศูนย์กลางก็ได้, จุดตั้งต้นก็ได้ มันได้เกิดขึ้นแล้วอย่างแน่นแฟ้นแล้ว. ฉะนั้นทารกนั้นหรือชีวิตนั้น มันก็มีความเื่องว่าตัวกู ว่าของกู นั่นแหละ เป็นจุดศูนย์กลาง สำหรับจะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ยิ่งขึ้นไปๆ ยิ่งขึ้นไปๆ รุนแรงขึ้นไป จนเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นเดี๋ยวนี้แหละ.

ความเห็นแก่ตัว เกิดจากความรู้สึกว่ามีตัว คออตตา.

นี่เห็นใหม่^๕ว่า ความเห็นแก่ตัวมันเกิดขึ้นเพราะ
ความรู้สึกว่ามีตัว; ถ้าอย่ามีความรู้สึกว่ามีตัว^๕ มันก็จะ
ไม่เกิดความเห็นแก่ตัว. ^๕เดี๋ยวนี้มันได้เกิดความรู้สึกว่ามี
ตัว^๕เสียแล้วอย่างไรเล่า ความรู้สึกที่รองลงมาว่า เห็นแก่ตัว,
เห็นแก่ตัวจะเอา เป็นความโลภ, เมื่อไม่ได้ก็โกรธ. เขาก็
เห็นแก่ตัวอยู่อย่าง^๕นี้ เห็นแก่ตัวเพื่อจะโลภ, เห็นแก่ตัวเพื่อ
จะโกรธ, เห็นแก่ตัวเพื่อจะหลงไหลมัวเมา, มันก็เลยมีความ
เห็นแก่ตัวเป็นตัวปัญหา. ^๕เท็กทาร์กนั้นมันก็ต้องเป็น
ทุกข์^๕ทรมานไปด้วยความเห็นแก่ตัว มาตั้งแต่ชั้นทารก
นั้นแล้ว แต่มันไม่รุนแรง^๕โชติช่วงเหมือนเดี๋ยวนี้ ที่โตแล้ว.

ฉะนั้นเรารู้กันไว้ให้ดีกว่า ความโลภ ความโกรธ
ความหลง เป็นความรู้สึก^๕นี้ มันเกิดมาจากความรู้สึกที่
เห็นแก่ตัว, ความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวนั้น^๕ มันก็เกิดมาจาก
ความรู้สึกว่ามีตัว มีตัว มี^๕อตตา หรือ มี^๕อหังการมานะ
—^๕ความสำคัญว่าตัว^๕ ก็มีตนเกิดขึ้นแล้ว ในความรู้สึกของ

จิตที่ยังโง่. นี้เรียกว่ามีตัวตน แล้วก็มีความรู้สึกว่าของตน หรือเกี่ยวข้องกับตน มันก็ต้องเห็นแก่ตน ที่เรียกว่าเห็นแก่ตัว.

ความรู้สึกว่า ตัว นั้น คือคำว่า ego, ego ว่าตัว egoism ว่าความมีตัว. เราจะอ่านพบในหนังสือภาษาอังกฤษ บ่อยแหละ egoism. ถ้าว่าเป็นภาษาธรรมดาก็ใช้คำว่า self, self คือตัว. ถ้าภาษาโบราณ ซึ่งมาจากภาษากรีก ภาษาอะไรก่อนโน้นเขาว่า ego. egoism ความรู้สึกว่ามีตัว. ถ้าเป็นภาษาธรรมดาก็เรียกว่า self. ถ้ามันเห็นแก่ตัวเขาก็เรียกว่า selfish selfish เกี่ยวกับตัว เกี่ยวกับของตัว, ถ้าเป็นภาวะขั้นมาก็เรียกว่า selfishness selfishness. นี้คือความเห็นแก่ตัว มันก็เกิดโลภ โทสะ โมหะ ได้เต็ม ถ้าตรงกันข้ามเขาเรียกว่า selfless selfless คือไม่มีตัว selflessness ความไม่มีตัว อย่างนี้ไม่เกิด, ไม่เกิดโลภ โทสะ โมหะ.

ฉะนั้นเขาจึงชอบความไม่เห็นแก่ตัวกันทั้งนั้นแหละ selflessness ไม่เห็นแก่ตัว, selfishness ความเห็นแก่ตัว เขาเกลียดกันทั้งโลกเลย. เธอจงรู้จักมันไว้ว่า มันเป็นความรู้สึกนึกคิดที่เลวร้าย มาจาก ความไม่รู้ว่าจะอะไรเป็น

อะไร ซึ่งเรียกว่าอวิชชา. อวิชชา เป็นจุดตั้งต้นของ
เรื่องเลวร้ายทั้งหลาย ก็คืออวิชชา, ความไม่รู้ว่าอะไรเป็น
อะไร ซึ่งมันมีตามธรรมชาติ, ตามธรรมชาติมันก็มีอวิชชา
ตามธรรมชาติ.

เด็กทารกคนนั้นไม่มีความรู้เรื่องเจโตวิมุตติ บัญญา-
วิมุตติ คือมันมีอวิชชา จะเรียกว่ารู้ผิดก็ได้ จะเรียกว่าไม่รู้
ก็ได้ เพราะมันมีผลเท่ากัน. เด็กนี้รู้ผิด หรือเด็กไม่รู้
เลย มันก็มีผลเท่ากัน คือมันปราศจากความรู้ จิตมันจึง
คิดไปในทางผิดๆ จนรู้สึกว่ามีตัวกู ครั้นมีตัวกูแล้วก็มี
ของกู; พอมือของกูก็เห็นแก่กู, เห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัว,
แล้วเกิดโลภะ โทสะ โมหะ.

นี่ไม่ต้องกำหนดนะ จึงเรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์
แม้ว่าจะไม่ใช่วัตถุเหมือนก้อนหินดินทรายก็จริง จะเอามาใส่
ฝ่ามือคุณเล่นไม่ได้ก็จริง; แต่ว่ามันก็เป็นสิ่งที่รู้สึกได้ รู้สึก
ได้ด้วยจิต, รู้สึกได้ด้วยตาจิต ไม่ต้องกำหนด. และยังมีอยู่
ในจิตใจของเราแล้ว เราก็รู้สึกได้ตั้งแต่เกิดเวทนา; เมื่อไร
เกิดเวทนาแล้วก็ดู จะเกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิด
ภพ เกิดชาติ เกิดเป็นตัวกู แล้วก็มีทุกข์. นี่พุทธ-

ศาสนาแท้ ๆ หัวใจพุทธศาสนาแท้ ๆ มันเป็นอย่างนี้ แล้วมีรูปแบบที่จะต้องศึกษากันอย่างวิทยาศาสตร์, อย่าศึกษากันในรูปแบบของ philosophy เลย.

พวกฝรั่งเขานิยมหลัก philosophy เขาจัดให้พุทธศาสนาเป็น philosophy, แล้วเขาเรียนพุทธศาสนาอย่าง philosophy, แล้วเขาเรียนจนตายก็ชาติ ๆ ก็ไม่มีทางที่จะรู้พุทธศาสนา เพราะว่าพุทธศาสนาไม่ใช่ philosophy แต่เป็นวิทยาศาสตร์.

ฉะนั้นเราเป็นชาวพุทธทั้งที่ เราก็ต้องรู้จักของของเราให้ดี ของของชาวพุทธนี้ให้ดี คือรู้อย่างนี้, รู้อย่างที่จิตสัมผัสลงไปทีสิ่งนั้น ๆ โดยประจักษ์. นี่เรียกว่ารู้จริง รู้โดยประจักษ์ เป็นญาณ เป็นญาณทัสสนะ ที่ไม่ต้องคำนวณ, ไม่ใช่ความคิดเห็นที่ต้องคำนวณ หรือ philosophy แต่เป็นความรู้เคยประจักษ์ ที่ไม่ต้องคำนวณอีกแล้ว. เห็นชัดอยู่แล้ว รู้สึกด้วยจิตอยู่แล้ว นั่นแหละคือว่าเห็น เห็นคือรู้สึกด้วยจิต ไม่ต้องมีการคำนวณ.

นี่ให้ถือหลักอย่างนี้ไว้เถิด จะเป็นหลักที่มั่นคง เป็นความรู้ที่มั่นคงที่สุด สำหรับจะรู้พระพุทธานุศาสน์ และ

รู้ทุกอย่างจนถึงที่สุด. จึงขอร้องหลายครั้งหลายหนว่า เธอ
ทั้งหลายจงฟังให้ดี ฟังให้เข้าใจ มันเป็นเรื่องต้นของการที่
จะรู้พุทธศาสนา.

เงื่อนต้นของการรู้พุทธศาสนา.

เรื่องนี้เขาเรียกว่าเรื่องปฏิจจนุปบาท ได้สัมผัส
เป็นเวทนา แล้วก็เกิดคิดหา คือความอยาก, แล้วรู้สึกว่
กผู้อยาก แล้วยึดถือด้วยอุปาทาน ว่ามีตัวกู มีของกู เกิดภพ
เกิดชาติเป็น ตัวกู—ของกู เต็มอยู่ในจิตใจ, นี้เรียกว่า
ปฏิจจนุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา เป็นจุดตั้งต้นของ
พระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง.

บางเวลาพระพุทธเจ้าทรงเอามาห้อง เอามาว่าเล่น
เหมือนกับเด็กห้องสุตรคุณ ฟังแล้วมันน่าหัว หรือมันไม่
น่าเชื่อ พระพุทธเจ้ายังห้องสุตรคุณ, ครูบาอาจารย์คนไหน
บ้างห้องสุตรคุณ คนอวดดี ไม่เคยห้อง. แต่พระพุทธ-
เจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ท่านยังเอาสุตรคุณมาห้อง
คือเรื่องนี้ เรื่องที่กำลังพูดนี้ ท่านจะห้องขึ้นมาตามสูตร : คา
หุ จมูก ล้น ภายใจ. สูตรที่ ๑ เรื่องคา : จกขุณฺจ ปฏิจจ

รูปเจจ อูปปชชติ วิญญานัง คินฺณณัง ธมฺมานัง สงฺกตฺติ ผลสฺส
 ผลสฺสปลฺลเจจา เวทนา เวทนาปลฺลเจจา ตณฺหา ตณฺหาปลฺลเจจา
 อูปาทานัง อูปาทานปลฺลเจจา ภโว ภวปลฺลเจจา ชาติ ชาติปลฺลเจจา
 ขรามรณังโสภปริเทวทฺทกฺขโทมนสฺสอุปายาสา สมฺภวนฺติ เอวเม
 ตสฺส เภวลสฺส ทฺทกฺขกฺขนฺธสฺส สมฺพุทฺโธ โหติ.

นี่เรื่องตา : ตา ถึงเข้ากับรูป เกิดการเห็นทาง
 ตา : ๓ อย่างนี้ถึงกันเข้าเรียกว่า ผัสสะ, เพราะมีผัสสะจึง
 มีเวทนา, เพราะมีเวทนาจึงมีตัณหา, เพราะมีตัณหาจึงมี
 อูปาทาน, เพราะมีอูปาทานจึงมีภพ, เพราะมีภพจึงมีชาติ,
 เพราะมีชาติจึงมีความหมายแห่งขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
 ทฺทกฺข โทมนัส อุปายาส ทฺทกฺขทั้งหลายทั้งปวง เอว เม ตสฺส
 เภวลสฺส ทฺทกฺขกฺขนฺธสฺส — ทฺทกฺขทั้งหลายทั้งปวงเกิดขึ้นอย่างนี้.
 แล้วก็ท่องเที่ยวในแผนกหุ จมูก ล้น ภาย ใจ เรื่อยๆไป.

ท่านท่องเที่ยวอยู่องค์เดียว เมื่อท่านประทับนั่งอยู่องค์
 เดียว คิดว่าไม่มีใคร ท่านก็ท่องเที่ยวขึ้น ตามความพอพระทัย
 ของท่าน, เป็นพระพุทธรเจ้าแล้วยังท่องเที่ยวสูตรคุณ สูตรคุณ
 แบบของท่าน. เพราะฉะนั้นอย่าได้ประมาทเลย กฎเกณฑ์
 ต่างๆ ของธรรมะนั้น เอมาท่องๆ กันไว้เดะดี

เอ้า, เล่าให้จบว่า พระพุทธเจ้าท่านท่องสูตรคุณของท่านอยู่องค์เดียวอย่างนี้. ที่นี้มีภิกษุองค์หนึ่งแอบมาข้างหลัง มาแอบฟังอยู่เมื่อไรก็ไม่รู้. ท่านเหลียวไปเห็นเข้าว่า เอ้า, นี่เธออยู่นี่ดีแล้ว จงจำเอาไป, จงเรียนเอาไป นี่เป็นอาทิพรหมจรรย์ ให้เอาไปศึกษาเล่าเรียน.

นี่มันเรื่องเดียวกับที่เรากำลังพูด; เพราะมีเวทนาเมื่อทารกเขามีเวทนา รู้ต่อเวทนาแล้ว เขาก็มีตัณหา คือความอยาก ตามอำนาจของเวทนานั้น, เกิดรู้สึกตัวผู้อยากอยากได้มาเป็นของกู, นี้เรียกว่าอุปาทาน. มีอุปาทานแล้วมีภพมีชาติ คือมีตัวกูที่เต็มที ที่มันทำงานของมันอยู่, แล้วมันก็มีความทุกข์เกิดขึ้น ตามสมควรแก่เรื่องของมัน.

นี่หัวใจพุทธศาสนา คือเรื่องนี่ คือเรื่องที่มีความทุกข์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร. สรุปว่า ความทุกข์มาจากกิเลส, กิเลสก็มาจากตัวตน ความคิดยึดถือว่าตัวตน ว่าตัวกู—ของกู มันมาจากความโง่เมื่อมีผัสสะเมื่อมีเวทนา.

เข้าใจว่า ต่อไปทุกคนคงจะรู้จักเวทนาดีขึ้น แล้วก็ระวังเวทนา อย่าให้ปรุงเป็นตัวกู—ของกู, มันจะเกิดกิเลสตัณหา มันเร็วเป็นสายฟ้าแลบ, ควบคุมยาก ควบคุมไม่ทัน.

ฉะนั้นเราจะต้องศึกษาให้เข้าใจแจ่มแจ้งเป็นพื้นฐานอยู่ตลอดเวลา มันจะป้องกันได้.

มีสติปัญญามาใช้ทันผัสสะ จะหยุดกระแสทุกข์ได้.

เอ้า, ขอพูดเสียเลยว่า ถ้าเรามีสติพอ เคี้ยวเนื้อเราโตแล้วนี่ เราไม่ใช่ทารกอมมือนี่ โตขนาดนี้แล้ว เราว่ามันเกิดอย่างไร, แล้วตัวกู—ของกูเกิดอย่างไร, กิเลสเกิดอย่างไร, ความทุกข์เกิดอย่างไร, เราจะหยุดกระแสอันนี้ซึ่งเร็วเหมือนฟ้าแลบได้อย่างไร ก็เพราะมีสติและปัญญา. เราเรียนธรรมะ เรียนพุทธศาสนาอย่างเดียวไม่พอ; เราต้องฝึกสติด้วย ฝึกสติด้วย เพื่อจะเอาปัญญา เอาความรู้ มาทันแก่เวลาผัสสะ, ผัสสะมีผลขึ้นมาแล้ว ปัญญามาโดยสติ, โอ้ อย่างนี้ๆ อย่างนี้เอง อย่างนี้ แล้วก็ไม่หลงรัก ไม่หลงรัก ไม่หลงยินดีที่น่ายินดี, ไม่หลงยินร้ายที่น่ายินร้าย, ก็ไม่เกิดความยินดียินร้าย ก็อยู่เหนือความทุกข์ คือควบคุมความทุกข์ได้; เพราะมีสติเร็วเหมือนฟ้าแลบเหมือนกัน เหมือนสายฟ้าแลบเหมือนกัน.

เอาปัญญามา รู้ว่า โอ, มันอย่างนั้น, มันอย่างนี้
 เท่านั้นนี้ หรืออย่างที่เราเรียกว่า ปฏิจจสมุปบาทอย่างไร
 นั่นแหละ, นั่นแหละคืออย่างนั้นแหละ เรียกว่า ตถาตา
 ตถาตา มันอย่างนั้น ความเป็นอย่างนั้น, ไม่ผิดไปจาก
 ความเป็นอย่างนั้น ก็คือการที่มันเกิดกิเลสและเกิดทุกข์ขึ้น
 มาได้อย่างนี้ เรียกว่าตถาตา — ความเป็นเช่นนั้น.

เรามาสรุปสั้น ๆ ว่า ถ้าอรร้อย สวยงาม หอมหวาน
 นิ่มนวล ก็อย่างนั้นแหละ, ถ้าไม่อรร้อย ไม่สวยงาม
 ไม่หอมหวานไม่นิ่มนวล ก็อย่างนั้นแหละ อย่างนั้น ไว้ก่อน
 เถอะ มันจะหยุดกระแสของกิเลส. ฉะนั้นทุกคน ถือ
 คาทา อย่างนั้น ไว้ให้ดี ๆ, อย่างนั้นเอง เท่านั้นเองไว้.
 คตดา เป็นภาษาบาลี, เป็นภาษาไทยว่า เท่านั้นแหละ, เช่น
 นั้นแหละ, เช่นนั้นเองแหละ. ถ้าชอบบาลีก็ว่า ตถาตา,
 ตถาตา ๆ ตถาตา ๆ. เท่านั้นแหละ เช่นนั้นแหละ อย่างนั้นแหละ.

นี่เมื่อตา หรือหู จมูก ลิ้น กาย มันไปอรร้อยอะไรเข้า
 ก็เช่นนั้นเองให้ทันเวลา, หรือถ้าไม่อรร้อยเกลียดชังอะไร
 เข้า ก็เช่นนั้นเองแหละ ให้ทันเวลา. ฉะนั้น ความรัก
 ก็หยุดไป, ความโกรธก็หยุดไป, ความเกลียดก็

หยุดไป. ความกลัวก็จะหยุดไป, ความอิจฉาริษยา ก็จะหยุดไป, ความอาฆาตมาดร้ายก็จะหยุดไป, ความวิตกกังวลอลัชยอวรณ์ก็จะหยุดไป ด้วยคำว่า เช่นนั้นเอง, เช่นนั้นเอง, เท่านั้นเอง, เช่นนั้นเอง.

นี่ถ้าวอกถ้ำก็ว่า หัวใจพระพุทธศาสนามีเท่านั้น มีเท่านั้น ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า นี่คือนิพพานนิมิต มั่นมีเท่านั้น. แต่ว่าคำอธิบายปลีกย่อยมีอีกมากมาย แหละ, มีอีกมากมายแหละ พุคตังบีก็ไม่ใช่แหละ แต่หัวใจมันมีเท่านั้น พระไตรปิฎก ๔๕ เล่ม เล่มละ ๕๐๐—๖๐๐ หน้า มีใจความว่า เท่านั้นเอง เช่นนั้นเอง ก็มันเกิดกิเลส เกิดท้าวตน เกิดกิเลสอย่างนี้ ๆ มีเท่านั้น. ถ้าสติมีพอ ปัญญา มีพอ สติเอามาทันเวลา มันก็ไม่เกิดความรู้สึกลง ๆ ว่าตัวกู—ว่าของกู ว่าโลภะ โทสะ โมหะ อะไร.

นี่พูดหมดแล้วนะ แต่คุณจะฟังถูกหรือไม่ จำได้หรือไม่ หรือเอาไปสับสนกันหมด ผิดลำดับหมด ก็ไม่เข้าใจก็ได้.

ที่แรกเราพูดว่า ปัญหามันเกิดมาจากความเห็นแก่ตัว.

ความเห็นแก่ตัว ให้เกิดโลภะ โทสะ โมหะ และกรรม, การกระทำกรรมต่างๆ โลกจึงเดือดร้อนกันทุกคน เราก็เดือดร้อน เพื่อนของเราก็เดือดร้อน นั่นปัญหาเฉพาะหน้า.

ที่ต้นตอแห่งปัญหา ความเห็นแก่ตัวนี้ มันเกิดขึ้นมาจากความรู้สึกโง่เขลา ว่ามีตัว มีของตัว เพราะมันโง่เมื่อมีเวทนา. เวทนามันเกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เกิดแก่ทารกที่ไม่รู้อะไร ไม่คิดนึกอะไร นั้นไม่มี ไม่มีปัญหา มันเกิดไม่ได้. แต่เมื่อทารกนั้นมันโตพอที่จะรู้ว่าอ่ร่อยหรือไม่อ่ร่อย เป็นต้นแล้ว มันเกิดได้, แล้วมันก็เกิดแรงขึ้นๆเมื่อเป็นเด็กวัยรุ่น เมื่อเป็นคนหนุ่มสาว เป็นคนโตเต็มที มันก็แรงขึ้นๆ จนเป็นเรื่องขนาดทำลายโลกกันก็ได้. ถ้าใครมันมีอำนาจวาสนา มันเกิดความบ้าอย่างนั้นขึ้นมา มันทำลายโลก ทำให้โลกวินาศก็ได้ ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย; เพราะฉะนั้นมันก็คุ้มค่าที่จะจำเอาไว้ จะศึกษาให้เข้าใจเอาไว้ แล้วประพฤติให้ได้. นี้เรียกว่า ปัญหา มันตั้งต้นมาจากความโง่ เพราะไม่มีความรู้เมื่อเกี่ยวข้องกับเวทนา ธรรมชาติมันเป็นอย่างนี้.

ที่มัน จะควบคุมได้ ก็เพราะมีสติให้ทันแก่เวลา
 เมื่อมีเวลา หรือมีผัสสะก็ยิ่งดี. นี่เราก็ฝึกสมาธิกันสิ, ที่ว่า
 ให้ฝึกสมาธิ ฝึกกรรมฐานนั้น ก็คือฝึกให้มีสติ ฝึกให้มีสติ
 สมบูรณ์ที่สุด รวดเร็วที่สุด. ฉะนั้น นอกจากรู้พุทธศาสน-
 ธรรม นี้แล้ว ยังจะต้องฝึกสมาธิ ให้มีสติมากพอ รวด
 เร็วด้วย. ฉะนั้นการฝึกสมาธิจึงจำเป็น.

ขอให้เธอทุกคนมองเห็น และรู้สึกว่าเป็น ที่
 จะต้องฝึกสมาธิ ก็ฝึกให้มีสติมากพอ รวดเร็ว เหมือน
 สายฟ้าแลบ, มาให้ทันในขณะของเวทนา ที่มันปรุ้งแตงกัน
 อย่างรวดเร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบเหมือนกัน, แล้วมันแก้
 กันได้ ด้วยสายฟ้าแลบต่อสายฟ้าแลบ. ฝ่ายหนึ่งเป็นความ
 รู้แจ้ง, อีกฝ่ายหนึ่งเป็นความโง่. เราฝึกความรู้แจ้ง ปัญญา
 และสติ นี้ให้พอ ให้เร็วพอ ให้มากพอ เมื่อกระทบอารมณ์
 তা หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไตๆก็ตาม, สติมาทัน เอาปัญญามา
 ทัน มันก็ควบคุมไว้ได้, มันไม่เกิดตัวกู ไม่เกิดของกู ชนิด
 ที่เป็นกิเลส เฉพาะกรณีๆ ทุกๆกรณี เรื่องมีเท่านั้น.

สรุปความให้สั้นที่สุด ช่วยความจำของตัวเองไว้
 ให้ดีด้วยกันทุกๆ คนสิ :—

ความทุกข์ยากลำบากในโลก เกิดมาจากกิเลส, ประโยคแรก ความทุกข์ยากลำบากทั้งหลายในโลกนี้ เกิดมาจากกิเลส คือ โลกะ โทสะ โมหะ.

ที่นี้ประโยคที่ ๒ ว่า กิเลสเกิดมาจากความรู้สึกรู้เห็นแก่ตัว, กิเลสเกิดมาจากความรู้สึกรู้เห็นแก่ตัว.

ความรู้สึกรู้เห็นแก่ตัวเกิดมาจากความรู้สึกรู้ว่ามีตัวหรือมีของตัว.

ที่นี้ ความรู้สึกรู้ว่ามีตัว หรือของตัวนั้น เกิดมาจากความโง่เมื่อผัสสะ, เมื่อผัสสะหรือเมื่อเวทนา มันไม่มีความรู้ มันมีแต่ความโง่ คืออวิชา. ความโง่เมื่อผัสสะเมื่อเวทนา นั้นมันปรุงให้เกิดความรู้สึกรู้คิดที่รู้สึกรู้ว่ามีตัวมีของตัว คือมีตัวกู มีของกู, แต่มันมีหลายขั้นตอน เป็นเวทนา เป็นกัมมตา เป็นอะโรมา กว่าจะมีอุปาทานว่าตนว่าของตัว.

ความรู้สึกรู้ว่าตัวกูหรือของกู มาจากความโง่ในขณะแห่งผัสสะหรือเวทนา.

ที่นี้ เพื่อให้ไม่โง่ ในขณะแห่งผัสสะหรือเวทนา เราต้องฝึกสติและปัญญา; ปัญญา คือรู้ๆรู้ ความรู้อย่าง

ที่วามานั้, แล้วสติคือเครื่องขนส่งที่เร็วที่สุด ขนเอาปัญญา
 ความรู้มาทันขณะผัสสะ และเวทนา เหมือนกับสายฟ้าแลบ.
 สติ ระลึกได้ แล่นเร็วเหมือนสายฟ้าแลบ เอาปัญญามาใน
 ขณะที่มีสัมผัส หรือมีเวทนา ถ้าอย่างนี้แล้วความโง่เกิดไม่
 ได้; เมื่อความโง่เกิดไม่ได้ก็ไม่มีความรู้สึกว่าตัวกู ว่าของกู
 มันก็ปลอดภัย เรื่องมันก็ไม่มี ไม่มีเรื่อง. เรื่องก็ไม่มี ความ
 เหวี่ยงอะไร มันมีแต่สติปัญญา รู้ว่าในกรณีนี้ควรจะทำ
 อย่างไร. ในกรณีแห่งรูปที่เรากำลังเห็นอยู่นี้ เราควรจะ
 ทำอย่างไร ก็รู้ แล้วก็ทำถูกต้อง แล้วก็ไม่มีความทุกข์.

ในกรณีแห่งเสียงที่เราได้ยินอยู่นี้ ควรทำอย่างไร
 เราก็ทำไปอย่างถูกต้อง แล้วก็ไม่มีความทุกข์.

ในกรณีแห่งกลิ่นที่เราได้รับอยู่นี้ ควรทำอย่างไร
 ก็ทำอย่างถูกต้อง ไม่มี ความทุกข์.

ในกรณีแห่งรสทางปาก ที่เราได้รับรสอยู่นี้ เรา
 ควรทำอย่างไร ก็ทำถูกต้อง ไม่มี ความทุกข์.

ในกรณีแห่งสัมผัสทางผิวหนัง ซึ่งแรงร้ายมาก
 สัมผัสทางผิวหนัง โดยเฉพาะเรื่องเพศ ก็ทำถูกต้อง ไม่ผิด
 พลาด ไม่มี ความทุกข์.

ที่^๕ สิ่ง^๕ที่จิตมันจะคิดขึ้นมาเอง ปรุงขึ้นมาในภายใน
จิตก็^๕ได้, ก็มีความถูกต้อง ไม่ผิดพลาด เพราะอำนาจ
ของสติ^๕นั้นแหละ.

อยู่อย่าง^๕นี้^๕ไม่มีความทุกข์, เป็นอยู่อย่าง^๕นี้^๕ไม่
มีความทุกข์ เป็นชีวิตของพระอริยเจ้า.

นั้นแหละ คือ ธรรมะแห่งพระพุทธศาสนา. กุญ
โทส^๕ัก^๕หน่อ^๕ยว่า^๕ ไม่เหมือนกับศาสนาไหน หรือไม่มีในศาสนา
ไหน นอกจากในพุทธศาสนา.

เอาละ, เป็นอันว่าเราพูดกันหมดเลย หมดและ
เพียงพอ ที่จะเอาไปเรียน เอาไปศึกษา เอาไปปฏิบัติ คือ
ไม่มากเกินไป ไม่เหลือวิสัย ไม่มากเกินไป แล้วก็พอที่จะแก้
ปัญหาต่างๆ ของเราได้ จนถึงกับว่า ธรรมะมาเป็นคู่ชีวิต
ของเราได้จริง, เป็นคู่ชีวิตที่จะคุ้มครองไม่ให้เรามีความ
ทุกข์เลย. นี่แหละเขาเรียกว่า ไม่เสีย^๕ที่^๕ที่ได้เกิดมาเป็น
มนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

เธอทั้งหลายเลือกเอาถูกต้องแล้ว ที่เลือกเอาวิชา
พุทธศาสนาเป็นวิชาเลือก สำหรับหลักสูตรที่สมบูรณ์ในชั้น
เรียนของเธอ. ที่^๕นี้ก็^๕กำหนด^๕เอาเอง^๕สิว่า มันพอไหม?

มันคุ้มค่าไหม? มันถูกต้องไหม? มันจะไม่ใช่ว่ามีประโยชน์
 เพื่อการเล่าเรียนให้เสร็จไปๆไม่ใช่ว่า มันจะมีประโยชน์ตลอด
 ชีวิต ตลอดชีวิต. พวกที่ไม่เลือกเอาวิชาสำหรับเรียน
 นั้นแหละ เห็นว่าเป็นผู้ที่ขาดอะไรเอามากๆแหละ, จะไม่
 ได้เอามากๆแหละ. ในชีวิตอนาคต เขาจะไม่มีความรู้ชนิด
 ที่จะคุ้มครองไม่ให้มีความทุกข์, เขาจะมีชีวิตร้อนเป็น
 วัฏฏสงสารอยู่เรื่อยไป; แต่ว่าเราจะมีชีวิตเย็น เป็น
 พระนิพพานอยู่เรื่อยไป.

นิพพาน กับ วัฏฏสงสาร นั้นมันตรงกันข้าม
 วัฏฏสงสาร ก็เหมือนกับอยู่ในน้ำร้อนที่เดือดพลุ่ง, นิพพาน
 ก็อยู่ในความเย็นที่ไม่มีความร้อนเลย. เราจะได้ชีวิตเย็น
 คือนิพพาน เพราะมีธรรมะนี้เป็นคู่ชีวิต อย่างที่กล่าวแล้ว.

ขอให้การมาของเธอทั้งหลาย ที่ได้มาในที่นี้ ได้รับ
 ประโยชน์สมควรตามความมุ่งหมาย มุ่งหมายมาว่าจะได้รับธรรมะ
 ที่เพียงพอ ก็ขอให้ได้รับอย่างเพียงพอ ให้ได้ผลเกินค่า เกิน
 ชาติ และเกินค่า ไม่ใช่เพียงแต่ว่าคุ้มค่า, ให้มันเกินค่า
 เกินค่า เกินที่ลงทุน, เกินลงทุน นั้นเขาเรียกว่าได้กำไรมาก
 เกินค่า เกินหลายเท่า หลายสิบเท่า หลายร้อยเท่า เพราะ
 ว่าไม่มีอะไรดีไปกว่านี้.

ความรู้เหล่านี้ เป็นส่วนของปัญญา แล้วเธอ
 ยืนยันฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นส่วนของสติ สติเหมือนกับ
 พาหนะขนส่งอันรวดเร็ว จะสามารถขนเอาปัญญาไป
 ทันเวลาอันรวดเร็วของผัสสะ ของเวทนา ซึ่งมันรวดเร็ว
 เหมือนกับสายฟ้าแลบ ถ้าเราฝึกสติไม่พอ มันไม่มีความเร็ว
 แบบสายฟ้าแลบ ปัญญามันก็จะไม่ช่วยอะไรได้ ปัญญาจะช่วย
 แก่ปัญหาได้ก็ด้วยสติพาไปทันเวลา ในกรณีที่มีมันเกิดอะไรขึ้น
 ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ; นี่เรื่อง
 มันมีเท่านั้น. ฉะนั้น เราจึงต้องมีทั้งสติและปัญญา; ความ
 รู้เป็นปัญญา ฝึกจิตให้มีสติรวดเร็ว ว่องไวนั้นมันเป็นเรื่อง
 ของสติ ผู้ขนส่งปัญญา ไปใช้ให้ทันแก่เวลา ซึ่งเร็วเหมือน
 กับสายฟ้าแลบ.

เรื่องที่จะพูดวันนี้ก็สมบูรณ์ที่สุดแล้ว แต่ว่ามันย่อ
 เอาแต่ใจความ แล้วก็สมบูรณ์ที่สุด จบเรื่องที่สมบูรณ์ที่สุด.
 ขอให้จงจำไว้ให้ดี ไปทบทวนความจำให้ดี อย่าให้ความรู้
 เหล่านี้พ้นเพื่อนได้. จะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์เมื่อเรามีสติ
 เพียงพอให้ไปฝึกสติให้มาก.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

พระธรรมเทศนาวันอาสาฬหบูชา

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๔

กัณฑ์บาย ที่ศึกษารวบรวม

ปรมกัลยาณมิตตคาถา.

[พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นกัลยาณมิตร.]

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

มมฉฺชิตฺติ อานนฺท กัลยาณมิตฺตํ อากมฺม

ชาติธมฺมา สตฺตา ชาติยา ปริมุจฺจนฺติ

ชราธมฺมา สตฺตา ชราย ปริมุจฺจนฺติ

มรณธมฺมา สตฺตา มรณสฺมา ปริมุจฺจนฺติ

โสภปริเทวทฺทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา สตฺตา

โสภปริเทวทฺทุกฺขโทมนสฺสุปายะเสหิ ปริมุจฺจนฺตี - ติ.

ธมฺโม สกฺกจฺจํ โสตพฺโพ - ติ.

ณ บัดนี้ จะได้วิชันาพระธรรมเทศนา เพื่อเป็น
เครื่องประคับสติปัญญา; ส่งเสริมศรัทธา—ความเชื่อ และ
วิริยะ—ความพากเพียร ของท่านทั้งหลาย ผู้เป็นพุทธบริษัท

ให้เจริญอกงามก้าวหน้า ตามทางแห่งพระศาสนา ของ
สมเด็จพระบรมศาสดา อันเป็นที่พึ่งของเราทั้งหลาย กว่าจะ
ยุติลงด้วยเวลา.

ธรรมเทศนา^{๕๔}ชื่อว่า **ปรมกัลยาณมิตตคาถา**
แสดงถึง **ความที่สัตว์ทั้งหลาย ได้อาศัยพระผู้มีพระภาคเจ้า**
เป็นกัลยาณมิตรแล้ว ย่อมพ้นจากความเกิด ความแก่ ความ
ตาย และโสกะ ปรีเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส ทั้งหลาย
ดังนี้.

พิจารณาให้รู้จักวันสำคัญของมนุษย์.

วันนี้เป็น วันอาสาฬหบูชา เป็นที่รู้จักทั่วไปว่า
เป็นวันพระธรรม ก็เป็นวันที่พระธรรมปรากฏขึ้นเป็น
ครั้งแรกในโลก. ก่อนนั้นพระธรรมอย่างนี้, พระธรรม
อย่างในพระพุทธศาสนา^{๕๕} ไม่ได้มีปรากฏแก่โลก เพิ่งจะมี
ในวันเช่นวันนี้ ในสมัยพุทธกาลนั้น.

วันวิสาขะ คือวันที่ตรัสรู้ **ก็รู้พระธรรม เป็นเครื่อง**
กำจัดทุกข์. วันอาสาฬหบูชา ถัดมา ก็เป็นวันที่ประกาศ
พระธรรมเป็นครั้งแรก ที่เรียกว่า **ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**

เป็นเครื่องกำจัดทุกข์. ต่อมาอีกเจ็ดเดือนจากวันนั้น ก็ถึงวันมาฆบูชา เป็นวันที่พระอรหันต์ประชุมกัน ประกาศความเป็นบิกแผ่นของพระภิกษุสงฆ์ ในพระพุทธศาสนา, เป็นการพิสูจน์ว่า ได้มีผู้ถือเอาพระธรรมเป็นเครื่องกำจัดทุกข์ได้แท้จริง โดยปริมาณมากมาย.

นี้ทำให้เห็นได้ว่า วันวิสาขบูชา เป็นวันพระพุทธเจ้าเกิด พระพุทธเจ้าตรัสรู้; เพราะการตรัสรู้จึงได้เกิดมีพระพุทธเจ้า. สองเดือนต่อมา ก็เป็นวันอาสาฬหบูชา คือวันพระธรรม คือพระองค์ ได้ทรงเปิดเผยธรรมที่ได้ทรงตรัสรู้เป็นครั้งแรก และเริ่มมีผู้ติดตาม. เจ็ดเดือนต่อมาเป็นวันมาฆบูชา เป็นวันพระสงฆ์ เพราะเกิดพระสงฆ์ขึ้นอย่างเป็นทางการ บิกแผ่นแน่นอนหนา ประคิษฐานพระศาสนาไว้ได้อย่างมั่นคง.

ขอให้เราทุกคนถือ วันทั้งสาม นี้ ว่าเป็นวันสำคัญ บางคนก็เรียกว่า วันสำคัญของศาสนา. อาตมาเห็นว่าเข้าใจยาก ถ้าเป็นวันสำคัญของศาสนา ก็อาจจะไม่มีประโยชน์อะไรแก่มนุษย์ก็ได้ ฉะนั้นให้ เป็นวันสำคัญของมนุษย์เสียจะดีกว่า.

วันสำคัญของมนุษย์นั้น *หมายความว่าอย่างไร ?*
 หมายความว่า ก่อนหน้านั้นมนุษย์เป็นคนมีตบอด อยู่ใน
 ความมืดของอวิชชา; ไม่รู้เรื่องความทุกข์ ความคับทุกข์.
 ครั้นถึงวันนี้ได้รับธรรมเทศนา แสดงถึงเรื่องความทุกข์
 และความคับทุกข์. มนุษย์เป็นผู้ได้รับประโยชน์;
 ความสำคัญนั้นได้เกิดขึ้นเพื่อมนุษย์ จะถือว่าเป็นวันของ
 มนุษย์ สำหรับมนุษย์จะได้รับประโยชน์สูงสุด จากพระ-
 พุทธเจ้า.

นั่นแหละเห็นว่า เรียกว้นสำคัญนี้ว่า เป็น
 วันสำคัญของมนุษย์ จะดีกว่ากระมัง; เพราะแม้แต่ว่า
 เป็นวันสำคัญทางศาสนา ก็ทั้งไว้เป็นของศาสนา. มนุษย์
 ก็ไม่เอาใจใส่ จึงได้โง่งมยากันมาตลอดเวลาที่ ยกเอาเรื่องนี้
 ไว้ให้เป็นเรื่องของพระศาสนาไปเสีย ไม่เอามาเป็นเรื่องของ
 มนุษย์เลย.

วันอาสาฬหะนี้ กล่าวได้ว่า เป็นวันสำคัญของโลก.

หรือถ้าจะให้ดีกว่านั้นอีก อยากจะพูดว่า วันสำคัญ
 ของโลก ทั้งโลกทั้งมวล ก็ทั้งเทวโลก มารโลก พรหม-

โลก โลกอะไรก็ตามทุกๆโลก; วันนี้เป็นวันสำคัญของ
 โลกทุกโลก ปรากฏในคัมภีร์นั้นๆว่า เมื่อแสดงธัมมจักก
 กัปวัตตนสูตรจบลงแล้ว แผ่นดินไหวทั่วทุกโลกธาตุ :
 เทวโลก มารโลก พรหมโลก ช่วยบอกต่อกันไป ถึงข้อที่
 พระองค์ทรงแสดง ธัมมจักกัปวัตตนสูตรนี้ ที่อิสิปตน-
 มฤคทายวัน; เป็นเครื่องกำจัดมาร กำจัดทุกข์แท้จริง,
 ไม่มีใครคัดค้านได้, จึง น่าจะถือว่า วันสำคัญนี้ เป็น
 วันสำคัญของสัตว์โลกทุกโลก.

แต่บางคนคงจะคิดว่า มันมากไปนัก มันไกลไปนัก
 มันกว้างไปนัก; เอาเพียงของมนุษย์ ในโลกนี้โลกเดียว
 จะพอดี; ถ้าอย่างนั้นก็เหมือนกัน ขอแต่ว่า ให้คนทุก
 คนในโลก รู้จักความสำคัญของวันนี้.

สำคัญเพราะเหตุไร? สำคัญเพราะเหตุว่า ได้รับ
 สิ่งประเสริฐที่สุดสำหรับมนุษย์.

พวกที่เห็นว่าเงินทองดีกว่า ก็จะมีอยู่มากเหมือนกัน;
 ไม่ได้เห็นว่าธรรมะเป็นเครื่องดับทุกข์ ประเสริฐสูงสุด
 แต่เห็นว่าเรื่องเงินเรื่องทอง เรื่องข้าวเรื่องของ บุตรภรรยา
 สามี เป็นเรื่องประเสริฐสุดไปเสีย ดังนั้นก็มิ. คนพวกนี้คง

จะพูดกันไม่รู้เรื่อง เก็บเอาไว้เสียทางหนึ่งก็ได้ ; มากุ
กันสำหรับคนที่พอจะพูดกันรู้เรื่องว่า ธรรมะที่ได้บริเป็น
ของขวัญ หรือเสมือนหนึ่งของขวัญ จากพระสัมมาสัม-
พุทธเจ้าในวันนั้น ประเสริฐอย่างไร ?

ข้อนี้จะต้องดูให้ลึกเข้าไป หรือเป็นวงกว้าง ครอบคลุม
ถวาทังสามพระองค์คือ : พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้สังขงเป็น
เครื่องกำจัดมาร แล้วประทานสิ่งนั้นให้แก่เรา. พระธรรม
ที่ตรัสรู้ นั้นแหละ เป็นเครื่องกำจัดมาร เป็นของขวัญที่ทรง
ประทานให้แก่เรา. พระสงฆ์ทั้งหลายได้รับธรรมะ เครื่อง
กำจัดมารนั้นแล้ว เอามาใช้เป็นเครื่องกำจัดมารได้ แล้วก็
สอนสืบ ๆ ต่อกันมา. เราทั้งหลายทุกคน ก็ถูกนับเนื่อง
อยู่ในคำว่าพระสงฆ์.

คำว่าพระสงฆ์นั้น แม้จะ หมายถึงผู้ปฏิบัติบรรลุมรรค
ผล ก็ได้ แม้จะ หมายถึงผู้กำลังปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรค
ผล ก็ได้. เราทั้งหลายก็อย่าได้ทำหรือเลวเกินไป จนถึง
ขนาดที่ไม่เป็นผู้ที่กำลังพยายามเพื่อการดับทุกข์ หรือเพื่อการ
บรรลุมรรค ผล นั้น ๆ.

คนที่ไม่พยายามเพื่อจะดับทุกข์นั้น ก็ต้องเรียกว่า คนมืด คนบอด; ไม่เห็นว่ามีความทุกข์, ไม่เห็นว่าจะต้องพยายามดับทุกข์, มันก็ช่วยไม่ได้. แต่ถ้าว่าไม่เป็นคนโง่เกินไป ไม่เป็นคนพาลเกินไป ไม่เป็นคนหลงเกินไป ไม่เป็นคนมืดบอดเกินไปแล้ว ก็พอจะรู้สึกได้ว่าชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ต้องต่อสู้, ต้องปรับปรุง, ก็ถูกเบียดเบียนอยู่ด้วยมารร้าย อันได้แก่กิเลสและความทุกข์ ทำให้ได้รับความทนทุกข์ทรมาน ไม่มีความสงบเย็น นี้เรียกว่าเป็นมาร.

เราจะต้องกระทำทุกอย่าง ทุกประการ เพื่อกำจัดมารนั้นเสีย เพื่อว่าชีวิตนี้จะได้เป็นของเย็น, เป็นชีวิตที่เยือกเย็น แทนที่จะเป็นชีวิตอันเร่าร้อน. นี้แหละคือคนที่พอจะเป็นผู้เนื่องได้ ในหมู่แห่งพระสงฆ์; แม้ว่า ยังไม่บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็เรียกว่า ผู้กำลังปฏิบัติขวนขวายอยู่ เพื่อการบรรลุมรรค ผล นิพพาน; เราจึงถูกนับเนื่องอยู่ ในคำว่าพระสงฆ์.

บททวนอีกทีหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ชนะมาร, แล้วแจกเครื่องมือสำหรับกำจัดมาร. พระธรรมที่ได้ตรัสรู้

นั่นแหละ เป็นเครื่องกำจัดมาร. พระสงฆ์ได้รับเครื่อง
กำจัดมารนั้นมา เป็นเครื่องกำจัดมารของตน แล้วสั่งสอนสืบ
ต่อ ๆ กันไป.

ความสำคัญมันอยู่ที่คำว่า เป็นเครื่องกำจัดมาร
ในวันนั้นพระองค์ได้ทรงแสดง ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร
ดังนั้น พระธรรมแห่งธรรมจักกัปปวัตตนสูตร นั่นเอง
เป็นเครื่องกำจัดมาร. ใจความสำคัญของพระสูตรนี้
ก็คือเรื่อง มัชฌิมาปฏิปทา.

ใจความสำคัญของธรรมจักกัปปวัตตนสูตร.

คนแต่ก่อนนี้ไม่รู้เรื่องมัชฌิมาปฏิปทา เป็นผู้ที่เล่น
ไปสุดเหวี่ยง ข้างซ้ายข้างขวา : เล่นไป สุดเหวี่ยงข้างซ้าย
ที่เรียกว่า กามสุขัลลิกานุโยค — ประกอบตนพัวพันอยู่ใน
กาม ; เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อาคาหกปฏิปทา แปลว่า
การปฏิบัติชนิดที่เบียดแคะ.

ทีนี้อีกพวกหนึ่งไปในทาง ขวาสุด เรียกว่า ทรมาน
กาย ด้วยคิดว่า จะทำให้กิเลสหมดสิ้นเพราะการทรมานนั้น.
นี้เรียกว่า อตตกิลมถานุโยค คือ ประกอบตนอยู่ในการทำ

ตนให้ลำบาก ; เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิขามปฏิปทา
แปลว่า ปฏิปทาอันแห่งเกรียม ไหม้เกรียม.

คิดดูเถอะว่า พวกหนึ่งเบียดแยะ, พวกหนึ่งไหม้
เกรียม ; คือ พวกหนึ่งมัวเมาอยู่ในกาม, พวกหนึ่งมัวเมา
อยู่ในการทำตนให้ลำบาก ; หมายความว่า ก่อนหน้าที่
พระพุทธองค์จะตรัสรู้^๕นั้น เชาวู้จักกันแต่สองทิฏฐิ^๕
เท่านั้น คือกามสุขัลลิกานุโยค กับอัตตกิลมถานุโยค. เรื่อง
ที่อยู่ตรงกลางนั้นแหละ จะเป็นเครื่องกำจัดทุกข์ได้

มัชฌิมาปฏิปทา หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งก็ว่า
อริยัญจกัสมรรค อันประกอบไปด้วยองค์แปดประการ
ทรงนำมาแสดงว่า ไม่ข้องแะกับสุดเหวี่ยงซ้ายขวาเหล่านั้น ;
ตั้งอยู่ตรงกลาง เป็นเครื่องทำให้เกิดปัญญา, เกิดจักขุ,
เกิดความรู้แจ้ง ว่าอะไรเป็นความทุกข์, อะไรเป็นเหตุให้
เกิดทุกข์, อะไรเป็นความดับสนิทแห่งทุกข์, และ อะไรเป็นทาง
ให้ถึงความดับสนิทแห่งความทุกข์นั้น. ^๕นี่คือ มัชฌิมาปฏิปทา.

พระองค์ตรัสว่า ไม่เคยฟังมาก่อน ไม่เคยฟัง
มาจากใคร เป็นอภิสัมพุทธา คือ รู้พร้อมเฉพาะด้วยพระ-

องค์เอง แล้วทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา ให้เป็นของ
 ขวัญแก่ปัญจวัคคีย์ ในวันเช่นวันนี้. ใจความสำคัญ
 อยู่ที่มัชฌิมาปฏิปทา; แต่บางคนอาจจะคิดว่า สำคัญอยู่
 ที่อริยสัจจ์ นี้ไม่ต้องทะเลาะกัน : อริยสัจจ์ ๔ นั้นเป็นหลัก
 วิชา, มรรคมงคล ๘ นั้นเป็นตัวการปฏิบัติ.

๖๖ อริยสัจจ์ ๔ เป็นหลักวิชา.

อริยสัจจ์ ๔ เป็นหลักวิชาคือ บอกให้รู้ทั้งหมด :
 รู้เรื่องความทุกข์ คือสิ่งที่เหลือจะทนได้, เรื่องเหตุให้
 เกิดทุกข์, คือกิเลสทั้งหลายเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, และว่า
 ความดับกิเลสเสียได้นั้น เป็นความดับแห่งทุกข์, และว่า
 ทางประกอบด้วยองค์ ๘ นั้นแหละ เป็นทางที่จะให้ดับกิเลส
 เสียได้. นี่เป็นหลักวิชา บอกไว้อย่างครบถ้วน ไม่ใช่ตัว
 ปฏิบัติโดยตรง.

๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ครั้นมาถึง ตัวปฏิบัติ โดยตรง ก็คือ อริยมรรค
 มงคล ๘ นั้นเอง. หรือที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทานี้เอง.

ใจความสำคัญ ของมัชฌิมาปฏิปทา นี้อยู่ที่ ความถูกต้อง
ที่เรียกว่า สัมมา หรือ สัมมัตตา แปลว่า ความถูกต้อง.

ความถูกต้อง นี้อยู่ ๘ ประการ ด้วยกัน เอามา
รวมเข้าเป็นทาง ทางเดียว. ถูกต้อง ๘ ประการนั้นคือ
ความถูกต้อง ในเรื่องความคิดเห็น เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ มี
ความเห็นถูกต้อง เข้าใจถูกต้อง มีความเชื่อถูกต้อง มีอุค-
คติถูกต้อง; เป็นเรื่องถูกต้องของความรู้ ความคิด
ความเห็น ความเชื่อ รวมเรียกว่าถูกต้องของทิฏฐิ เรียก
เป็นบาลีว่า สัมมาทิฏฐิ นี้ เป็นถูกต้องข้อที่ ๑.

ข้อที่ ๒. เป็นความถูกต้องของความปรารถนา
ความต้องการ ความประสงค์ เรียกว่า สัมมาสังกัปป
หรือสัมมาสังกัปปะ แปลว่า ความปรารถนาที่ถูกต้อง. ข้อ
นี้ไม่ต้องกลัว ถ้าว่ามีสัมมาทิฏฐิ เข้าใจถูกต้อง ว่าอะไรเป็น
อะไรจริงแล้ว ก็รู้จักปรารถนาได้ถูกต้อง. ดังนั้น สัมมา-
ทิฏฐิต้องมาก่อน นอกนั้นตามมาทีหลัง : มีความถูกต้อง
ในความปรารถนา ใฝ่ฝัน ประสงค์ หรือต้องการ.

ที่นี้ ถัดไปก็เป็น ความถูกต้องในทางการพูดจา วิธี
พูดก็ถูกต้อง, คำที่พูดก็ถูกต้อง, กาลเทศะสำหรับจะพูดก็

ถูกต้อง เป็นความถูกต้องทางวาจา ไม่มีทางที่จะเกิดโทษ
ใดๆ ขึ้นเพราะการพูดจา. นี้เรียกว่า *ความถูกต้องที่ ๓*
สัมมาวาจา.

ถัดไปเป็น *ความถูกต้องที่ ๔ สัมมากัมมันโต—การ*
กระทำทางกายอย่าให้มีผิดพลาด ; ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ละเมิด
ของรักของผู้อื่น เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่า *ถูกต้องทางการ*
กระทำทางกาย.

ความถูกต้องถัดไป ข้อที่ ๕ สัมมาอาชีโว ก็คือ
การดำรงชีวิตอยู่ หาเลี้ยงชีวิตอยู่ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ ก็ดำรง
ชีวิตอยู่ด้วยอาชีพที่ถูกต้อง, อย่าทำอาชีพที่น่ารังเกียจ โดย
สมควรแก่ฐานะแห่งตนๆ ที่เป็นบรรพชิตก็มี เป็นคฤหัสถ์
ก็มี. อาชีพที่ถูกต้องที่บริสุทธิ์ ตามควรแก่ฐานะแห่งตน
ก็มีรายละเอียดอยู่แล้ว.

ถัดไปเป็นความถูกต้องทางจิตใจ เป็น *ความถูกต้อง*
ที่ ๖ คือ สัมมาวาจาโม—มีความชวนชวยพากเพียร, คั้นรน
ต่อสู้อะไรอยู่อย่างถูกต้อง. ในที่นี้หมายถึง ระวังไม่ให้
ความผิดพลาดเกิดขึ้น, ละความผิดพลาดที่เกิดขึ้นแล้วเสีย
มีแต่กุศล, *ความถูกต้องเกิดขึ้นแล้ว ก็รักษาไว้ให้เจริญ*

ก่อๆ ไปจนสมบูรณ์. นี้เรียกว่า *สัมมาวาจาโม* — มีความ
 พากเพียรถูกต้อง.

ความถูกต้องที่ ๗ ถัดไป ก็คือ *สัมมาสติ* - มีความ
 ระลึกรู้สึกตัวอยู่อย่างถูกต้อง; ไม่ให้ลืมตัว ระลึกอยู่อย่าง
 ถูกต้องในทุกกรณี ก็เรียกว่า *สัมมาสติ*.

ความถูกต้องสุดท้ายเป็น *อันดับที่ ๘* คือ *สัมมา-*
สมาธิ. นี้หมายความว่า ตั้งใจไว้มันอย่างถูกต้อง. จิตใจ
 ที่ตั้งมั่นนั้น จะต้องตั้งมั่นถูกต้อง; ตั้งมั่นผิด ก็มี. เมื่อ
 ได้ปรับปรุงให้จิตใจ ตั้งมั่นลงไปอย่างถูกต้องแล้ว ก็รักษาไว้
 ตลอดเวลา เรียกว่าตั้งจิตมั่นคงอย่างถูกต้อง เรียกว่า *สัมมา-*
สมาธิ.

คำพูดเหล่านี้ เราก็ท่องกันได้ทุกคน เหลืออยู่แต่
 จะเอามาทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง อย่าเพียงแต่ท่องกันไป
 อย่างนกแก้วนกขุนทองว่า *สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो*
สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวาจาโม
สัมมาสติ สัมมาสมาธิ. จับนกขุนทองมาสักตัวหนึ่ง แล้ว
 ก็สอนให้ร้องอย่างนี้ ไม่กี่วันมันก็ร้องได้, แล้วก็กิดคุณเกิด
 ว่า มันจะเกิดประโยชน์อะไร.

คน นึกเหมือนกัน ก็เป็นนกขุนทองได้ คือ
มันได้แต่ร้องได้ ว่าอย่างนั้น แต่ไม่รู้ว่าจะอะไร, ไม่รู้ว่า
อะไร แล้วจะปฏิบัติได้อย่างไร?

ประธานมัชฌิมาปฏิปทาเป็นเครื่องกำจัดมาร.

นี่ขอให้สนใจว่า เครื่องกำจัดมาร ที่พระองค์ได้
ตรัสรู้ แล้วนำมาฝากแก่พวกเรา เป็นของขวัญอัน
ประเสริฐ นั้น ก็คือสิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือการ
ดำเนินอยู่ตรงกลาง. คุณมันก็จะไม่ยากเย็นอะไรนัก ที่จะเข้าใจ
ว่า *อย่าสุดเหวี่ยงทางซ้าย, อย่าสุดเหวี่ยงทางขวา ให้ไป
ตรงกลาง* คือพอดี นี้; ก็เรียกว่าหนทางสายกลาง หรือ
ความถูกต้องทั้ง ๘ ประการ

รู้จักความถูกต้องแล้ว ก็คำนวณเอาเองว่า *ที่มันตรง
กันข้ามนั้นเป็นอย่างไร?* มันก็คือ มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปโป
มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันโต มิจฉาอาชีโว มิจฉาวายาโม
มิจฉาสติ มิจฉาสมาริ. ฝ่ายนี้เติมคำว่ามิจฉา, มิจฉาเข้าไป

คำว่ามิฉฉา แปลว่า ผิด; ฝ่ายโน้นมีคำว่า สัมมา, สัมมา นำอยู่ข้างหน้า คำว่า สัมมา แปลว่า ถูก.

ท่านทั้งหลายสังเกตดู จะเห็นได้ด้วยเหตุผลของตนเอง ว่า ธรรมะคือความถูกต้อง ๘ ประการนี้ จะสามารถกำจัดการได้อย่างไร? พอจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่าสิ่งที่เรียกว่า มาร นั้น คือความไม่ถูกต้อง, ไม่ถูกต้องทางจิต ทางความคิดนึก ก็เรียกว่ากิเลส, มีแล้วมันก็เศร้าหมอง เป็นอย่างน้อย.

ที่ว่าเศร้าหมองนี้ ไม่สู้กระไร; แต่ที่มันเผาผลาญเอาอย่างเจ็บปวด นั้นมันทนไม่ได้. บางที่มันก็เสียบแทงอย่างเจ็บปวด, บางที่มันก็ผูกมัดอย่างอึดอัด, บางที่มันก็ครอบงำมีตมิต เหมือนกับอยู่ใต้กะลาครอบ; นั้นมันทนไม่ไหว จึงต้องพยายามที่จะกำจัดมารอันนี้เสีย. เราได้รับ ธรรมะ ประทานจากพระพุทธเจ้า มาใช้เป็นเครื่องกำจัดมาร สำหรับมนุษย์ในโลก.

ที่พูดว่า ในโลก หรือ ทั้งโลก นั้นมันต้องนึกกันบ้างเหมือนกัน. บางคนอาจจะคิดว่า มนุษย์พวกอื่นไม่ต้องการ; นั่นก็เพราะว่ามองแคบ ๆ. มนุษย์ทุกชนิด ทุก

ประเภท ทั่วไปทั้งโลก แดมไปถึงโลกเทวดา โลกมาร โลกพรหม มันก็มีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง, คือมีวิชา หุ้มห่อ มันก็มีศ แล้วก็เกิดกิเลส แล้วก็ เป็นทุกข์เหมือนกันหมด.

กิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง นี้ เหมือนกันหมด : กิเลสของมนุษย์, กิเลสของเทวดา, กิเลสของพรหม, ถ้ายังไม่หมดกิเลส ยังมีกิเลสอยู่แล้ว มันก็เป็นกิเลสอย่างเดียวกัน. เพราะฉะนั้นจึง มีความทุกข์ เหมือนกัน เพราะว่าถูกกิเลสเผาเหมือนกัน, มีความทุกข์ หรือว่า มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน เมื่อ ยังโง่อยู่มันก็กลัว.

พวกมนุษย์ นี่ลำบาก หรือ กลัวความเกิด ความแก่ เจ็บ ตาย อย่างไร พวกเทวดาก็กลัวอย่างนั้น. มีข้อความ กล่าวไว้ว่า พวกพรหม เสียอีก ยิ่งกลัวมาก ; เพราะว่าพวก พรหมนั้น เป็นพวกที่อยู่ในความสุขชั้นสูง ยึดมั่นถือมั่นใน ความสุขมาก เพราะฉะนั้นจึงกลัวตายมาก.

มนุษย์นี้มีความสุขไม่ค่อยจริงจังอะไรนัก ก็เลยกลัว ตายน้อย. ผู้ที่มีความสุขชั้นสูง ยึดมั่นความสุขนั้นมาก ก็

กลัวตายมาก. ที่เห็นได้ง่าย ๆ คือว่า คนจนกลัวตายน้อยกว่าคนมั่งมี ; จริงไม่จริงก็ไปศึกษากันดูก็แล้วกัน.

ถ้ามีสิ่งที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นมาก ก็กลัวตายมาก จึงเป็นอันว่า มีกิเลสเหมือนกัน มีความทุกข์เหมือนกัน. ดังนั้น ธรรมะนี้ใช้ได้สำหรับสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง : เป็นมนุษย์ก็ได้ เป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ ; มีกิเลสอย่างเดียวกัน, มีความทุกข์อย่างเดียวกัน, มีปัญหาอย่างเดียวกัน, เรียกว่ามีหัวอกเดียวกัน ; เพราะว่าทนทุกข์ทรมานอย่างเดียวกัน, ภัยเหตุอย่างเดียวกัน, สามารถจะแก้ไขได้ด้วยเครื่องแก้ไขอย่างเดียวกัน. นี้เรียกว่า อยู่ในฐานะ ที่เป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน.

ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจข้อนี้ไว้ สำหรับจะได้ถือว่าเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน. ข้อที่เราไม่ถือว่ามนุษย์แต่ละคนเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรานั้นแหละ มันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ, เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส หรือการเบียดเบียน, คือเรารักเขาไม่ได้ เรารักผู้อื่นไม่ได้, มันรักแต่ตัวเรา มันก็ทำไปอย่างที่เราเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นจึงไม่สำรวจมรรwang ในบุคคลอื่น เราจึงอยู่กันไม่เป็นผาสุก.

ฉะนั้น ดูในหัวข้อที่ว่า เรามีกิเลสให้เกิดความทุกข์
 อย่างเดียวกัน, มีความทุกข์อย่างเดียวกัน; ถ้าจะดับทุกข์
 ก็ต้องดับโดยวิธีเดียวกัน. อย่างนี้แล้วก็พอใจ ในการที่จะ
 ถือว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อน
 ตาย ด้วยกันทั้งนั้น.

นี่แหละธรรมะสำหรับกำจัดมารในโลกนี้, ธรรมะ
 ที่ทำให้เราประพฤติกุศลได้ถึง ๘ ประการ; มีความเห็น
 อย่างถูกต้องแล้ว ก็จะไปทางที่จะเห็นแก่ผู้อื่น
 รักผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว. ดังนั้นผลจึงเกิดขึ้นมาว่า บุคคล
 หนึ่ง ๆ นั้นก็อยู่เป็นสุข, แล้วเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ด้วยกัน อยู่
 ร่วมกันก็เป็นสุข เพราะไม่เบียดเบียนกัน.

สัมมาทิฏฐินี้ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง
 อย่างนี้; ถ้าไม่มี ก็ไม่มีความเข้าใจถูกต้อง มันก็เห็น
 แก่ตัว, ไม่คิดจะช่วยใคร ไม่คิดที่จะรักใคร่ได้.

สิ่งที่ เป็นเครื่องกำจัดมารนี้ ก็เรียกว่า เป็นความ
 รู้อันสูงสุด สำหรับมนุษย์. จะรู้จักให้อย่างไร, เพียงไร,
 มากมายเท่าไร, ถ้าไม่กำจัดความทุกข์ มันก็ไม่ใช้ความรู้
 อันสูงสุด.

พิจารณา ^๒ โลกเจริญด้วยการศึกษา แต่ยังมีทุกข์มาก.

อยากจะขอโอกาสนึกหนึ่ง ให้พิจารณาดูว่า ในโลก
นี้ทั้งโลก มนุษย์เจริญด้วยการศึกษาเหลือประมาณ :
ศึกษาอย่างนั้น ศึกษาอย่างนี้ เหลือที่จะกล่าวได้ แล้วโลก
ก็ยังมีคามทุกข์มากขึ้น. นี่มันเป็นเรื่องบ้าบออย่างไร
กัน? ยิ่งศึกษามาก มีการศึกษามากเหลือประมาณ ความ
ทุกข์กลับยิ่งมากขึ้น; มันเป็นการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง, ไม่
เหมือนสิ่งที่พระพุทธองค์ประทาน ในฐานะที่เป็นของถูก
ต้อง.

เดี๋ยวนี้ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน, ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน.
ทุกคนช่วยจำไว้ให้ดี อย่ารู้มากชนิดยากนาน มันจะทำให้อยู่
อย่างเป็นทุกข์; ทุกข์เพราะรู้มากนั่นเอง. รู้มากแล้วก็
ยากนาน คือยิ่งรู้มาก ก็ยิ่งเป็นทุกข์มาก; อย่างนี้สู้แมว
ตัวหนึ่งก็ไม่ได้. แมวตัวหนึ่งไม่ค่อยจะรู้อะไร แต่ก็ไม่เป็น
ทุกข์เลย.

คนรู้มากรู้ไปทุกอย่าง แต่แล้วเป็นทุกข์; ต้อง
ปวดหัว ต้องกินยานอนหลับ; แมวไม่ต้องกินยานอนหลับ

มันก็น่าละอายแหมะ ; เพราะว่าความรู้ของมนุษย์มันไม่ถูกต้อง มันรู้มากยากนานไปเสียหมด. แมวมันรู้จักอยู่อย่างพอดี ไม่ต้องปวดหัว ไม่ต้องเป็นโรคประสาท ไม่ต้องเป็นโรคจิตเหมือนกับมนุษย์ ที่เป็นกันมากยิ่งขึ้นทุกที ไม่ใช่เป็นแต่ประเทศเรา.

ประเทศไทยเล็กๆ นี้ ว่าเป็นโรคประสาทกันจำนวนแสน เป็นโรคจิตกันจำนวนหมื่น ยิ่งประเทศอื่นที่ใหญ่โตเจริญรุ่งเรือง ยิ่งเป็นมาก ; เพราะว่าความเจริญนั้น มันเจริญไปแต่ในเรื่องที่ยั่วให้เกิดกิเลส จึงต้องเป็นโรคประสาท โรคจิต กันมากกว่าในประเทศไทย ซึ่งมีธรรมชาติเหลืออยู่บ้าง เพราะบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ทวด ของเรา เคยเจริญ เคยรุ่งเรืองด้วยธรรมชาติ. การศึกษาชนิดยิ่งรู้มาก ยิ่งยากนานนี้ มันป่วยการ.

หาสันติภาพ ต้องหาที่ร่างกายนี้ หาที่อื่นไม่พบได้.

ที่นี้ สิ่งที่เขาชอบกันนัก เขามายกย่องกันนัก วิชาเทคนิค และการใช้เทคนิคให้ดีที่สุด เรียกว่าเทคโนโลยีนี้ บุษากันนัก ; เคียงวันก็พูดถึงกันนัก แล้วก็ไม่มีทางที่จะ

ทำให้มนุษย์มีสันติภาพ ยิ่งมากด้วยเทคโนโลยีก็ยิ่งยุ่ง คือไม่มีทางที่จะมีความสงบสุข เป็นสันติภาพ. เพราะว่า วิชาเทคโนโลยีทุกแขนงนี้ มันเป็นไปแต่ในทางวัตถุ ไม่เป็นไปในทางจิตทางวิญญาณ พวกนี้ไม่รู้เรื่องเทคโนโลยีทางจิตทางวิญญาณ.

ถ้าท่านสังเกตดูให้ดี เรื่อง อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละคือเทคโนโลยีทางจิตทางวิญญาณ ซึ่งมนุษย์ในโลกนี้ไม่รู้ และไม่สนใจกันเสียเลย; มันก็มีแต่เทคโนโลยีทางวัตถุ ก็ยิ่งหลงยิ่งจมในเรื่องของวัตถุ คือความเอร็ดอร่อยสนุกสนาน อันเนื่องด้วยวัตถุ.

เทคโนโลยีในโลกมันจึงเป็นเหมือนกับว่า เครื่องชุดหลุมฝังมนุษย์ ให้จมตกดานอยู่ใต้นรกของวัตถุนิยม.

ความหลงนิยมวัตถุนี้ เป็นนรกชนิดหนึ่ง มันทรมาณอย่างไม่รู้สีกตัว วิชาเทคโนโลยีทางวัตถุล้วนๆ นี้ มันก็ฝังมนุษย์ให้จมอยู่ใต้นรกวัตถุนิยม. ถ้าใครรู้สึกตัว ก็ต้องสนใจ เรื่องเทคโนโลยีฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณกันเสียบ้าง คือความถูกต้อง ๘ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้ว.

เดี๋ยวนี้เขาเจริญกันมาก ในทางเทคนิคทั้งหลายนี้ จนก้าวหน้าในกิจกรรมทางอวกาศ ไปโลกพระจันทร์ก็ได้. เดี่ยวนี้เขาอยากจะไปโลกไหน เขาก็ต้องไปได้ ในเวลาอันไม่นานนัก. นี่ความรู้ทางอวกาศ ไปโลกต่างๆ ได้ เทียวหากก็ไม่พบสันติภาพ; เหมือนเทวดาองค์หนึ่ง เขาเที่ยวหาที่สุดแห่งความทุกข์ หรือที่สุดแห่งโลก.

เรื่องในพระคัมภีร์มีเขียนไว้ว่า เทวดาองค์นั้นมีความไวยิ่งกว่าลูกศร หรือลูกปืน ที่เล่นไปในอวกาศ, มีอายุตั้งกับปีตั้งกลับ มีกำลังมาก วิ่งไปทุกทิศทุกทาง ก็ไม่พบที่สุดทุกข์ ว่าอยู่ที่ตรงไหนที่จะเป็นที่สุดที่จบของความทุกข์ หรือที่สุดของโลก; ก็ต้องมีมาหาพระพุทธเจ้า มาเผ่ามาทูลถาม. พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบในทำนองว่า “แกมันโง่ เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมันอยู่ในร่างกาย ที่ยาววาหน่งนั้นเท่านั้น” อย่างนี้เป็นต้น.

เดี๋ยวนี้คน ก็กำลังโง่, ในโลกนี้คนกำลังโง่เหมือนเทวดาองค์นั้นเที่ยวหาสันติภาพ แสวงหาสันติสุข สันติภาพให้แก่มนุษย์ ก้าวหน้าเหลือประมาณ; อย่างว่า

อวกาศนี้ ความรู้เรื่องอวกาศนี้ ไปที่ไหนก็ได้ โลกไหนก็ได้
หาไปจนตายมันก็ไม่พบสันติภาพ มันไม่ถูกผจญตัว.

อาตมาอยากจะเปรียบเทียบเรื่องนี้ เรื่องอวกาศ, กิจกรรม
อวกาศนี้ เปรียบได้กับ เขาชี้เครื่องบินไอพ่น ไล่จับต๊กแตน.
ถ้าใครเข้าใจคงจะฮากันใหญ่เลย. เขาชี้เครื่องบินไอพ่นไล่จับ
ต๊กแตน. คนเราแต่โบราณนี้ พูดว่า ช้างจับต๊กแตน น
ก็คือว่าเป็นคนโง่ที่สุดแล้ว, คนบ้าที่สุดแล้วที่ชี้ช้างไล่จับ
ต๊กแตน. แต่เดี๋ยวนี้ คนเดี๋ยวนี้เขามากกว่านั้นนะ เขาชี้
เครื่องบินไอพ่นไล่จับต๊กแตน. ความรู้เรื่องอวกาศ มันก็
เป็นอย่างนี้ ไม่ช่วยให้โลกนี้มีสันติภาพได้. เราอย่าไปบ้า
กับมันเลย.

วันก่อนได้ยืมหนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า ที่ญี่ปุ่น เขา
ประกาศให้กองทัพ ไปอยู่กันที่โลกพระจันทร์ หรือโลก
พระอังคาร มีคนซื้อตั๋วของกันมาก. กิจคุเถอะ เขาว่าที่
นั่นจะมีสันติภาพ; ที่แท้มันก็เป็นเพียง ชี้เครื่องบินไอพ่น
ไล่จับต๊กแตน ผลมันไม่คุ้มค่าเลย แล้วก็ไม่พบด้วย.

ที่จะมีสันติภาพได้ กลับไปหาพบในร่างกาย
ที่ยาววาหนึ่่งนี้ ที่ยังเป็น ๆ, ก็ยังไม่ตาย. ธรรมะนี้มี

สำหรับคนเป็น ๆ ไม่ใช่สำหรับคนตาย; ที่คนตายมันไม่มีอะไรได้, ที่คนเป็น ๆ นี้มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ อยู่ที่คนเป็น ๆ ที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี่; ในนี้จะพบหมด แล้ว พบสันติภาพ. ฉะนั้นไม่ต้องชี้เครื่องบินไอพ่นเที่ยวกว่า เที่ยวหาที่ไหน.

มองดูเข้ามาข้างใน ก็เจอพบสันติภาพ; แต่ต้องปฏิบัตินะ ไม่ใช่เพียงแต่รู้ร้อยสัจจ์ ๔ เจย ๆ; ไม่มีปฏิบัติมันใช้ไม่ได้. ต้องปฏิบัติอัฐฐังคิกมรรค แล้ว ก็ดับกิเลสและดับทุกข์, แล้วพบสันติภาพกันที่นี้.

๔ เรื่องหาสันติภาพ ถ้าคิดทางวัตถุ

มากเท่าไร ก็ไม่ได้พบ.

เดี๋ยวนี้เรื่องที่น่าจะยกเอามาพูด บอกกันไว้อีกสักเรื่องหนึ่ง ก็คือ เรื่องความก้าวหน้าของกิจกรรมทางปรมาณู เขาพูดกันว่า ไม่เท่าไร อะไร ๆ ก็หมด : ในโลกนี้ น้ำมันก็หมด แก๊สก็หมด ถ่านหินก็หมด อะไร ๆ ก็หมด แล้วเราก็จะต้องใช้กำลังปรมาณู, ทำเครื่องปรมาณูขึ้นมาสำรองไว้

กำลังก้าวหน้าทางปรมาณู แล้วก็ คิดว่าจะทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้ เพราะความรู้ทางปรมาณู.

นี่อย่างนี้อาตมาเห็นว่า มันเป็นเรื่องบ้าบอยิ่งขึ้นไปอีก เรื่องปรมาณูจะมีเท่าไร ก็ไม่ทำให้มนุษย์มีสันติภาพได้; แล้วสักวันหนึ่งเขาก็จะเอาอำนาจปรมาณูนี้ล้างผลาญกันให้โลกนี้วินาศไป. เขาโกรธขึ้นมา ควบคุมสติไว้ไม่ได้ ไม่มีธรรมะแล้ว ก็เอาอาวุธปรมาณูนี้ล้างผลาญกัน; เพราะฉะนั้น ความก้าวหน้าในเรื่องปรมาณูนี้ มันก็ เหมือนกับว่า ต่อโลงใหญ่ ๆ ไว้ใส่โลก ในอนาคต.

ความรู้เรื่องปรมาณูนี้ เหมือนกับการต่อโลงไว้ใส่โลกในอนาคต แล้วนำขี้ใจอะไร ควรจะเลิกหลง. ถ้าใช้คำหยาบ ๆ ก็ว่าเลิกโง่คักตานกันเสียที ที่ว่ามนุษย์จะอาศัยความรู้อันนี้ แล้วจะสร้างสันติภาพกันในโลก มันเป็นการโง่คักตาน.

ถ้าจะสร้างสันติภาพกันในโลก ละก็ มาหาพระพุทธเจ้ากันดีกว่า ก็คือเครื่องมือที่พระองค์ทรงประทานให้ในวันเช่นวันนี้ ที่เรียกว่า วันอาสาฬหปุณณมี พระจันทร์เต็มดวงแห่งเดือนอาสาฬหะ. ความรู้อันนี้เป็นสิ่งที่จะ

ทำให้โลกมีสันติภาพได้, ความรู้อย่างอื่นไม่มี. ความรู้อย่างอื่นที่โลกกำลังมี เป็นเรื่องทางวัตถุทั้งนั้น; มันไม่แก้ปัญหาของมนุษย์ได้ เพราะเป็นเรื่องทางจิตใจอยู่ครึ่งหนึ่ง เป็นอย่างน้อย.

มนุษย์เรามีได้มีแต่ร่างกาย มัน มีจิตใจ ปัญหา มันจึงคาบเกี่ยวกันอยู่ ระหว่างร่างกายกับจิตใจ; ไปสนใจแต่เรื่องทางวัตถุ ทางร่างกาย แล้วว่ามันจะแก้ปัญหาได้ มันก็เป็นเรื่องโง่ตักดาน. อาตมาพูดหยาบไปแล้ว ก็ขออภัยด้วย เพื่อประหยัดเวลา.

จะต้องมาสนใจเรื่องทางจิตใจ, เป็นแสงสว่างทางจิตใจ : มีสติ มีปัญญา มีญาณ มีจักรุ มีแสงสว่าง มีวิชา อะไรก็ตาม ที่ล้วนแต่เป็นความรู้ที่ถูกต้องทั้งนั้น; มาสนใจกันที่นี่ แล้วเราก็จะพบสันติภาพในโลกนี้, แล้วก็พบที่ การประพฤติดีกระทำ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ของคนแต่ละคน ซึ่งมีขนาดยาวไม่เกินวา, อย่างมากก็เรียกว่า อยู่ในพวดยาววาหนึ่งทั้งนั้น ไม่ต้องไปนอกโลก ไม่ต้องไปอวกาศกันที่ไหน.

พระพุทธเจ้าประทานเครื่องกำจัดมาร แล้วต้องใช้ให้เป็น.

นี่แหละสิ่งที่จะต้องมานึกกันในวันนี้ คือ วัน
อาสาฬหบูชา ว่าวันนี้พระองค์ได้ประทานสิ่งวิเศษสูงสุด
เป็นเครื่องกำจัดมาร ให้เราใช้กำจัดมารให้หมดเกลี้ยงไป;
เรียกกันอย่างบาลีไพเราะๆ ก็ว่าอริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า
มรรคมี่องค์ ๘ อันประเสริฐ; เป็นของจริงชนิดที่จะคับ
ทุกข์ได้ : ได้แก่ความรู้เรื่องอริยสัจทั้ง ๔, และถ้า
เอาแต่ที่ตัวการปฏิบัติ แล้ว ก็เหลือเพียง มรรคมี่องค์ ๘.

เมื่อตะกี้ได้บอกแล้วว่า เรื่องอริยสัจทั้ง ๔ เป็น
เรื่องหลักวิชา เรื่องทุกข์ เรื่องกิเลสนี้ เป็นเรื่องบอกโดย
หลักวิชา; แต่การปฏิบัติเพื่อจะดับกิเลส นั้นแหละเป็น
ตัวการปฏิบัติ, เป็นตัวธรรมะจริงที่จะคับทุกข์ได้. ขอให้
เราสนใจสิ่งที่เรียกว่ามรรคมี่องค์ ๘.

คำว่า อยู่ตรงกลาง นี้ความหมายมาก ไม่เพียง
ซ้ายเอียงขวา ก็เรียกว่ากลาง. อยู่ในระหว่างกลางไปหมด
เช่นพูดว่า มี กับ ไม่มี นี้ก็ไม่ใช่กลาง. ถ้าอยู่ที่ ตรงกลาง
มัน ไม่พูดว่ามี หรือ ไม่พูดว่าไม่มี; พูดว่า แล้วแต่เหตุ

แล้วแต่ปัจจัย. ปัจจัยมี ก็มีการปรุงแต่ง ก็มีการเปลี่ยนแปลง ก็มีเท่านั้น; ปัจจัยไม่มีมันก็หยุดปรุงแต่ง มันก็ไม่ทำอะไรจะเปลี่ยนแปลง.

นี้เรียกว่า ความคิด ความนึก ความรู้สึก สติปัญญา มันถูกต้อง สามารถที่จะดำรงไว้ที่ตรงกลาง; ไม่พูดว่าตัวเอง, ไม่พูดว่า ผู้อื่น. พูดว่าตัวเอง มันก็โง่ไปยึดถือตัวเอง; พูดว่า ผู้อื่น มันก็โง่ไปยึดถือผู้อื่น. พูดอย่างถูกต้องคือ เป็นกลาง ก็พูดว่า อิทํปัจจัยตา เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็เกิดขึ้น, เมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนั้นก็เกิดขึ้น, ไม่ใช่ตัวเอง หรือไม่ใช่ผู้อื่นที่ไหน.

พูดตั้งกล่าวนั้น มันเล็งเอาประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแล้วบัญญัติเป็นตัวเอง บัญญัติเป็นผู้อื่น; เพื่อเอาประโยชน์ก็มี, เพื่อจะทำลายล้างกันก็มี; เพราะฉะนั้นมันไม่ใช่กลาง. อะไรๆ ที่มันเหวี่ยงสุดไปทางใดแล้ว มันไม่ใช่กลาง; ถ้าว่ามัน อยู่ตรงกลาง มัน ก็อยู่ตรงที่ปัจจุบัน ที่ว่ามีการปรุงแต่งอย่างไร ผลมันก็เกิดขึ้นอย่างนั้น.

พูดอย่างนั้นมันลึกไป เขาไม่เข้าใจ เขาก็ว่าบ้า. อาตมาก็ถูกคำว่าบ้า พูดให้เกินเรื่องเกินราวอยู่มาก. เช่นที่

ตรงนี้ นั่งกันอยู่ตรงนี้ ถามว่า คนเหล่านี้มีอยู่ไหม? ท่าน
 ทั้งหลายที่นั่งกันอยู่ที่ตรงนี้ มีอยู่ไหม? แล้วอาตมาก็บอกว่า
 จะว่ามี มันก็เหวี่ยงสุดไปทางหนึ่ง, ว่าไม่มี มันก็เหวี่ยงสุด
 ไปทางหนึ่ง ต้อง ว่ากำลังเป็นกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา
 มีเหตุปัจจยปรุงแต่งให้เป็นอย่างนี้ มันก็กำลังมีอยู่อย่าง
 นี้, กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย. พุทว่ามี ก็สมมต;
 พุทว่าไม่มี ก็มองไม่เห็น.

ถ้าจะถือว่า ไม่มีตัว ไม่มีตน ไม่เป็นอัตตา เลย
 เรียกว่าไม่มี อย่างนี้มันก็ไม่ถูก; เพราะมันก็ยังมีการ
 ร่างกาย เป็นวัตถุ กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างนี้ มันก็กำลัง
 มีสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะจิต. เรา พุทไม่ทันจบ มัน
 เปลี่ยนเป็นอดีตไปหมดแล้ว.

ความคิดที่เป็นปัจจุบันนี้ พอกิจจบมันก็กลายเป็น
 อดีต. รูปธรรมที่รู้สึกอยู่นี้ พอรู้สึกแล้วก็กลายเป็นอดีต
 ที่ยังไม่มา ก็ยังไม่มา ที่เป็นปัจจุบันแทบจะหาไม่ได้, หาไม่
 ทัน ตะกรับเอาไม่ทัน; เพราะมันคอยจะเปลี่ยนเป็นอดีต
 อยู่เรื่อยไป. อย่างนี้จึงไม่ให้พุทว่า มีหรือไม่มี?

เพราะฉะนั้นจึงพูดว่า ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ที่นี้ จะพูดว่ามี ก็ไม่ถูก, จะพูดว่า ไม่มี ก็ไม่ถูก, พูดว่า มันมีแต่กระแสนแห่งอิทัปปัจจยตา การปรุงแต่งในรูปอย่างนี้มันมีอยู่ จึงได้มานั่งกันอยู่นี้ ในสภาพอย่างนี้. นี่มันลึกเกินไปแล้ว เขาก็ว่าบ้าพูดใครฟังไม่ถูก พูดไปทำไม เสียเวลา; สู้พูดว่ามีไม่ได้ ก็พูดว่ามี มีคนนั้น คนนี้ มีผู้หญิง มีผู้ชาย มีอะไรเต็มไปหมด. ที่พูดอย่างเขานั้น กลายเป็นเรื่องถูกไปเสีย.

นี่เรื่องลำบากในโลกนี้ มันมีอยู่อย่างนี้ มันไม่กลาง; เพราะคนไม่รู้เรื่องกลาง. ถ้ารู้เรื่องกลาง ก็จะไม่พูดว่ามี หรือไม่มี.

มัชฌิมาปฏิปทาที่มีความหมายเป็นตถตา.

เขามีคำ คำหนึ่งที่ดีมาก ก็เขาพูดว่า มันอย่างนั้นเอง; ไม่ต้องพูดว่ามี, ไม่ต้องพูดว่าไม่มี. มานั่งกันอยู่อย่างนี้ ก็ว่า มันก็อย่างนี้เอง, ตถตา — มันอย่างนี้เอง, อะไร ๆ ก็เป็นตถตาไปหมด, เป็นอย่างนั้นเองไปหมด. ที่ว่า มีปัจจยแต่งขึ้น แล้วก็มียู่ แล้วก็เปลี่ยน

ไป น้มนั้นก็อย่างนั้นเอง. ฉะนั้นพูดว่า อย่างนั้นเอง
นั้นแหละ ถูกที่สุด และ ถูกหมด เป็นมัชฌิมาปฏิปทา
คือ อยู่ตรงกลาง สำหรับจะถูกทั้งหมด.

อัฐรังคิกมรรคนั้นเอง มีความหมายเป็นตถตา
คือเป็นสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปป ฯลฯ อะไรก็ตาม; มัน
เป็นอย่างนั้นของมันเอง, แล้วมันก็ดับทุกข์ได้; แล้วมัน
เป็นอย่างนั้นของมันเอง. ฉะนั้นเรารู้เรื่องอย่างนั้นเอง
ที่มันดับโลภะ ดับโทสะ ดับโมหะ ได้ด้วยอัฐรังคิก-
มรรค มันเป็นอย่างนั้นเอง สำหรับจะดับกิเลส. หรือ
อย่างนั้นเองเมื่อรู้แล้ว มันก็ดับความทุกข์.

ความแก่เกิดขึ้น ก็หัวเราะเยาะว่า อย่างนั้นเอง
ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะความแก่. ความเจ็บ, ความเจ็บไข้เกิด
ขึ้น ก็หัวเราะเยาะว่า;—โอ, อย่างนั้นเอง ก็ไม่ต้องเป็น
ทุกข์กับมัน. แม้ความตายจะมาถึงอยู่จ่อหน้า; โอ๊ะ, ก็อย่าง
นั้นเอง กุไม่กลัวมึง.

นี่อย่างนั้นเอง มันช่วยได้แบบนี้ : มัน ดับไฟ
กิเลสก็ได้ ดับไฟทุกข์ก็ได้; เพราะมันทำให้เห็นตามที่เป็นจริง
เห็นแต่ความเปลี่ยนแปลงแห่งอิทัปปัจจยตา

ว่ามีสิ่ง^{๕๗}เป็นปัจจัย^{๕๗} สิ่ง^{๕๘}จึงเกิดขึ้น, สิ่ง^{๕๗}เป็นปัจจัย^{๕๗} สิ่ง^{๕๘}จึงเกิดขึ้น. นี่คือสิ่งที่ต้องเอามาทำไว้ในใจตลอดเวลา.

ใครทำอยู่อย่าง^{๕๙} คน^{๕๙}นั้นเป็นนักวิปัสสนาตัวเอก ท้ายง ตัวเลิศ ประเสริฐกว่าใคร ๆ. เขาเดินนอนอยู่ในโลก^{๕๙}นี้ แต่ว่าจิตใจเขาคำหนึ่งถึง และ มองเห็นอยู่ว่า โอ, เพราะมีอย่าง^{๕๙}นี้เป็นปัจจัย^{๕๙} อย่าง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น, เพราะมีอย่าง^{๕๙}นี้เป็นปัจจัย^{๕๙} อย่าง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น.

จะเหลียวดูไปที่ไหน มันก็ เป็นแต่อย่าง^{๕๙}หนึ่ง^{๕๙} เนื้อหนัง ชีวิต โลหิต ร่างกาย มันก็ เพราะมีสิ่ง^{๕๙}เป็นปัจจัย^{๕๙} สิ่ง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น, รวมทั้งตัว ก็ เพราะมันมีสิ่ง^{๕๙}เป็นปัจจัย^{๕๙} สิ่ง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น, ข้างนอกของคนอื่นก็ เพราะมีสิ่ง^{๕๙}เป็นปัจจัย^{๕๙} สิ่ง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น แก้วแหวน เงินทอง บุตร ภรรยา สามี ก็เหมือนกัน. เพราะมีสิ่ง^{๕๙}เป็นปัจจัย^{๕๙} สิ่ง^{๕๙}นี้จึงเกิดขึ้น ไม่อยากจะเรียกว่าตัวตน; เพราะมัน เป็นเพียง กระแสแห่งการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย.

นี่คือความสำคัญที่สุด ที่จะต้องมองให้เห็น คือ มัชฌิมาปฏิปทา ไม่พูดว่าตัวตน และก็ ไม่พูดว่าไม่ใช่ตัวตน พูดแต่ว่ากระแสแห่งอภิปัจจยตา. เห็นกระแส

อิทัปปัจจยตา มันก็คือ เห็นเช่นนั้นเอง; ฉะนั้น
จึงไม่ไ้รักอะไร, ไม่ไ้เกลียดอะไร คนไม่เห็นก็ไ้ตักทาน
ก็มัวแต่รักสิ่งนั้นเกลียดสิ่งนี้, รักสิ่งโน้น เกลียดสิ่งนี้,
วนเวียนอยู่อย่างนี้ก็เรียกว่า มันไม่รู้ ก็ต้องทนทุกข์ ถ้ารู้
ก็หัวเราะเหาะไ้; ไม่ต้องรักอะไร, ไม่ต้องเกลียดอะไร เห็น
ความเป็นอิทัปปัจจยตา. นั่นแหละคือสิ่งสูงสุดที่พระ-
พุทธเจ้าท่านสอนพวกเรา ให้ปฏิบัติในข้อนี้ คือปฏิบัติ
อัฐฐังคิกมรรค มีองค์ ๘; แล้วจะเห็นทุกอย่าง เป็น
ตถตาอย่างนั้นเอง, อย่างนั้นเอง.

ตถตาคำนี้เป็นคำสูงสุด ลึกซึ้งที่สุด เป็นหัวใจของ
พระพุทธศาสนา. พระพุทธศาสนามีคำสอน แปลเหมือน
สีพัน พระธรรมขันธ์, ๘๔,๐๐๐ ข้อ. ใจความสำคัญ มัน
กลายเป็นเรื่องว่า ให้เห็นว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง; แล้ว
ก็ไม่เกิดความรัก คือไม่เกิดความรัก, ไม่เกิดความโกรธ
คือไม่เกิดโทสะ, แล้วไม่ไ้ ไม่หลง ไม่มัวเมาคิดพันอะไร
มันก็ไม่เกิดโมหะ.

เห็นตถตาแล้ว มันก็ไม่ทะเยอทะยาน ในอะไร;
จิตก็ลงสู่ความเป็นปรกติ คือเยือกเย็นไม่ต้องเคืองร้อน

เพราะสัตว์ สังขาร บุคคล อันเป็นที่รัก อันไม่เป็นที่รัก
อะไรต่าง ๆ นานา ตามประสาทของคนใจ. คนใจมีชีวิตอยู่ใน
โลกนี้ สำหรับมีความทุกข์; ไม่เดินตามรอยของพระ-
พุทธเจ้าหรือของพระอริยเจ้า ที่จะอยู่ที่ไหนก็ไม่ต้องเป็น
ทุกข์.

เห็นตถตา สำหรับจะไม่เป็นทุกข์ จนกว่า
ร่างกายนั้นจะแตกดับไป เพราะหมกเหตุหมกดับปัจจัย ร่างกาย
ตาย; มัน ก็ไม่มีปัญหา. เตียวนี้เมื่อยังไม่ตาย มันมี
ปัญหา มันเป็นไฟกิเลส ไฟทุกข์ เผาอยู่ทุกวัน ทุกเวลา.

จงดับไฟกิเลส และไฟทุกข์ นั้นเสีย ก็เป็น
พระนิพพาน ที่นี้และเตียวนี้; ไม่ต้องรอกหมิ่นชาติ
แสนชาติ เหมือนที่เขาคิดกัน. กิเลสเกิดขึ้น ก็เป็นไฟ
ก็ร้อน, กิเลสดับไป ก็หมกกิเลส เป็นระยะสั้น ๆ, ก็เรียกว่า
หมกกิเลสระยะสั้น ๆ. หมกกิเลสสั้น ๆ ก็เป็นหมกกิเลส
สั้น ๆ; เพราะฉะนั้น นิพพานมิได้ทันที เมื่อกิเลส
ไม่เกิด, หรือ เมื่อกิเลสไม่ปรากฏ, หรือ เมื่อกิเลสดับ
ลงไป.

ถ้าท่าน ปฏิบัติอยู่ โดยอริยมรรคมีองค์ ๘ จริงๆ
 เท่านั้นแหละ กิเลสมันเกิดไม่ได้, มันก็จะมีควมว่างจาก
 กิเลสอยู่เป็นประจำ ก็เราอยู่กับพระนิพพานชนิดนี้
 อยู่เป็นประจำ. พระนิพพานเตี้ยวัน^{นี้} พระนิพพานที่นี้,
 พระนิพพานชั่วเวลา ชั่วสมัย ชั่วขณะ ยังไม่สมบูรณ์;
 เพราะว่ากิเลสมันอาจจะเกิดขึ้นมาอีกก็ได้; แต่ถึงอย่างไร
 ก็ดี ในขณะที่กิเลสเกิดไม่ได้ หรือไม่เกิด^{นี้} ชีวิตนี้ก็เยือก
 เย็นเป็นนิพพาน ก็อยู่กับนิพพาน อยู่กับความเย็น.

นี่ ขอให้สนใจประโยชน์และอานิสงส์ ของการ
 เห็นว่า มันเช่นนั้นเอง, มันเช่นนั้นเอง. อย่าไปหลงรัก
 ที่มันมาหลอกให้รัก, อย่าไปหลงโกรธ ที่มันมาหลอกให้
 โกรธ, อย่าไปหลงเกลียด ที่มันมาหลอกให้เกลียด, อย่าไป
 หลงกลัว ที่มันมาหลอกให้กลัว, อย่าไปเศร้าโศก เมื่อมันมา
 หลอกให้เศร้าโศก. ให้มัน อยู่ปรกติ เช่นนั้นเอง อยู่
 เสมอไป คืออวัฐฐังคิกมรรคกำจัดไฟกิเลส แล้วก็กำจัด
 ไฟทุกข์.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า อาศัยพระองค์ เป็นกัลยาณมิตรแล้ว พ้นทุกข์ทวงปวง.

ที่นี้ ก็มาถึงหัวข้อนิเขปบท ที่แสดงในวันนั้นว่า พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า มมณฺหิ อานนฺท กัลยาณมิตรํ อากมฺม - คู่ก่อนอานนท์, สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ได้อาศัยเรา เป็นกัลยาณมิตรแล้ว ขาติธมฺม สตฺตา ขาติยา ปริมุจฺจนฺติ - สัตว์พวกที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความเกิด, ขราธมฺมา สตฺตา ขราย ปริมุจฺจนฺติ - สัตว์ที่มีขราเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากขรา, มรณธมฺมา สตฺตา มรณฺสุมา ปริมุจฺจนฺติ - สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความตาย, โสกปริเทวทฺกฺขโหมนฺสฺสุปฺยาสธมฺมา สตฺตา - สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะทุกขะโหมนัสสุปายาส เป็นธรรมดา สัตว์เหล่านั้นก็จะพ้นจาก โสกะปริเทวะทุกขะโหมนัสสุปายาส; นี้อย่างนี้.

พึงให้คิดว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ถ้าสัตว์เหล่าใดอาศัยพระองค์ เป็นกัลยาณมิตรแล้ว จะพ้นจากความเกิด ความแก่ ความตาย, อะไรๆ อีกหลายอย่าง ที่รวมอยู่กับความเกิด ความแก่ ความตาย คือพ้นจากทุกข์ นั้นแหละ.

เดี๋ยวนี้ เรามักจะ สวดมนต์ก่อนเดี่ยว, สวดมนต์
กันแต่ก่อนเดี่ยวว่า *ชาติธมฺโมมฺหิ ชาติ อนตฺโต* — เรามีความ
เกิดเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้, มีความแก่เป็น
ธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้, มีความตายเป็นธรรมดา
ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้; อย่างนั้นมันก็หมดแหละ มัน
ไม่มีอะไรเหลือ. มันยอมแพ้ “ต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตาย
เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้” มันหมดเลย; เพราะเรา
สวดมนต์ก่อนเดี่ยว.

เราไม่สวดมาถึง บทที่พระพุทธองค์ตรัสว่า
“ถ้าได้อาศัยเรา เป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความ
เกิดเป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความเกิด ที่มีความแก่
เป็นธรรมดา ก็จะพ้นจากความแก่ ที่มีความตายเป็น
ธรรมดา ก็จะพ้นจากความตาย เหล่านี้เป็นต้น.

เราสวดมนต์ก่อนเดี่ยว. เห็นไหม? แล้วก็ว่าเพื่อ ๆ
เหมือนนกขุนทอง จับมาตัวหนึ่ง สอนให้ร้องพักเดียว มัน
ก็ร้องได้ว่า *ชราธมฺโมมฺหิ ชรี อนตฺโต* มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์
จนกระทั่งบัดนี้แหละ.

เดี๋ยวนี้มาทำความเข้าใจกันเสียให้ถูกต้อง ว่าสัตว์
ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา อาศัยพระพุทธรองค์เป็นกัลยาณ-
มิตรแล้ว จะพ้นจากความเกิด; มีความแก่เป็นธรรมดา
อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว จะพ้นจากความแก่;
สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร
แล้ว ก็จะพ้นจากความตาย. นี่ทั้งเกิด ทั้งแก่ ทั้งตาย.

ปัญหาอันก็เหลืออยู่ว่า ทำอย่างไรเรียกว่า อาศัย
พระองค์เป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรมีความสำคัญมาก
จะเล่าเรื่องกัลยาณมิตรนี้ เสียทีหนึ่งก่อนว่า ครึ่งหนึ่ง พระ-
อานนท์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า. พระอานนท์กราบทูลว่า
เดี๋ยวนี้ท่านมองเห็นชัดแล้วว่า กัลยาณมิตรนี้เป็นตั้งครึ่งของ
พรหมจรรย์. พรหมจรรย์ทั้งหมดนี้มีกัลยาณมิตร เป็นเครื่อง
สำเร็จประโยชน์ตั้งครึ่งหนึ่ง.

หมายความว่า พอเรามีกัลยาณมิตรแล้ว พรหม-
จรรย์ของเราล่องไปตั้งครึ่ง. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า โอ๊ะ,
อย่าพูดอย่างนั้น, อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์, ไม่ถูกๆ.
กัลยาณมิตรนั้นเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์. ขอให้เลิกพูด
อย่างนั้น ที่ว่าเป็นเพียงครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์; ให้เป็น
พรหมจรรย์ทั้งหมด.

ปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘

ชื่อว่า มีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร.

ทรงแสดงอัญฐังคิกมรรกว่า เป็นกัลยาณมิตร ใครปฏิบัติอัญฐังคิกมรรค คือมรรคมืองค์ ๘ นี้ คนนั้นชื่อว่า มีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร. ถ้าจะพูดอีกทีหนึ่งก็ว่า ใครอยากมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร คนนั้นจงประพฤติ-มัชฌิมาปฏิปทา หรืออัญฐังคิกมรรค อันประกอบไปด้วย มืองค์ ๘ นี้.

ใครที่นั่งอยู่ที่นี้ ไม่อยากมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร ก็ตามใจ; ถ้าอยากจะมีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร ก็ต้องทำอย่างพระองค์ว่า คือ ปฏิบัติอัญฐังคิกมรรค — มรรคมืองค์ ๘ นั้นแหละ; ปฏิบัตินั้นแล้ว ก็เกิดเป็นกัลยาณมิตรกับพระพุทธเจ้าขึ้นมา แล้วก็เต็มหมดทั้งพรหมจรรย์, เพราะว่าอัญฐังคิกมรรค ทั้งแปดนี้ ไม่ใช่ครึ่งพรหมจรรย์; แต่เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์. ปฏิบัติมรรคมืองค์ ๘ นี้ คือพรหมจรรย์ทั้งหมด ทั้งศีล ทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา แล้วก็จะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

ฉะนั้น ขอให้ มีอัฐฐังคิกมรรค ความถูกต้อง ๘
 ประการ อย่างที่ว่ามาแล้วนั้นแหละ; พอทำอยู่อย่างนี้
 ชื่อว่า อาศัยพระองค์เป็นกัลยาณมิตร. เมื่ออาศัยพระ-
 องค์เป็นกัลยาณมิตรแล้ว พวกที่มีความเกิดเป็นธรรมตา
 ก็จะพ้นจากความเกิด, ที่มีความแก่เป็นธรรมตา, ก็จะพ้นจาก
 ความแก่, ที่มีความตายเป็นธรรมตา ก็จะพ้นจากความตาย.

เดี๋ยวนี้ ใครมีปัญหาเรื่องความเกิด, เดือดร้อน
 อยู่ด้วยความเกิด, อยากจะพ้นจากความเกิด, ก็มีพระองค์
 เป็นกัลยาณมิตร คือ มีอัฐฐังคิกมรรคอยู่ที่เนื้อที่ตัวเต็มที่
 นี้เรียกว่า มีพระองค์เป็นกัลยาณมิตร.

ใครกำลังเดือดร้อนอยู่ด้วยความชรา, เพราะมี
 ชราเป็นธรรมตา, แล้วเดือดร้อนอยู่ด้วยความชรา; ถ้าไม่
 อยากจะเดือดร้อนอยู่ด้วยความชรา, ก็จงมี พระองค์เป็น
 กัลยาณมิตร. ประพฤติอัฐฐังคิกมรรคให้เต็มที่ จะไม่
 ได้รับความร้ายอะไร, ไม่ต้องรับผลร้ายอะไร เกิดจากชรา, จะ
 หัวเราะเยาะชรา ตะเพิดหนีไปเลย, ตะเพิดชราหนีไปเลย,
 ไม่มีชราอะไร มีแต่ตถาตา คือความเป็นเช่นนั้นเอง

ของสังขาร; ไม่มีชราที่ไหน ไม่มีเกิดที่ไหน ไม่มีตายที่
ไหน, มีแต่ *ตถตา*—*ความเป็นเช่นนั้นเอง*ของสังขารนี้.

สัมมาทิฏฐิ อย่างเดียวกับพอแล้ว ที่จะให้เป็น
ตถตา แล้วก็ไล่ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ไปให้พ้น, หรือมัน
มาเกิดขึ้น ก็เห็นว่า อ้าว, ใต้นี้มันสักว่า การปรุงแต่งของ
สังขาร ไม่เอาของมัน ไม่รักมัน ไม่ยึดถือมัน มันก็หนีไปหมด
หายหน้าไปหมด; ความทุกข์ก็ไม่เกิดขึ้นเพราะความเกิด
ความแก่ ความเจ็บ ความตาย.

เมื่อเห็นมันเป็นเช่นนั้นเอง เป็นตถตา ก็ไม่
เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง. ไฟ คือ รากะ
ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ก็ไม่เผาเผา. ความเกิด แก่
เจ็บ ตาย ก็ไม่มีความหมายสำหรับบุคคลนี้; เพราะว่าเขาได้
มีพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตร, ก็การประพฤติกัมมัฏฐาน
มรรค อันประเสริฐ อยู่ตลอดเวลาตนเอง.

นี่เป็นอันว่าวันนี้เราพูดกันถึงเรื่อง อัมมัตถิการมรรค
ว่าเป็นเครื่องกำจัดมาร อันแท้จริงอันประเสริฐ ที่พระ-
พุทธเจ้าได้ประทานให้แก่สัตว์โลก ในวันอาสาฬหบูชา-
ปุณณมี คือวันเช่นวันนี้. พอมาถึงเข้าปีหนึ่งต่อครั้ง เราก็
มาประชุมกัน เป็นที่ระลึกแก่สิ่งนี้ ซึ่งจะทำพิธีอาสาฬหบูชา.

ทำพิธีอาสาฬหบูชาให้ถูกต้อง มีประโยชน์คุ้มค่า.

ดังนั้น ต่อไปในอนาคตก็จะพูดถึง การทำพิธีอาสาฬหบูชา เหมือนอย่างที่เคยพูดทุก ๆ ปี เพื่อว่า เป็นการเตรียมตัว ให้ดีที่สุดในที่จะทำพิธีอาสาฬหบูชา.

ท่านทั้งหลายก็มาจากที่ไกล คงหวังจะได้รับประโยชน์คุ้มค่า; แต่อาตมาไม่รับรอง ถ้าไม่ทำให้อุถูกต้อง มันก็ไม่ได้รับประโยชน์คุ้มค่า. มันต้องทำให้อุถูกต้อง ตรงตามความหมายของคำๆ นี้ คือคำว่า อาสาฬหปุณณมี เป็นวันที่พระพุทธองค์ประทานเครื่องกัจฉมาร ให้แก่เราทุกคน; ดังนั้นในวันนี้ ที่เรากำลังจะกระทำพิธีอาสาฬหบูชานี้ เราจงเตรียมให้พร้อม คือให้อุถูกต้อง; ที่ว่าให้เตรียมให้พร้อม คือให้อุถูกต้อง เคี้ยวจะว่าให้ฟัง.

จะต้องทำในใจให้อุถูกต้อง. ถ้าใครยังไม่รู้เรื่อง ก็รู้เสียว่า มันเป็นวันอะไร? ทำอะไร ทำให้อุถูกต้อง? คือรู้จักเครื่องกัจฉมาร ที่พระองค์ได้ประทานให้ในวันนี้; รู้จักว่า กัจฉมารได้อย่างไร, รู้จักว่าอภิวรรคิกมรรคน

กำจัดการได้อย่างไร? มารู้กันเสียทีนี้ เที่ยวนี่ เวลานี้
ให้ถึงที่สุด ก่อนแต่จะทำพิธีเวียนเทียน.

เที่ยวนี่ทำใจให้ถูกต้องเสียก่อน รู้ให้ถึงที่สุดว่า
สิ่งที่ได้รับจากพระพุทธองค์ในวันนี้ คือธรรมะเครื่อง
กำจัดการ, มีรายละเอียดโดยพิสดาร ทั้งที่อาตมาได้กล่าวมา
แล้ว ตั้งยืดยาวว่า มันกำจัดการอย่างไร. ให้เห็นชัดตาม
นั้นอยู่ในใจ ก็พอใจว่า เที่ยวนี่ เราจะทำพิธีอาสาฬหบูชา,
แล้วในใจก็สำนึกในพระคุณ ที่ประทานธรรมะนี้ให้
แล้วก็พอใจ.

ถ้าพูดอย่างชาวบ้าน ก็น่าพอใจ จะเป็นคำหยาบ
คาย ที่จะพูดกับพระพุทธเจ้าว่าพอใจ เราก็ขอบพระหฤทัย
ขอบพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์. เที่ยวนี่จะรู้สึก
สำนึกในพระคุณของพระองค์ แล้วก็พอใจ ขอบพระมหา-
กรุณาธิคุณของพระองค์ ให้สมกัน. เที่ยวนี่รู้สึกหรือยัง?
ทำแล้วหรือยัง?

ทีนี้ก็จะ มาทำพิธีอาสาฬหบูชาอย่างบ้า ๆ กันทีนี้ ทีนี้
เรียกว่า บ้า ๆ ไม่ใช่ในเมือง มาทำกันอย่างบ้า ๆ เดือน ๆ นี้
เพื่อให้คล้ายกันกับในครั้งพุทธกาล. ถ้าว่ามันคล้ายกับครั้ง

พุทธกาล จิตใจมันก็จะคล้ายกับครึ่งพุทธกาล ก็จะมีรู้สึกได้
โดยง่าย มาทำอาสาพหะบ้างกันที่นี่.

ที่^{๕๓}นี้ เตียน^{๕๔}จะจุดเทียน เตียน^{๕๕}ก็จะถือเทียน,
ถือเทียน^{๕๖}นั้นเป็นเครื่องหมายของคนฉลาด; การถือเทียน
แล้วยกขึ้น^{๕๗} ไม่ใช่เครื่องหมายของคนโง่. อย่าจุดเทียน
ถือเทียน แล้วเป็นคนโง่; เพราะว่า การจุดเทียนยกขึ้น^{๕๘} เป็น
เป็นสัญลักษณ์ของคนฉลาด รู้จักแสงสว่าง, แสง
สว่างแห่งพระธรรม จะกำจัดความมืด คืออวิชชา ซึ่ง
เป็นบิฑามารดาของกิเลสทั้งหลาย. ถ้าเรากำจัดอวิชชา คือ
ความมืดออกไปได้แล้ว กิเลสทั้งหลาย ที่เป็นกิเลสผูก มัน
ก็หายไปหมด.

ฉะนั้น เตียน^{๕๙}เราจุดเทียน, ถือเทียน, อย่าโง่. ถือ
เทียน^{๖๐}นั้นมันเป็นลักษณะของคนมีแสงสว่างแล้วก็จะเดินประ-
ทักษิณ—เวียนขวา. ประทักษิณแปลว่าไปทางขวา คำว่า
“ทางขวา” นี้เป็นสัญลักษณ์ ของความถูกต้อง ตรง
ตามความจริง, เรียกว่าประทักษิณ ถูกต้อง แล้วก็ทำด้วย
ชีวิตจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้น; ทำด้วยความรู้สึกความต้อง

การ ด้วยชีวิตจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้น มันจึงจะเป็นประ-
ทักษิณ.

การกระทำ ทางกายก็ประทักษิณ การกระทำ
ทางวาจาก็ประทักษิณ ทางจิตก็ประทักษิณ มือถือเทียน
นำอยู่. อย่าให้มันผิด เพราะว่าเทียนนั้น คือแสงสว่าง
ก็ต้องถูกต้อง.

ที่นี้ เวียนอยู่ก็สวดพระพุทธคุณ สวดพระพุทธ-
คุณนี้ ขอให้เห็นโดยประจักษ์ว่า เป็นการสรรเสริญ
การชนะมาร. เราชมเชยการชนะมาร เราชอบ เราชมเชย
การชนะมาร. เราก็ก็นั่งสวดพระพุทธคุณอยู่ เมื่อเดินประ-
ทักษิณ.

แล้วเราก็จะอุทิศเวลาให้มากที่สุด วันนี้ ค็นั้น
ประกอบพิธีอาสาพหุบูชาทั้งคืน ไม่ต้องนอน. ถ้าว่าจิตใจมัน
สว่างไสวจริง มันก็ไม่ง่วง แล้วก็เป็นการแสดงกตัญญูทเวทิตี
ให้สมกันกับ ที่พระพุทธองค์มีพระกรุณาธิคุณมากเหลือเกิน,
เพียงแต่เราคนนอนคืนหนึ่งนี้ ไม่ได้สมกันดอก. แต่ก็ยังดี
กว่าไม่ทำ ดีกว่าจะไม่ทำเสียเลย ทำให้มากไว้แหละ จะเป็น
ปฏิบัติบูชา, จะเป็นปฏิบัติบูชาคู่กันกับดอกไม้ธูปเทียน.

การบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียนยังไม่พอ มันเป็นเรื่องวัตถุ ต้องบูชาด้วยจิตใจ ก็เรียกว่าปฏิบัติบูชาอีกส่วนหนึ่ง, บูชาด้วยดอกไม้ ก็บูชา, บูชาด้วยการปฏิบัติ ดอกกลิ่น อดทน ก็บูชา; ก็เรียกว่าการบูชาอันสมบูรณ์.

นี่ที่จะทำพิธีอาสาฬหบูชากันเดี๋ยวนี้ ขอให้เตรียมพร้อม ในใจระลึกถึงพระพุทธคุณอยู่โดยบริบูรณ์ จุดเทียนถือ เป็นสัญลักษณ์ของผู้ได้รับแสงสว่าง ของพระพุทธองค์แล้ว, รู้ว่าอะไรเป็นอะไรแล้ว ก็เดินประทักษิณ ก็แสดงว่า เราทำให้ถูกต้อง, นี้ก็สวดพระพุทธคุณ สรรเสริญชยชนะ, แล้วก็อุทิศเวลาเป็นปฏิบัติบูชา.

ถ้าทำได้จริง การทำอาสาฬหบูชาของเรา ก็ถูกต้องและสมบูรณ์. พวกเราก็จะไม่อยู่ในความมืดอีกต่อไป, จะไม่หลงอยู่ในความมืดของกิเลสอีกต่อไป.

นี้เป็นประโยชน์ เป็นอานิสงส์ ของการทำอาสาฬหบูชา ระลึกถึงพระธรรมที่พระศาสดาได้ทรงโปรดประทานในวันเช่นวันนี้ คือธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีหลักวิชาเป็นอริยสัจจ์ ๔, มีหลักปฏิบัติเป็นอฏฐังคิกมรรคมีองค์ ๘

ประการ ก็ไม่เสียที ที่ว่าได้เป็นพุทธบริษัท สาวกของ
พระองค์.

อาตมาเห็นว่า ท่านทั้งหลายได้พยายามกันมานานัก
หนาแล้ว คงจะมีความก้าวไปข้างหน้ากันบ้าง. อย่าให้ซ้ำ
ซาก หรือย่อท่าอยู่ที่เดียวเลย. นี้ขอให้ตั้งใจกระทำให้ดี
ให้ยิ่งขึ้นไป ให้สำเร็จประโยชน์ในเวลา^{นี้} ด้วยกัน จงทุกๆ
คนเถิด.

ธรรมเทศนาสมควรแก่เวลา เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

พระธรรมเทศนาถ้ำคำ

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๔

(ต่อจากถ้ำบ้าย)

ประธานของขวัญ คือมัชฌิมาปฏิปทา สู่นิพพาน.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ณ บัดนี้ จะได้วิเสชา พระธรรมเทศนา เป็น
บุพพาปราถาตบ สืบต่อธรรมเทศนาในตอนเย็น ประการเหตุที่
วันนี้เป็นวันอาสาฬหบูชา มีการประชุมพิธีอาสาฬหบูชา.

ธรรมเทศนา อนุวัตรตามเหตุการณ์ นั้นๆ จึงได้
กล่าวถึงข้อความแห่ง ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร; ยกเอาส่วน
สำคัญที่สุด คือ มัชฌิมาปฏิปทา มาเป็นหัวใจของเรื่อง
เรียกกันว่า มัชฌิมาปฏิปทา เพราะ เป็นทางสายกลาง

อย่าง^{๕๕}ก็มี, เรียกว่า *อัฐิฐังคิกมรรค* เป็น *หนทางประกอบด้วยองค์ ๘* อันประเสริฐอย่าง^{๕๕}ก็มี.

สิ่ง^{๕๕}เราถือกันว่า เป็นเครื่องกำจัดมาร ซึ่งหมายถึงกิเลส และความทุกข์ จึงถือกันว่า วัน^{๕๕}นั้นเป็นวัน^{๕๕}ได้รับเครื่องมือกำจัดมาร จากพระผู้มีพระภาคเจ้า, กำหนดไว้เป็นวันสำคัญ เป็นวันพิเศษ สำหรับความหมายของคำว่า อาสาพหุขา. แต่ถ้าจะเรียกอีกอย่างหนึ่ง ก็เรียกได้ว่าเป็นวัน^{๕๕}ที่^{๕๕}ได้รับการชี้แนะหนทาง, เป็นวัน^{๕๕}แห่งทาง หรือการ^{๕๕}ชี้ทาง เราก็ถือว่าเป็นวันที่ได้รับอะไรเป็นพิเศษ เป็นแสงสว่างแห่งจิตใจ. คนธรรมดาสามัญทั่วไป ควรจะถือความหมายว่า เป็นวัน^{๕๕}แห่งการ^{๕๕}ชี้ทาง.

ถามว่า ไปไหน? ก็ไป^{๕๕}สู่^{๕๕}ที่สุดแห่งความทุกข์ คือพระนิพพาน. หนทาง^{๕๕}นี้มีความหมายพิเศษ คือ เป็นทางสายกลาง. คำว่า *กลาง* หมายความว่า *ไม่ข้องแวะอยู่ ณ ที่ใด ๆ, ไม่เหวี่ยงไปทางซ้ายหรือทางขวา. ไม่เหวี่ยงไปทางซ้าย คือ กามสุขัลลิกานุโยค — หมกมุ่นอยู่ในกาม; ไม่เหวี่ยงไปทางขวา คือ ทรมานตนให้ลำบาก.* ^{๕๕}นี้ตามที่^{๕๕}รูกันอยู่^{๕๕}ทั่วไป ก็มีอย่าง^{๕๕}นี้.

รู้จักคำว่า “กลาง” ให้ถูกต้อง.

ที่นั่นมันก็มีความหมายอย่างอื่น ของคำว่า กลาง ซึ่งไม่ค่อยได้เอามาพูดอธิบายกัน ถ้าเอามาอธิบายไม่เข้าใจ ก็จะเป็นเรื่องทำความรำคาญกันเสียมากกว่า; แต่อาตมาก็ยังคิดว่า จะเป็นการดีที่จะให้ได้ฟังกันเสียบ้าง หรือแม้ว่ามันจะเป็นเรื่องรำคาญ. โดยเฉพาะเด็ก ๆ คงไม่อยากฟัง คงหนีไปหมด; ถ้าจะอธิบายกันถึงความหมายของคำว่า ตรงกลางของ มัชฌิมาปฏิบัติภา ในลักษณะที่แปลกไปกว่า เรื่องสุดโต่งสองอย่างนั้น. ขอให้ท่านทนฟัง, ต้องขอให้ทนฟัง ถ้าไม่น่าสนุกไม่น่าสนใจ ก็ต้องขอให้ทนฟัง.

คู่แรก ที่สุดก็คือคำว่า *อดุติตา* และ *นตฺติตา*; *อดุติตา* แปลว่า *ความมี*, *นตฺติตา* แปลว่า *ความไม่มี*. *ความมี* ก็สุดโต่งไปในทางฝ่ายมี, *ความไม่มี* ก็สุดโต่งไปในทางไม่มี. พุทธบริษัทที่มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องหนทางนี้ ก็รู้ความเป็นกลาง ระหว่างความมี กับ ความไม่มี.

เมื่อพูดว่ามี มันก็หมายมันเป็นมี เป็นไปในทาง สัสสตทิวฐิ มีอยู่อย่างเที่ยงแท้ ถาวรยั่งยืน. ถ้าถือเอาว่า

ไม่มี มันก็เป็นเป็นฝ่ายอุจเฉทปฏิภูมิจึงคือไม่มีหรือขาดสูญ.
 นี้มันก็ ผิดทั้งสองอย่าง เช่นว่า มีสัตว์ มีบุคคล, หรือ
 ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล, หรือที่พูดกันว่า ตายแล้วเกิด หรือ
 ตายแล้วสูญ, อย่างนี้มันก็ผิดทั้งนั้น ตายแล้วเกิด อยู่ในฝ่ายมี,
 ตายแล้วสูญ อยู่ในฝ่ายไม่มี.

ถ้ามีความรู้ธรรมะดี ก็ไม่พูดว่ามีหรือไม่มี พูดว่า
 มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา, มีแต่กระแสแห่งการปรุง-
 แต่ง ของเหตุปัจจัย โดยกฎอิทัปปัจจยตา ว่าเมื่อมีสิ่ง^ข
 สิ่ง^{ข๓} เป็นปัจจัย สิ่ง^{ข๔} สงนย่อมเกิดขึ้น, เมื่อมีสิ่ง^{ข๕} สิ่ง^{ข๖}
 เป็นปัจจัย สิ่ง^{ข๗} สงนย่อมเกิดขึ้น. ในทางฝ่ายดับก็เหมือน
 กัน เมื่อไม่มีสิ่ง^{ข๘} เป็นปัจจัย สิ่ง^{ข๙} ก็ไม่เกิดขึ้น, เมื่อสิ่ง^{ข๑๐}
 ดับ สิ่ง^{ข๑๑} ก็ดับ; ดูเห็นเป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง
 กันอยู่อย่างนี้ จึงไม่มีโอกาสที่จะพูดว่า มี หรือว่า ไม่มี.

ถ้ามี ก็ยึดถือเป็นตัวเป็นตน; ถ้าไม่มีก็ยึดถือ
 เป็นไม่มี ไม่มีตัวไม่มีตน, ไม่พ้นไปจากความยึดถือ. จะ
 ไม่มีความยึดถือก็มองเห็นแต่ว่า มันเป็นเพียงกระแส
 แห่งการปรุงแต่ง ซึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ. ^ข
 เป็นความรู้สูงสุด ทำให้ไม่ยึดถือว่า เป็นสัตว์ เป็นบุคคล

เป็นตัวเป็นตน เป็นเราเป็นเขา; เพราะว่ามันเป็นเพียง
กระแสน้ำแห่งการปรุงแต่ง. นี้เรียกว่าเป็น ทางสายกลาง อยู่
ที่กระแสน้ำแห่งการปรุงแต่ง ไม่อาจจะพูดว่ามีหรือไม่มี.

ที่นี้คุณัดไปมันก็ ไม่ใช่^{นี้} หรือ ไม่ใช่^{อื่น}, ไม่ใช่
คน^{นี้} ไม่ใช่คน^{อื่น} ที่จะตายไปเกิด ไม่ใช่คน^{นี้} ไม่ใช่คน^{อื่น}
นั่งอยู่ที่นี้ก็ไม่ใช่คน^{นี้} ไม่ใช่คน^{อื่น}; เพราะมัน มีแต่
กระแสน้ำแห่งการเปลี่ยนแปลง ที่ไหลเรื่อย มันจึงไม่อาจจะ
พูดได้ว่า คน^{นี้} หรือ คน^{อื่น}. พูดไม่ทันจบว่า นี้ มันก็
เปลี่ยนแปลงไปเสียแล้ว; ถ้าจะพูดว่าอื่น มันก็ไม่แน่นอน
ลงไปได้ว่า มัน^{อื่น}จริงๆ เพราะมันยังคาบเกี่ยวกันอยู่ ใน
กระแสน้ำแห่งการปรุงแต่ง. ผู้ที่เห็นธรรมะแล้ว จึงไม่พูดว่า
อัน^{นี้} หรือ อัน^{อื่น} พูดแต่ว่า กระแสน้ำแห่งการปรุงแต่ง
เปลี่ยนแปลง.

อีกกลุ่มหนึ่ง ก็ว่า ทำเอง หรือ ให้คนอื่นทำ; มัน
ขึ้นอยู่กับว่า มีคน^{นี้} หรือมีคนอื่น; ถ้าไม่มีคน^{นี้}หรือคน
อื่น มันก็ไม่พูดได้ว่า ทำเอง หรือให้คนอื่นทำ. แต่เดี๋ยวนี้
เราไม่รู้สึกรู้สึกร่างนั้น เราก็ไปยึดถือหมายมั่นว่า เราทำเอง
ก็มี, ใช้คนอื่นทำก็มี, มันเป็นมีตัวมีตน มีสัตว์ มีบุคคล

เป็นคน ๆ นี้ แล้วก็ถือว่า ไม่ทำเอง แล้วก็ใช้คนอื่นทำ. ความยึดมั่นถือมั่น มีที่ตั้งอยู่ที่ตรงนี้ คือ ไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่า เป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง.

ทันทีที่ตัดไป ก็มีว่า ของใคร หรือ ไม่ใช่ของใคร; มันมักจะมีความยึดถือว่า ของเรา หรือว่าไม่ใช่ของเราเกิดขึ้นตกลงไป. นี้พึงยาก เพราะโดยทั่วไป เขาสอนว่า ไม่ใช่ของเราอยู่แล้ว; แต่ต้องการให้ไม่ยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นของเรา, หรือตรงกันข้ามกับความไม่ใช่ของเรา, คือมันจะเป็นอื่น มันเป็นสศโต่งคล้ายเหมือนกัน.

ฉะนั้น อย่างว่าของใคร หรือไม่ใช่ของใคร เพราะว่ามันเป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง; เรียกว่า อยู่ตรงกลางเสมอไป. ถ้าเข้าใจในเรื่องปฏิจจสมุปบาท คือกระแสแห่งการปรุงแต่งแล้ว ก็จะเห็นเป็นกลาง ไม่ข้องแวะที่ตรงไหน.

กระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท เหมือนกับของไหลเรื่อย ๆ ทุ จมูก ลื่น ภายใจ ก็ไม่ใช่ตัวตน, รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ ก็ไม่ใช่ตัวตน, เกิดวิญญาณขึ้นมา ก็ไม่ใช่ตัวตน, มีผัสสะขึ้นมา ก็ไม่ใช่ตัวตน, มีเวทนาขึ้นมา

ก็ไม่ใช่ตัวตน, มีตัวตนก็ไม่มีตัวตน, มีอุปาทานก็ไม่ใช่ตัวตน, ล้วนแต่เป็นกระแสปรุงแต่งตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ. แต่มนุษย์เราไม่รู้สึกรู้ว่าอย่างนั้น รู้สึกว่าตัวตนกำลังผูกพันในอะไร ยึดมั่นในอะไร ก็เอาสิ่งนั้นเป็นตัวเองเป็นตน.

นี่มันเป็นเรื่องละเอียด ซึ่งอธิบายก็ลำบาก จะอธิบายไปในทางว่า ไม่มีตัวตน แก่บุคคลผู้ยึดมั่นถือมั่น ว่ามีตัวตนอยู่ตลอดเวลา ดังนี้ มันก็ลำบาก. ท่านลองคิดดูเถิด เกิดมาจากท้องของมารดา พอได้สัมผัสอารมณ์อะไรเข้า รู้สึกของอารมณ์นั้นแล้ว มันก็ยินดี ก็ยินร้าย ไปตามธรรมชาติ. ถ้ายินดีมันก็อยากได้; ถ้ายินร้ายก็อยากจะทำให้ตายเสีย.

เมื่อมีความอยาก : ยินดีก็ตาม ยินร้ายก็ตาม รุนแรงแล้ว ความอยากนั้นก็ปรุงแต่งความรู้สึกถัดไป คือมีความรู้สึกว่ามีตัวกู้อยาก, มีตัวกู้อยากได้, หรือมีตัวกู้อยากจะข้ามันเสีย เพราะว่าเราไม่ชอบ แล้วอยากจะทำมันให้ตาย อย่างนี้ก็มิ.

ฉะนั้นขอให้ใคร่ครวญดูให้ดี ให้พบว่า ความรู้สึกนี้เป็นเพียงความรู้สึกตามธรรมชาติ ปรุงแต่งอยู่ตาม

ธรรมชาติ; แม้จะรู้สึกว่าคุณ มันก็ไม่ใช่ตัวคุณ มันก็ไม่มีตัวคุณ.

มัชฌิมาปฏิปทาสมบุรณ์ต่อเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ในสิ่งใด : สิ่ง que เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ไม่ได้ยึดมั่น เป็นตัวตน
 ของตน, สิ่งที่ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น
 เป็นตัวตนของตน. สิ่ง que ประต่งต้งกันอยู่ในจิตใจ เป็นลำดับ
 ตามลำดับ แห่งปฏิจจสมุปะบาทนั้น เรียกว่าปฏิจจสมุปะบัน-
 ธรรม; แต่ละอย่างๆ นี้ก็ไม่ใช่ตัวคุณ ไม่มีความยึดถือว่า
 เป็นตัวตน. จิตนั้นจึงจะเรียกว่า ดำเนินอยู่ในมัชฌิมา-
 ปฏิปทา คือ สายกลาง เรียกว่า ไม่ยึดมั่นโดยความเป็น
 ตัวตน ในสิ่งใดทุกสิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวทนา;
 เพราะเวทนาเป็นสิ่งที่มีความหมายสูงสุดสำหรับยึดถือ.

เวทนาเป็นสิ่งที่ชวนให้เกิดความยึดถือ หรือยั่ว
 ให้เกิดความยึดถือ : สุขเวทนายึดถือไปในทางได้. ทุกข-
 เวทนายึดถือไปในทางที่ไม่อยากได้ คืออยากไม่ได้ อยากฆ่า
 อยากทำลาย. อทุกขมสุขเวทนา คือไม่สุข ไม่ทุกข์ ก็เป็น
 ที่ตั้งแห่งความสงสัยหรือกังวล ว่ามันจะต้องเป็นอย่างไรอย่าง
 หนึ่ง ควรจะได้อะไรหรือควรจะทำลายเสีย.

ในโลกนี้ คนเรามีเวทนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดตัณหา ;
 อะไร ๆ ที่ชวนชวayakanไป นั่นก็เพื่อเวทนาทั้งนั้น. หาดเงิน
 หาดทอง หาดอำนาจวาสนา หาดชื่อเสียง หาดอะไรก็หากันอย่าง
 สุดเหวี่ยง นั่นก็เพื่อจะให้เกิดสุขเวทนา, เวทนาที่ต้องการ,
 อะไร ๆ มันก็เพื่อเวทนา. พระพุทธองค์จึงทรงระบุไปยัง
 เวทนา ว่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ หรือปรุงแต่งไปใน
 ทางยึดถือ ซึ่งให้เกิดตัณหาอุปาทาน.

ให้รู้กันไว้ทุกคนว่า สิ่งทีเรียกว่าเวทนานั้นแหละ
 ถ้าจะถือว่า เป็นข้าศึกอย่างยิ่ง ก็ถูก, เป็นข้าศึกอย่างยิ่ง เป็น
 ข้าศึกที หลอกให้รักเมื่อเป็นสุขเวทนา, หลอกให้เกลียด
 เมื่อเป็นทุกข์เวทนา, หลอกให้หลงไหลวนเวียนเมื่อ
 ไม่ใช่สุขหรือไม่ใช่ทุกข์.

คนเราลำบากยุ่งยาก อยู่ในโลกลนี้ตลอดชีวิต ก็เพราะ
 อำนาจของสิ่งที่เรียกว่า เวทนา; เมื่อไปยึดติดในเวทนา
 มันก็ไม่เป็นกลาง เพราะมันไปติดเสียข้างใดข้างหนึ่งแล้ว
 มันไม่เป็นกลางไปได้ : ติดสุขก็ข้างหนึ่ง ติดทุกข์ก็ข้างหนึ่ง
 แม้ทีไม่ใช่สุขไม่ใช่ทุกข์ มันก็ไม่ได้อยู่ตรงกลาง เพราะมัน

สงสัยในการที่จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ให้ความหมายไว้อย่างใด
อย่างหนึ่งเสมอ.

อย่าเข้าใจว่า สุขเวทนากับทุกข์เวทนา อยู่กัน
คนละฝ่าย แล้วทุกข์ขมสุขเวทนามันจะอยู่ตรงกลาง อย่างนี้
ก็ไม่ถูก. *อททุกขมสุขเวทนานั้น* มันมีความหมายจะไปใน
ทางใดทางหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ทำให้พะวงสงสัย เป็นที่ตั้งแห่ง
อวิชชา เป็นอนุสัยที่เป็นกลาง ๆ :-

ราคานุสัย เป็นไปในทางรับ ทางเอา ทางได้.
ปฏิบัติมานุสัย เป็นไปในทางเกลียด ในทางไม่เอา ไม่ได้ ส่วน
อวิชชานุสัย ก็ยังให้เป็นเครื่องผูกพัน อยู่那儿แหละ โดยสงสัย
ว่า มันควรจะได้หรือไม่ควรจะได้ เพราะยังไม่รู้จักโดยชัดเจน.

อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้
ว่า จะมีโดยสมบูรณ์ก็เมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวทนา. ถ้าสัตว์นั้นยังโง่เขลาเบา-
ปัญญาไปยึดมั่นสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่แล้ว มันก็ไม่มีมัจฉิมาปฏิบัติ
ไม่มีอริยมรรคมีองค์ ๘. อริยมรรค หรือมัจฉิมาปฏิบัติจะ
สมบูรณ์ ก็ต่อเมื่อจิตไม่ยึดมั่นสิ่งใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ไม่
ยึดมั่นในเวทนา.

นี่หนทางที่พระองค์ทรงแสดง มีอยู่อย่างนี้,
หนทางมีอยู่อย่างนี้, หนทางที่ทรงแสดง หรือประทานให้ใน
วันนี้ที่เรียกว่าวันอาสาฬหบูชา มีอยู่อย่างนี้.

ธรรมใดเป็นไปเพื่อนิพพาน ก็นับเป็นมัชฌิมาปฏิปทา.

ที่นี้ก็ทราบกว้างออกไปว่า มัชฌิมาปฏิปทา—หนทางสายกลางนั้น ตามปกติแล้วก็ทรงแสดงด้วยมรรคมีองค์ ๘ อย่างที่เราที่ท่องกันอยู่ได้เป็นประจำ. แต่มีพระบาลี ที่แสดงไว้ชัดเจนว่า นอกไปจากอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาได้ ถ้าธรรมนั้นๆ เป็นไปเพื่อนิพพาน ไม่ทำให้ติดอยู่ที่ใดที่หนึ่ง; แม้แต่โพชฌงค์ ๗ ก็เป็นมัชฌิมาปฏิปทาได้ หรือธรรมชื่ออื่นเช่น :—

พละ ๕ อินทรีย์ ๕ ก็เรียกว่าเป็นมัชฌิมาปฏิปทาได้ ถ้าหากว่า ธรรมเหล่านั้นมุ่งตรงไปยังนิพพาน; เช่น ศรัทธา วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา ที่บางทีก็เรียกว่า พละ, บางทีก็เรียกว่า อินทรีย์, แต่ถ้ามันเป็นชนิดที่เป็นวิเวกนีสิตโต—อาศัยวิเวก, วิจารณ์ีสิตโต—อาศัยวิราคะ, นิโรธนีสิตโต

— อาศัณนิโรธะ, โวสุสกุคปริณาโม — น้อมไปเพื่อการสละ, อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นมัชฌิมาปฏิปทา.

ธรรมะใดมุ่งตรงไปเพื่อนิพพาน ไม่ข้องแวะในที่ใดที่หนึ่ง ก็เรียกว่าเป็นหนทางได้, แล้วเป็นหนทางที่อยู่ตรงกลาง เป็นสายกลางได้, และว่าเป็นหนทางที่ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๘ ได้; เพราะว่า ถ้ามีการประพฤติปฏิบัติในลักษณะที่พุ่งตรงต่อพระนิพพานแล้ว องค์แห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็จะมีครบถ้วนอยู่ในนั้น. ถ้าเป็นอย่างยิ่งอย่างสมบูรณ์ อย่างไม่มีประมาณ ก็ยิ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาได้.

ดังนั้นจึงมี การตรัสถึง โภชปักขियธรรมทั้งหมด ทั้ง ๗ หมวด ทั้ง ๓๗ ประการ ว่าเป็นมัชฌิมาปฏิปทา ก็มี. ถ้าไม่ตรัสอริยมรรคมีองค์ ๘ ว่าเป็นมัชฌิมาปฏิปทาแล้ว สิ่งทีรองลงไป ที่จะตรัสว่าเป็นมัชฌิมาปฏิปทานั้น ก็ระบุนุโพชฌงค์ ๗ ประการ : สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปัตติปััสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา เจ็ดประการนี้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา ก็มี; เพราะว่าโพชฌงค์ ๗ ประการนี้แต่ละอย่างๆ เมื่อบุคคลเจริญ กระทำให้มาก ชนิดที่อาศัวิเวก อาศัวิราคะ

อาศัยนิโรธ น้อมไปเพื่อสละทุกสิ่งแล้ว มันก็ตรงดิ่งไปสู่
พระนิพพาน ไม่ข้องแวะในธรรมใด ๆ ด้วยเหมือนกัน.

ขอให้ท่านทั้งหลายจำหลักเกณฑ์อันนี้ไว้ ว่าถ้า การ
ประพฤติธรรมบทยกหนึ่ง ข้อใดข้อหนึ่ง มีลักษณะ
ไม่ข้องแวะ แต่มุ่งตรงไปยังนิพพาน ธรรมะนั้นก็ชื่อว่า
มัชฌิมาปฏิปทาได้ เพราะดิ่งตรงไปยังนิพพาน.

ที่นี้จะต้องสนใจต่อไปก็คือว่า ถ้า ชื่อว่าเป็น
มัชฌิมาปฏิปทาแล้ว จะมีลักษณะเป็นการออกไปจาก
กองทุกข์; ออกไปจากธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ยึดมั่นถือมั่นเช่น กาม, ทางที่ออกไปจากกาม ที่เรียกว่า
นิสสรณะนั้น ก็คือมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง.

หรือว่า ภพ — ความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ในลักษณะ
กามภพ กัฏฐิ ภพใด ๆ กัฏฐิ รูปภพ อรูปภพ กัฏฐิ ก็ล้วนแต่เป็น
สิ่งจะต้องไปให้พ้น; ทางออกก็คือ มัชฌิมาปฏิปทา
ทั้งนั้น. หรือว่า โลกนี้ กัฏฐิ ความทุกข์ กัฏฐิ ซึ่งเป็นอย่าง
เดียวกันนั้น; เมื่อต้องการจะออกไปจากภพนี้ จากโลกนี้
มันก็คือ หนทางประกอบไปด้วยองค์ ๘ ที่เรียกว่า มัชฌิมา-
ปฏิปทา ทั้งนั้น.

ฉะนั้น เมื่อบุคคลรู้จักธรรมชาติ เป็นไปเพื่อความ
 ทุกข์แล้ว ต้องการจะออกไปเสียจากธรรมชาตินั้น ๆ แล้ว ก็ไม่
 แคล้วที่จะต้องใช้มัชฌิมาปฏิปทา. มันเป็นเรื่องที่แน่นอน
 ถึงขนาดที่ถือเป็นหลักได้ว่า ทางออกหรืออุบายเป็นเครื่อง
 ออกนั้น มีแต่อย่างเดียว คือมัชฌิมาปฏิปทา ดังนี้.

การที่ติดอยู่ในอะไร เป็นการทนทุกข์ทรมาน เมื่อ
 ต้องการจะออก ก็ไม่มีทางอื่น นอกจากอัญจุกัมมรรค หรือ
 มัชฌิมาปฏิปทา. ฉะนั้นจงจำไว้ให้ดี จำไว้ให้แม่นยำ จำไว้
 ให้เป็นคู่ชีวิตจิตใจ สำหรับจะเป็น ทางออกไปเสีย จากสิ่ง
 อันไม่พึงปรารถนา เป็นเรื่องในทางใจ ผูกมัดใจ; หลุด
 ได้ทางใจ ด้วยอำนาจมัชฌิมาปฏิปทา.

มัชฌิมาปฏิปทา, อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเป็น
 พรหมจรรย์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นทางออก
 จากทุกข์; เพราะว่ามีปรกติกายเสียซึ่งอกุศล. สิ่งที่เป็น
 บาป เป็นอกุศล เป็นไปเพื่อทุกข์นั้น มันอยู่ไม่ได้กับ
 มัชฌิมาปฏิปทา. เมื่อดำรงอยู่ในสายกลางแล้ว มันก็พ้น
 จากบาป จากอกุศล โดยประการทั้งปวง; เพราะว่ามี
 มัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น มันมีธรรมชาติ
 อย่างนั้น จึงมีอุปมาว่า:—

เหมือนกับโองที่คว่ำ หม้อที่คว่ำ ภาชนะอะไรก็ตาม ถ้าเราคว่ำเสีย มันจะเกิดคุณสมบัติ อย่างหนึ่งขึ้นมา คือน้ำจะตั้งอยู่ไม่ได้; คว่ำโอง คว่ำไห คว่ำหม้อ คว่ำอะไรเสีย มันจะเกิดลักษณะอันหนึ่ง คือน้ำตั้งอยู่ไม่ได้ มันจะค้องไหลออกหมด.

มัชฌิมา หรือ อฏฐังคิกมรรคนี้ มัน เป็นเหมือนกับหม้อคว่ำ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งน้ำ; น้ำจึงไม่เหลืออยู่ คือบาป อกุศลทั้งหลาย จะไม่เหลืออยู่ที่มัชฌิมาปฏิบัติ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับหม้อคว่ำ. ฉะนั้นเรา จึงประพฤติธรรม ข้อนั้น ให้กาย วาจา ใจ ประกอบอยู่ด้วยมัชฌิมาปฏิบัติ; แล้วอาการที่เรียกว่าหม้อคว่ำนั้น ก็จะมี. บาป อกุศล ทั้งหลาย ก็รั่วไหลไปหมด ด้วยอำนาจของหม้อที่มันคว่ำ ซึ่งเป็นลักษณะของมัชฌิมาปฏิบัติ, มันก็มีแต่อาการที่พึงปรารถนา ไม่เป็นเครื่องก่อสร้างขึ้นมา ซึ่งความทุกข์ใดๆ.

นี่แหละคือ หนทาง ที่พระองค์ได้ตรัสรู้ แล้วก็ นำมาสอน นำมาบอก เรียกว่าบอกทาง; เป็นสิ่งที่ตรัสรู้เอง ไม่ได้ยินได้ฟังมาแต่ผู้ใด. มันมีลักษณะเป็น

ทาง เพราะเหตุใด ก็ทรงระบุไว้โดยชัดแจ้งว่า เป็นจักขุกรณี
ญาณกรณี — เป็นเครื่องทำให้เกิดจักขุ เป็นเครื่องทำให้เกิด
ญาณ.

มรรคมืองค์ ๘ ประการ หรือมัชฌิมาปฏิปทา^๕
มีธรรมชาติทำให้เกิดจักขุ คือดวงตา เห็นอะไรได้ อย่าง
ถูกต้องตามที่เป็นจริง หรือว่าให้เกิดญาณ คือ ให้อะไร
ได้ตามที่เป็นจริง. คำว่า จักขุกรณี ญาณกรณี เป็นคุณ-
สมบัติของมัชฌิมาปฏิปทาอย่างนี้ เป็นเหตุให้เกิดจักขุ เป็น
เหตุให้เกิดญาณ.

ดำรงตนอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทา หรืออริยมรรค
มืองค์ ๘ ประการเกิด ก็ย่อมจะเกิดจักขุ คือ ดวงตา
แล้วก็ย่อม จะเกิดญาณ คือความรู้; เมื่อญาณเกิด หรือ
เมื่อดวงตาเกิด อย่างนั้นแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออุปสมาย
— สงบรำงับ, อภิญญา — รู้ยังเห็นจริง, สมุโพธาย — รู้
พร้อม, นิพพานาย — เพื่อดับเย็น.

ขอให้กำหนดไว้ดี ๆ ว่า เมื่อเกิดญาณหรือเกิดจักขุ
ก็ตาม ด้วยอำนาจของมัชฌิมาปฏิปทาแล้ว มันจะเป็นไปเพื่อ
อุปสมายะ — เพื่อสงบรำงับเสียซึ่งการปรุงแต่ง มันก็ไม่มี การ

ปรุ่่งแ่่ง, มันจะเป็น อภิญญาะ — เป็นเครื่องรู้ง หมาย
ความว่า ยิ่งกว่าธรรมคา ที่สัตว์ตามธรรมคามันจะรู้.

สัตว์ตามธรรมคานันไม่รู้ถึงกับดับทุกข์ได้; เ้ยวน^๕
รู้ถึงกับดับทุกข์ได้ จึงเรียกว่ารู้ง หรือสัมโพธายะ คือรู้ครบ
รู้พร้อมที่จะดับทุกข์ได้; ตั้งนั้นมันจึง ดับทุกข์ได้ เรียกว่า
นิพพานายะ คือเย็น.

ศึกษาให้เข้าใจคำว่า “นิพพาน”

คำว่า นิพพาน แปลว่า เย็น เป็นคำของมนุษย์
สมัยนั้นใช้กันอยู่ หรือใช้กันอยู่ก่อนพุทธกาล. คำว่านิพพาน
แปลว่าเย็น; เมื่อไรมีความร้อนดับลงไป เป็นความเย็น
ก็เรียกว่านิพพาน. เพื่อเข้าใจคำนี้^๕ ได้ชัดแจ้งจริงๆ ก็ควร
จะรู้ถึงเรื่องของคำๆ นี้^๕ ที่มีการใช้กันอยู่.

เท่าที่กล่าวไว้ในพระบาลี^๕ ที่จะหาพบ ก็มี กระเบื้อง
ที่เอาออกมาจากเตาเผา มันขาว มันเหลือง แล้วก็แดง แล้ว
ดำ กระเบื้องนั้นนิพพาน. คำบาลีใช้อย่างนี้^๕ แปลว่า
ของที่มีร้อน ลุกเป็นไฟ พอเย็นลง ดำลง นี้ก็ เรียกว่ามัน
นิพพาน. แสดงว่าคำนิพพาน คำนี้^๕ ใช้กับวัตถุสิ่งของก็ได้

เช่น ถ่านไฟแดงๆ เย็นลง ก็เรียกว่ามันนิพพาน. กระเบื้องเผาไฟ ร้อนโชน ลุกจุก เย็นลง คับคั่งลงได้ ก็เรียกว่ามันนิพพาน.

แม่ของร้อนไม่ถึงขนาดนั้น เช่น ข้าว ปลา อาหารที่จะกิน ถ้ามันร้อนอยู่ มันกินไม่ได้ ก็ต้องรอให้นิพพานเสียก่อน. คำว่า นิพพานจึงใช้แม้ในครัว เพราะว่าการหุงข้าวต้มแกง ถ้ายังร้อนอยู่ยังกินไม่ได้ ต้องรอให้นิพพานเสียก่อน. นี้นิพพานนี้ใช้กับวัตถุสิ่งของ ก็ได้แบบนี้.

ในที่บางแห่ง คำว่า นิพพาน ใช้กับสัตว์เดรัจฉานที่เขาฝึกดีแล้ว หมดฤทธิ์ หมดอันตราย หมดพศร้ายแล้ว ก็เรียกว่าสัตว์ตัวนั้นมันนิพพาน. เหมือนกับว่า สัตว์ร้ายมาจากป่า ฝึกจนเป็นสัตว์บ้าน ไม่มีอันตรายอีกแล้ว ก็เรียกว่ามันนิพพาน นี้คำว่า นิพพาน แปลว่า เย็น ใช้กับสัตว์เดรัจฉาน.

ที่^{๕๕๕}นี้มาถึงเรื่องจิตใจ ถ้าจิตใจมันเย็น ก็เป็นนิพพาน มีข้อความในพระบาลีว่า ใช้หมายถึงความเย็นออกเย็นใจ. หญิงสาวคนหนึ่งเห็นพระสิริทศเด แล้วก็ร้องออกมาว่า บุรุษ^{๕๕๕}นี้มันเป็นลูกของใคร แม่ของเขายะเย็นออกเย็นใจ. พ่อของเขาก็จะเย็นออกเย็นใจ. ถ้าเขาเป็นสามีของใคร ภรรยา

นั้นก็จะเย็นอกเย็นใจ. คำว่าเย็นอกเย็นใจ นั้น ก็คือคำว่า นิพพาน.

นี่นิพพานชั่วขณะ หรือในระยะอันสั้น หรือว่าใน อนาคตอันสมบุรณ์ ก็เรียกว่านิพพานได้ ฉะนั้น ความเย็นอก เย็นใจของคนเรา ก็เรียกว่า นิพพานได้ เหมือนกัน.

นี่เพื่อให้เข้าใจคำว่านิพพานได้ง่าย ๆ ได้ครบถ้วน ก็ให้ถือเอาความหมายของคำว่าเย็น ๆ นั้นไว้ให้ได้ เย็นอก เย็นใจตามธรรมดา^{นี้} ก็เรียกว่านิพพานได้ เหมือนกัน; แต่มันเล็กน้อยหรือในระยะสั้น มันไม่เหมือนกับเย็นอกเย็นใจ เพราะว่ามันหมดกิเลส. แต่เราก็สามารถจะเทียบเคียงกันได้ ว่าที่มันเย็นอกเย็นใจนั้น มันดีกว่าร้อนกร้อนใจ ชีวิตที่ เยือกเย็น^{นี้} มันดีกว่าชีวิตที่เราร้อน.

ชีวิตที่เยือกเย็น^{นี้} มัน อยู่กับพระนิพพาน; ชีวิตที่เราร้อน^{นี้} มันอยู่กับกิเลส. *แต่บางทีกิเลสมันก็ หลอกได้* เหมือนกัน หลอกให้เห็นเป็นของเย็นไป ก็มี; จึง เกิดมีคนเขลาพวกหนึ่ง ระบุงามารมณ์ที่สมบุรณ์ ว่าเป็น นิพพาน; เพราะว่ากามารมณ์นั้น เมื่อได้มากก็ทำให้หยุด ความใคร่เสียได้ เป็นความเย็นชนิดหนึ่ง. *แต่ไม่จริงเป็น*

ของหลอกลวง คนก็ยังโง่งยังเขลา หลงเอาคามารมณฺ์ ว่าเป็นนิพพาน ก็มี.

นี้ก็ปรากฏอยู่ในพระบาลี สำหรับคนพวกหนึ่งเขาถือเอาคามารมณฺ์ ว่าเป็นนิพพาน ถ้าได้กามารมณฺ์ตามที่ต้องการ มันก็หยุดการกระหายได้ขณะหนึ่ง ก็เป็นนิพพาน. เขาถือว่าเป็นนิพพานอย่างแท้จริง เพราะเขาไม่รู้ ลัทธิที่ถือว่าเป็นกามารมณฺ์เป็นนิพพานนี้ มีสมาชิกมาก ได้ยินว่า ในประเทศอินเดียก็ยังเหลืออยู่ ชุกๆ ซ่อนๆ อยู่ มันไม่จริง.

ต่อมาคนเขาพบยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ว่าฉานสมาธิต่างหาก ที่เย็นกว่ากามารมณฺ์ คนพวกนี้ก็ถือเอาฉาน โดยเฉพาจตุตถฉานว่าเป็นพระนิพพานกันอยู่ ยุคหนึ่งสมัยหนึ่งมีอยู่ในครั้งพุทธกาล, เขาจตุตถฉานเป็นนิพพาน เป็นที่รู้จักแพร่หลาย. จะเอาปฐมฉาน ทุติยฉาน ตรีตยฉาน เป็นนิพพานก็ได้. เพราะมันก็ยังเย็นเหมือนกัน หรือเลยไปกว่านั้น เอารูปฉาน เป็นนิพพาน ก็มีอยู่ เป็นที่สุดแห่งทุกข์.

พระพุทธเจ้าก่อนแต่ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ยังเป็นพระสิทธัตถะอยู่ ก็ไปเที่ยวศึกษาในสำนักเหล่านั้น; แต่

ทรงพบว่า มันยังไม่ถึงขนาดที่จะเป็นนิพพานจริง จึงละ
 อาจารย์เหล่านั้นเสีย ซึ่งเราก็คงได้ยินได้ฟัง ในเรื่องพระพุทธ-
 ประวัติ ว่าได้เคยศึกษากับอาจารย์ชื่อ อาพารดาบสบ้าง
 อุทกดาบสบ้าง แล้วก็พิสูจน์ให้อาจารย์เหล่านั้นรู้ว่า ยังไม่จริง
 ยังไม่ถึงที่สุด จึงออกไปแสวงหาของพระองค์เอง จนพบ
 ว่า ความสิ้นกิเลสโดยประการทั้งปวงนั้น เป็นนิพพาน.
 ๕. เย็นจริง เย็นเด็ดขาด เย็นถึงที่สุด นี่คือนิพพาน.

คำว่า นิพพาน เป็นคำพุทธธรรมคำๆ ก็หมายถึงเย็น
 ของอะไรก็ได้; ต่อเมื่อมาใช้ในทางพระศาสนา และถึง
 ระดับสูงสุดแล้ว ก็หมายถึงสิ้นกิเลส, หมตกิเลสแล้วก็เย็น
 จริง, สิ้นกรรม อยู่เหนือกรรม แล้วก็เย็นจริง. นี่คือนิพพาน
 แท้จริง ที่จะได้รับจากมัชฌิมาปฏิปทา ที่ถูกต้องและ
 สมบูรณ์.

พวกเราก็มีมัชฌิมาปฏิปทา ชนิดที่ถูกต้องและ
 สมบูรณ์, แล้วก็เข้าไปเพื่อนิพพาน ก็คือนิพพานชนิดนี้ คือ
 นิพพานที่แท้จริง, โดยอาศัยหนทางคือมัชฌิมาปฏิปทา คือ
 อริยมรรคประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการ ที่พระพุทธองค์
 ทรงนำมาเปิดเผย มาแสดง มาจำแนกแจกแจง มาบอก

ให้เป็นครั้งแรก ในวันเพ็ญอาสาฬหปุณณมี คือวันที่
ทรงแสดง ธรรมจกัปปวัตตนสูตร ซึ่งคล้ายกับวันนี้.

แล้วเราก็มำทำพิธีบูชา เรียกว่าบูชาธรรมะ ใน
วันอาสาฬหปุณณมี คือบูชาัมชฌิมาปฏิปทา—หนทาง
สายกลาง อันประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฏฐิ
เป็นต้น มีสัมมาสมาธิ เป็นปริโยสาน คือว่า มรรคมีองค์ ๘
ประการ.

มรรคมีองค์ ๘

พูดว่า สัมมาสมาธิมีบริวาร ๗ กม.

ในบางแห่งเรียกกะตัตร์ตั้งกว่านั้น ก็เรียกว่า
สัมมาสมาธิ อันมีบริวาร ๗ เข้าใจว่าบางคนก็ได้เคยฟังแล้ว
แต่ส่วนมากคงยังไม่เคยได้ยินด้วยซ้ำไป ว่าสัมมาสมาธิมี
บริวาร ๗ นั้นคืออย่างไร?

เดี๋ยวนี้จะไม่พูดทั้ง ๘ พร้อมกัน ยกเอาสมาธิเป็น
ส่วนสำคัญ เรียกว่าเป็นตัวเรื่องขงเรื่อง, แล้วที่เหลืออีก ๗
คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปो สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต
สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ; นี้เอาเป็นบริวาร

ของสัมมาสมาธิ จึงใช้คำเรียกใหม่ว่า สัมมาสมาธิบริหาร ๗
 คือมีบริวาร ๗ นั้นเอง, ยกเอาสัมมาสมาธิเป็นหลัก นอกนั้น
 เป็นบริวารของสัมมาสมาธิหมด.

นักมีเหตุผลอยู่ เพราะว่าตัวสัมมาสมาธิ นั้นแหละ
 ให้สำเร็จประโยชน์ ในการกำจัดมารโดยตรง สัมมาทิฐิ
 แม้จะเป็นญาณ เป็นความรู้ ก็เรียกว่าเป็นกองทัพหน้า ไม่ใช่
 กองทัพหลวง; เป็นกองทัพหน้า แล้วก็มีกองทัพช่วยเหลือ
 กองทัพอุดหนุน กองทัพอะไรอีกมาก เครื่องมือเครื่องใช้อีก
 มาก. กองทัพหลวงโดยแท้จริงนี่คือ สมาธิ คือสัมมาสมาธิ.
 นี่เอาองค์สุดท้ายเป็นตัวยืนโรง เอาตัวนอกนั้นอีก ๗ องค์นั้น
 เป็นบริวารของสัมมาสมาธิ เสียก็มี.

แม้ว่านักก็ยังเรียกได้ว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ อยู่นั้น
 แหละ แต่ว่าจัดรูปร่างกันเสียใหม่ เหมือนกับว่า กองทัพ
 มีสัมมาสมาธิเป็นทัพหลวง นอกนั้นเป็นทัพหน้าบ้าง ปีกซ้าย
 ปีกขวาบ้างไปตามเรื่อง, แล้วก็ฆ่ามารได้เหมือนกัน.

เราฆ่าร่วมกันเสียให้หลายแง่หลายมุม ก็จะต้องว่า
 มัชฌิมาปฏิบัติไปตามปกติคือ มรรคมีองค์ ๘ กลมเกลียว

กัน; แต่บางที่ท่านก็เรียกว่า สัมมาสมาธิมีบริวาร ๗ นี้ก็ได้เหมือนกันแหละ ไม่ต้องเชื่อใคร ไปคิดดูก็เห็นได้เอง.

อาตมาต้องการแต่จะให้ท่านทั้งหลาย ได้ทราบกันในวันนี้เป็นพิเศษ ว่าเรามีเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา เป็นเรื่องสำคัญ; เป็นใจความสำคัญของวันนี้ ที่ประกอบพิธีอาสาพหุบูชา ทำความเข้าใจให้ถึงที่สุด ชมเชยกันให้ถึงที่สุด พุดจาปริกษาหารีอกัน ให้ถึงที่สุด ในการที่จะมีมัชฌิมาปฏิปทา เป็นเครื่องดำเนินชีวิต หรือประกอบกันอยู่กับชีวิต.

ถ้ามัชฌิมาปฏิปทา มาประกอบกันอยู่กับชีวิตแล้ว มันก็เป็นชีวิตที่บาป อกุศล เกาะกุมไม่ได้; เหมือนกับว่าหม้อ โอ่ง ไห คว้าเสียแล้ว น้ำจะขังอยู่ไม่ได้; มัชฌิมาปฏิปทาช่วยได้มากถึงอย่างนี้ โดยไม่ต้องเจตนา. ถ้าไหม้นคว้า หม้อมันคว้า น้ำมันก็ออกเอง โดยไม่ต้องมีใครเจตนา. ถ้าชีวิตนี้เป็นมัชฌิมาปฏิปทา อกุศลมันก็ไหลออกไปเอง โดยไม่ต้องมีเจตนา.

มันก็เป็นไปได้ลึกซึ้ง ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นโลกุตตรธรรม อยู่เหนือความมีเจตนามีศีล ก็มีศีลบริสุทธิ์แท้จริง ชนิดที่อยู่เหนือเจตนา, มีสมาธิแท้จริงอยู่เหนือ

เจตนา, มีปัญญา มีสติ อะไรก็ล้วนแต่สูงสุดเหนือเจตนา เรียกว่า เป็นไปเพื่อพระนิพพาน โดยประการฉะนี้.

นี่เรียกว่าหนทางไปนิพพาน วันนั้นพระองค์ทรงชี้ทาง ทรงมอบหมายทาง ทางไปไหน? ทางไปนิพพาน. ทำไมจึงไปนิพพาน? เพราะว่ามัน ไม่ติดที่ไหน ไม่ติดที่นั่น ไม่ติดที่นี่ ไม่ติดซ้าย ไม่ติดขวา ไม่ติดอะไรเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ติดในเวทนา ซึ่งเป็นของที่ยั่วให้ติดอย่างยิ่ง. ในโลกนี้ไม่มีอะไรจะเป็นทั้งเหนียว จะล่อใจให้ติด เหมือนกับเวทนา; เทียนนี้ ไม่ติดในเวทนามันก็ไปได้ นั่นแหละคือทาง.

ไม่ติดในเวทนามาก็ไม่เกิดกิเลส; ไม่ติดในกิเลส เรียกรวบยอดที่เดียวก็ได้ว่า ไม่ติดในวัฏฏะ ไม่ติดในวัฏฏะสงสาร. วัฏฏะสงสารคือ วงกลม, กลมอยู่เหนืออีกเลส — เป็นเหตุให้ทำกรรม — ทำกรรมแล้วก็ เป็นเหตุ ให้ได้เกิด ผลกรรม. เสวยผลกรรมแล้วก็เกิดกิเลสอีก — ก็ทำกรรมอีก — มีผลกรรมอีก — เสวยผลกรรม — เกิดกิเลสอีก, วนเป็นวงกลมอย่างนี้. นี่เรียกว่าติดมาก ติดในวัฏฏะสงสาร ถูกกักขังอยู่ในวัฏฏะสงสาร.

ทางไปนิพพานนั้น มันก็ทำลายวิภวัญชะ อาศัย
 วิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธะ น้อมไปเพื่อการสละ
 โดยประการทั้งปวง ไม่มีอะไรจะติด. ธรรมะที่เป็นไป
 เพื่อพระนิพพาน มีลักษณะอย่างนี้ แล้วก็เรียกว่าหนทาง,
 หนทางไปสู่พระนิพพาน.

พูดได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า วันนี้เรามาประชุมกัน
 เพื่อพูดจากันถึงเรื่อง หนทางที่จะไปพระนิพพาน. นิพพาน
 นี้ไม่ต้องไป ถึงได้โดยไม่ต้องไป; ถ้าไป มันไปที่อื่น.
 ถึงนิพพานนั้น คือดับมันเสียที่นี้, ดับมันเสียที่ตรงนี้.
 ดับความร้อนให้หมดไป ความเย็นก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้น
 จึง ไม่ต้องไป.

นิพพานไม่ถึงได้ด้วยกรไป; ยิ่งไปยิ่งไม่ถึง
 ยิ่งไปนั้น เพราะว่ามันโง่ มันไปหลงยึดติดในสิ่งใดมันก็เที่ยว
 วิ่งหา, วิ่งไปวิ่งมา เทียววิ่งหา มันก็ไม่ถึง มันก็ไม่ได้.

ถ้ารู้ว่า ความร้อนมันอยู่ที่ตรงนี้, มันเป็นกิเลส
 เป็นบาป เป็นอกุศล ก็ดับมันเสีย ด้วยอำนาจมัชฌิมา-
 ปฏิปทา; มันก็ถึงได้ที่ตรงนี้ โดยไม่ต้องเดิน. พังแล้ว

มันก็น่าหวั ว่าไม่ต้องเดินมันก็ถึง; ยิ่งเดินก็ยังไม่ถึง, ไม่
ต้องเดินมันก็ถึงได้ที่ตรงนี้ คือดับมันเสีย.

สิ่งใดเป็นกระแสแห่งการปรุงแต่ง. ด้วยอำนาจ
ของอิทัปปัจจยตา ก็ดับมันเสีย ก็หยุดมันเสีย ก็เป็นความ
ดับแห่งความทุกข์ โดยประการทั้งปวง; นี่ทางไปนิพพาน.
คนที่ว่าเอาเอง สันนิษฐานเอาเอง ก็คงจะหลับตาเห็นว่า
เป็นทางยาว ฆาไป ไกลเพื่อยไปที่เดียว นั่นมันเป็น
มโนภาพที่ผิดแล้ว.

ถ้าว่ามีความคิดที่ถูกต้อง ก็จะเห็นว่า ดับสิ่งที่ลูก
โพลงๆ อยู่เสีย คือสังขารที่เป็นการปรุงแต่ง มีอาการ
ปรุงแต่ง ลูกโพลงๆ อยู่ที่นี่; เป็นกิเลสที่ร้อน, เป็นความ
เกิด แก่ เจ็บ ตาย มันก็ทุกข์, เมื่อมันมีความร้อน มันมี
ความทุกข์ ไม่สงบเย็น; ดับเสียได้ซึ่งไฟกิเลสและไฟ
ทุกข์แล้ว มันก็ เป็นนิพพาน คือเย็นลงไปที่นี่.

แสดงไว้โดยนัยแห่งมัชฌิมาปฏิปทา หรือองค์ ๘
แห่งความถูกต้อง ประกอบกันขึ้นเป็นอริยมรรคอันประเสริฐ
เป็นเรื่องสำคัญ เป็นสิ่งสำคัญของวันอาสาฬหปุณณมี ที่เรา
มาประชุมกันที่นี่ เพื่อประกอบพิธีอาสาฬหบูชา โดยนัย
ดังที่กล่าวมา.

หวังว่า ท่านทั้งหลาย จะมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น, มีความเห็นแจ้งเพิ่มขึ้น ในเรื่องของมัชฌิมาปฏิปทา, ให้สมกันกับข้อที่ว่า เราทำอสาพหุชากันทุกปี ๆ อย่าให้ย่าเท้าอยู่ที่เดียวเลย. ให้มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า มีแสงสว่างมากขึ้น เกิดจักขุมากขึ้น เกิดญาณมากขึ้น แล้วก็เข้าไปเพื่อความสงบรำงับ รุ่ง เห็นจริง เป็นไปเพื่อพระนิพพาน; เรื่องก็จะได้รับผลสม คู่คุณค่า ในการที่มาประกอบพิธี ดังที่กล่าวนี้.

อาตมาหวังอย่างนี้ จึงได้พูดอย่างนี้ จึงได้พูดด้วยเรื่องนี้ ในลักษณะอย่างนี้ เป็นอุปพทาปรลัมภ์ต่อจากเรื่องทบทรรยายแล้วเมื่อตอนเย็น; มันก็เป็นเรื่องเดียวกัน คือเรื่อง ของขวัญที่พระองค์ประทานให้ในวันนี้ สำหรับเป็นเครื่องกำจัดมาร, จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์, ต้องเป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์, มนุษย์ต้องมีให้ได้ มีให้มาก จนถึงกับกำจัดความทุกข์ได้สิ้นเชิง; การถึงนิพพานก็มีได้ สมตามความมุ่งหมาย ของการเป็นพุทธบริษัท ในพระพุทธศาสนา.

การบรรยายก็พอสมควรแก่เวลา อาตมาก็ขอยุติการบรรยายในครั้งนีไว้ แต่เพียงเท่านี้.

เอวี่ ก็มีด้วยประการฉะนี้.

กรรมดี ดีกว่า มงคล

กรรมดี ดีกว่า มงคล   สืบสร้าง กุศล
ดีกว่า นั่งเกล้า ของคลัง
พระเครื่อง ตะกรุด อุกถิง   ปลุกเสก แสนฉมัง
คาถามั่ง แขนวมั่ง รังรอง
ขุขลาด หวาดกลัว ห้วย่ง   กิเลส เต็มพุง
มงคล อะไร ได้คุ้ม
อันธพาล ขอหา มากุม   เป็นเรื่อง อุตลุม
นอนตาย ก่ายเครื่อง— รางกอง
ธรรมะ ต่างหาก เป็นของ   เป็นเครื่อง คุ้มครอง
เพราะว่า เป็นพระ องค์จริง
มีธรรม ฤๅมี ไกรยิง   ไร้ธรรม ผีสิง
ไม่ยิง ก็ตาย เกินตาย
เหตุนั้น เราท่าน หญิงชาย   เร่งชวน เร่งชวย
หาธรรม มาเป็น มงคล
กระทั่ง บรรลุ มรรคผล   หมดตัว หมดตน
พ้นจาก เกิดแก่ เจ็บ ตาย
บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ใจกาย   อប់ทวะ ทังหลาย
ไม่พ้อง ไม่พาน สดงานใด
เหนือโลก เหนือธรรม อำไพ   กิเลส—สวะไหน
ไม่อาจ ย้าย บัฑา.

—พุทธทาสโอฬารสิทธิ์—

มหรสพของพระอรหันต์
(ปรมกตศิลปแห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์วันนี้ เป็นวันแรกของภาค
วิสาขบูชา นับว่าเป็นการตั้งต้นการบรรยายชุดใหม่ ในภาค
วิสาขบูชา^{นี้} อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อใหญ่รวมว่า ศิลปะ
แห่งการครองชีวิต.

ภาควิสาขบูชาควรจะพูดถึง “ความสว่าง”

ทำไมจึงให้หัวข้ออย่างนี้สำหรับภาควิสาขบูชา? นี้ก็
เพราะถือว่า เป็น ภาคแห่งความสว่าง มันก็ควรจะสว่าง.
วิสาขบูชา^{มีขึ้น} ในวันที่คล้ายกับวันประสูติ ตรัสรู้ และ

ปรีนิพพาน; ล้วนแต่การเกิดขึ้นแห่งแสงสว่าง และ
ทำลายความมืดให้หมดไป. อตมาเห็นว่า เราควรจะพูด
กันถึงเรื่องของแสงสว่าง จึงได้เลือกเอาหัวข้อนี้มา. ยังจะ
กล่าวโดยหัวข้อย่อไปตามลำดับ ขยายใจความแห่งหัวข้อใหญ่
ให้เป็นทีเข้าใจชัดเจน.

ในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อย่อว่า **ปรมัตถศิลป์**
แห่งการครองชีวิต ตามทัศนะของชาวพุทธ; ฟังดู
มันก็รู้มั่วมยียาค, แต่ขอให้ทนสังเกตจงจำ เพราะมันทำ
ให้สิ้นกว่านี้ไม่ได้.

ปรมัตถศิลป์ หมายความว่า *ศิลปะในชั้นปรมัตถ์* คือ
มี *อรรถ* *ความหมาย* *คุณค่า* หรือ *ประโยชน์อันสูงสุด*.
อย่างนี้เราเรียกว่า *ปรมัตถะ*. *ปรมัตถศิลป์* คือศิลปะที่เป็น
ปรมัตถ์, เป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต ก็คือ *การมีชีวิตใน*
ทุกแง่ทุกมุม เราเรียกว่า *ครองชีวิต*.

ที่ว่า *ตามทัศนะของชาวพุทธ* นี้ ก็เพราะว่ามัน
ไม่เหมือนใคร. เราแยกออกมากล่าวในรูปแบบแห่ง
ความรู้ ความคิด หรือสติปัญญา ของชาวพุทธ. นี้หัวข้อ
มันจึงค่อนข้างจะยียายว่า *ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิต ตาม*

ทัศนคติของชาวพุทธ เราจะต้องรู้ว่ามันเป็นอย่างไร และจะเห็นแจ้ง ว่ามันไม่เหมือนใครได้โดยแน่นอน. หัวข้อสั้น ๆ ว่า ศิลปะแห่งการครองชีวิต. ขอให้สนใจคำว่า ศิลปะ,

เหตุผลที่ใช้คำว่า “ศิลปะ”.

อาตมาจะต้องยอมให้เขาค่า และเขาก็ค่ากันเรื่อย ๆ มา ค่าในข้อที่ว่า ชอบเอาค่าอะไรก็ไม่รู้มาบ้ายให้กับพุทธศาสนา, หรือเอามาเรียกหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา. ทำอะไรที่แปลกออกไปจากที่เขาเคยได้ยินได้ฟัง เขาก็ถือว่าเป็นการอุตริ แหกแนว นอกรีตนอกรอย นำเข้ามาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา, ทำให้คนเข้าใจผิด เข้าใจเขว หรือทำเรื่องที่มีมันไม่ควรจะยุ่งยากให้มันยุ่งยาก. นี่เป็นเรื่องที่ถูกค่า ซึ่งอาตมาก็ควรจะทำความเข้าใจ กับคนที่หลับตาพูดเหล่านั้นบ้างเหมือนกัน เมื่อเขามีสิทธิที่จะค่า อาตมาก็ควรมีสิทธิในการที่จะบอกให้เขารู้ ว่าเขามันโง่ไปเอง.

อย่างหัวข้อนี้ว่า ศิลปะแห่งการครองชีวิต เข้าใจว่าคนหลายคน ที่เขามีความคิดในทางตรงกันข้าม เขาก็จะค้านว่า, ทำไมเอาศิลปะมาใช้ในวงของพวกพุทธบริษัท ?

นี้ก็เพราะว่ามันเป็นความจริงอย่างนั้น. ธรรมชาติมีระบบการประพุดิปฏิบัติที่อยู่ในลักษณะของศิลปะ แต่คนเหล่านั้นไม่รู้จักความหมายของคำว่า ศิลปะ เขาก็มองไม่เห็นข้อข้อให้ตั้งอกตั้งใจศึกษาสังเกตกันต่อไปโดยละเอียด ก็จะเห็น ไม่ใช่เป็นของลึกลับอะไร.

คำว่า ศิลปะ นั้นมันมีความหมาย หรือว่ามีเหตุผล หรือว่ามีอะไร ที่จะต้องเอามาพูดกันอยู่หลายอย่าง. เขาจะพูดประชดประชันว่า ทำไมจะต้องศิลปะศิลปะปะกันให้มันยุ่ง, ธรรมชาติอย่างเดียวก็น่าพอแล้ว มันก็ถูกแล้ว. แต่ว่า ธรรมชาติเป็นศิลปะชนิดที่พวกคุณ มองไม่เห็น ก็อยากจะให้มองเห็น.

ที่ว่า ทำไมจะต้องเอามาพูดในแง่ของศิลปะ? ก็เพราะว่า เดียวนี้คนทั้งโลกเขานิยมสิ่งที่เรียกว่า ศิลปะ เขารู้จักใช้ประโยชน์ โดยชนิดที่มันทำความยุ่งยากลำบากให้แค่เพียงเล็กน้อย แล้วก็สำเร็จประโยชน์ดี.

ข้อแรกที่จะพูดก็คือว่า ศิลปะนั้นหมายถึงความงาม ของที่ดีไม่มีประโยชน์ก็ได้. ของที่ดีมีประโยชน์ก็ได้, ของที่มีประโยชน์แต่ไม่งามก็ได้. เดียวนี้เราต้องการ

ให้มันครบ คือดีมีประโยชน์และงาม ถ้ามันไม่งาม มันก็ไม่
 จูงใจ มันลำบากที่จะดึงกันไป. ที่นี้เราก็มีความงาม
 เป็นกำลังสำคัญในการที่จะจูงใจ.

ขอให้มองเห็น และเข้าใจได้เถอะว่า ไม่ว่าจะเป็
 ศิลปะในแง่ใด แขนงไหน มันมีความสำคัญอยู่ที่ความ
 งาม; แต่ันั้นแหละ มันจะงามอย่างที่ถูกต้องเราหรือไม่
 มันก็ไม่แน่. ความงามของคนบ้า ๆ บอ ๆ มันก็งามไปอีก
 แบบหนึ่ง, ความงามของคนไม่เป็นอย่างนั้นมันก็อีกแบบ
 หนึ่ง, แต่แล้วเราก็กังไม่รู้ว่ใครมันเป็นคนบ้าคนบอ ใครมัน
 เป็นคนดี ก็เลยใช้ความหมายรวม ๆ กันไปว่ามันงามก็แล้วกัน.
 ของดีมีประโยชน์ ถ้ามีความงามด้วย มันก็ง่ายที่จะดึง
 กันไปให้ทำตาม เพราะมันงาม และเราก็ต้องทำให้มันงาม
 ด้วย ตามแบบของพุทธศิลปะ ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัส
 ไว้เอง.

๔ ความงามที่พระพุทธเจ้าตรัส.

พระพุทธเจ้าท่าน ทรงประกาศพรหมจรรย์ เป็น
 อาทิกลุยาณิ - งามในเบื้องต้น, มขุเขตกลุยาณิ - งามใน

ห้ามกลาง *ปรีโยสถานกลุยาณิ* - งามในที่สุด ที่สุดท้าย.
แล้วท่านยัง ทรงกำชับภิกษุทุกองค์ที่จะออกไปสอนพระ-
ศาสนาชุดแรก ว่า *เธอจงแสดงธรรมให้ถึงพร้อมด้วยอรรถะ*
พยัญชนะ, จงประกาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ให้งาม
ทั้งเบื้องต้น ให้งามทั้งตรงกลาง ให้งามทั้งที่สุดท้าย.

นี่ทำไมจะต้องทรงย้ำ นักหนาว่า จะต้องทำให้มัน
งาม ทั้งหัวทั้งท้ายและทั้งตรงกลาง. มัน ต้องมีความ
สำคัญ อะไรสักอย่างหนึ่ง จึงทรงกำชับอย่างนั้น; หรือ
จะมองอีกทีหนึ่ง ก็ว่า *พรหมจรรย์ต้องเป็นอย่างนั้น*
ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่พรหมจรรย์.

พรหมจรรย์ คือตัวพระธรรม, ระบบของ
พระธรรม ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ แล้วก็ชั้นประเสริฐ
หรือสูงสุด. *พรหม* แปลว่า *ประเสริฐ* หรือ *สูงสุด*, *จรรย์*
หรือ *จริยะ* แปลว่า *ประพฤติปฏิบัติ*, *พรหมจรรย์* ก็แปลว่า
ระบบการประพฤติปฏิบัติอันสูงสุด. พวกเป็นภาษาชาวบ้าน
สักหน่อยก็ว่า *ระบอบแห่งการครองชีวิตอันสูงสุด* หรือ
ประเสริฐที่สุด นั่นแหละคือ *พรหมจรรย์*.

พระพุทธเจ้าท่านทรงส่งพระสาวกออกไป ให้เผยแผ่ระบบแห่งการครองชีวิตที่ประเสริฐที่สุด ถึงกับทรงกำชับว่า ต้องทำให้มันงามทั้งเบื้องต้น, ให้งามทั้งตรงกลาง, ให้งามทั้งเบื้องปลาย. เรื่องที่จะบอกจะสอนออกไปนั้น ให้มันเป็นการประพฤติปฏิบัติ ที่มีความงามข้างหัว ตรงกลาง และข้างท้าย. อย่างนี้เราเรียกว่า พุทธศิลปะ มีความงามเพียงพอดลอดสาย แล้วก็ประโยชน์.

พุทธศิลปะ คือ เคล็ด หรือวิธี หรือเทคนิค ที่จะดำรงชีวิตให้งดงาม. งดงามคืออย่างไร? คือจับใจ. จับใจที่ตรงไหน? เพราะ มีประโยชน์ถึงที่สุด แก่มนุษย์ผู้เข้าถึง.

เดี๋ยวนี้ น่าสังเวช ที่ว่าคำว่า พุทธศิลปะมันไปอยู่เพียงแก้วัตถุ วัตถุธรรม ทัณฑ์ผิว ๆ. พุทธศิลปะไปอยู่ที่ความงามของโบสถ์วิหาร ของพระพุทธรูป ของวัตถุทางศาสนา.

ฝรั่งคนหนึ่งมาพบปะกัน เขาแสดงความประสงค์ว่า เขาต้องการจะศึกษาพุทธศิลปะ พุทธศิลปะ. อาตมา

ถามว่า อะไร ? ก็คือแบบของพระพุทธรูปต่างๆ ถือว่าแบบ
 สุโขทัยเป็นพุทธศิลป์อันสูงสุด. อาตมาว่า แยะแล้วๆ พระ-
 พุทธเจ้าไม่เคยรู้จักศิลปะชนิดนี้เลย. พุทธบริษัทในสมัย
 พระพุทธเจ้าเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๖๐๐ — ๗๐๐ ก็ไม่มีใครรู้จัก
 ศิลปะแบบนี้เลย, พระพุทธรูปก็ยังไม่เกิดขึ้นเลย. ถ้าคุณ
 ต้องการพุทธศิลป์ของชาวพุทธโดยแท้จริงแล้ว ขอให้
 ศึกษาศิลปะอันสูงสุด คือแบบแห่งการครองชีวิต
 ชนิดที่สูงที่สุด อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง, แล้ว
 จะมีความงาม อยู่ในความที่มันอยู่เหนือปัญหา เหนือ
 ความทุกข์ หรือสิ่งไม่พึงปรารถนา โดยประการทั้งปวง.
 นี่คือพุทธศิลป์ หรือพุทธศิลป์.

พูดกันจนเขารู้เรื่อง เขาเข้าใจ เขาก็สารภาพว่า
 เขายังไม่ต้องการ. เขายังคงศึกษาในเรื่องความงามของแบบ
 ของพระพุทธรูปต่อไป และก็สะสมซื้อไว้เป็นอันมาก เพราะ
 เขาเป็นเศรษฐี.

นี่แหละคุณเถอะว่า คำว่า ศิลปะ นั้นเป็นอย่างไร ?
 งามนั้นมันงามทั้งทางฝ่ายวัตถุ และงามทั้งทางฝ่าย
 วิญญาณ. รูปสวย รูปงาม อะไรเหล่านี้ มันก็เป็นงาม

ในภาษากน เป็นเรื่องฝ่ายวัตถุ; ถ้างามเพราะมีค่าทางจิต ทางวิญญาณ สูงสุด อยู่เหนือปัญหา เนื้อความทุกข์ นี้ มัน เป็นภาษาธรรม, และ เป็นความงามในทางวิญญาณ.

ศิลปะของพุทธศาสนาคืออยู่เหนือทุกข์.

พวกเราหลายคน คงจะมีความลำบากเกี่ยวกับเรื่อง นี้ พระพุทธเจ้างามที่ตรงไหน? คนคิดพระคัมภีร์ ก็ว่างามที่ รูปร่าง ว่าพระพุทธเจ้าประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ, ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อย่างไร และยังประกอบด้วยลักษณะน้อยๆ อีกตั้ง ๘๐ ประการ แล้วถึงงาม. นี้เขาก็ ว่างามอย่างนั้น, พระพุทธเจ้างามอย่างนั้น, ทำพระพุทธ รูปต้องทำอย่างนั้น ก็ทำให้งามตามแบบที่ถือกันว่างาม.

แต่ไป ๆ มา ๆ เขาจริงเข้า มันก็เหลวเหมือนกัน เพราะว่าตามลักษณะมหาปุริสลักษณะนั้น บางอย่างคนสมัย นี้จะเห็นว่างามไม่ไหว; เช่นว่า มียาวจกเข้า อย่างนี้, หรือว่าพระพักตร์กลมเหมือนกับของกลม, หรือว่าแข็งตั้งอยู่ ส่วนที่ ๒ ของฝ่าเท้า, อย่างที่พระพุทธรูปโดยมากเขาทำกัน อยู่ นี้ คนสมัยนี้ถึงงามไม่ไหว. พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ก็ไม่

ทำอย่างนั้น ทำตามความสวยงาม ที่นิยมกันอยู่ในสมัยหลัง
มนุษย์สมัยนั้น.

นี่เรียกว่าความงามตามลักษณะทางวัตถุของพระ-
พุทธรูป มันก็ยังมีไม่ได้, แล้วพระรูปพระกายพระองค์
จริงของพระพุทธเจ้า จะงามอย่างไรก็ยังไม่รู้ไม่ได้. แต่ฉันไม่
ใช้ งาม ตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ที่ว่า ต้องงาม
ทั้งข้างหัว ข้างท้ายและตรงกลาง ของพรหมจรรย์นี้.
พระพุทธเจ้าจะต้องการ ตรงที่มีลักษณะแห่งความไม่มีทุกข์
โดยพระรูป แสดงลักษณะของความไม่มีทุกข์โดยการเคลื่อนไหว
ไหวอิริยาบถแสดงลักษณะแห่งความไม่มีทุกข์ โดยจิตใจโดย
น้ำพระหฤทัย ถ้าเราทราบได้นะ ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทเราก็
ควรจะทราบได้, จิตใจนั้นก็งาม งามเพราะไม่มีความทุกข์.
นี่พระพุทธเจ้างามตรงที่อยู่เหนือกิเลส เหนือความทุกข์; นี
งามกันที่ตรงนี้ มันไม่ได้งามที่รูปร่าง หรือร่างกาย หรือ
วัตถุอะไร.

ฉะนั้น ศิลปะที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา อยู่
ที่การประพฤติ หรือการกระทำที่มีความงาม, งามตรงที่
ว่าพ้นทุกข์ ตับทุกข์ เหนือทุกข์ เหนือปัญหา ทั้งเบื้องต้น

ทั้งท่ามกลาง และเบื้องปลาย. ไม่ว่าจะพุดกันในระดับต่ำ ๆ คนโง่ คนทั่วไป หรือว่าจะพุดถึงระดับกลาง ๆ สูงขึ้นไป แม้จะในระดับเป็นเทวดา มันก็ต้องใช้ได้ทั้งนั้น คือมีความงามตรงที่ไม่มีความทุกข์.

ถ้าเดือดร้อนอยู่ด้วยความทุกข์ นั้นไม่มีความงาม, คุณหน้าตาที่รู้ ว่ามีความทุกข์หรือไม่มีความทุกข์; เตินมาก็สังเกตเห็นได้ว่า คนนั้นมีความทุกข์ หรือไม่มีความทุกข์, เมื่อคบกันนานเข้า ก็คงจะรู้ว่าคนนั้นมีความทุกข์ หรือไม่มีความทุกข์. เมื่อไม่มีความทุกข์ทั้งข้างหัวข้างท้าย และตรงกลาง ก็เรียกว่างาม ตามแบบของพุทธศิลปะ.

ฉะนั้น เราจึงยกคำว่า ศิลปะ ในความหมายที่ว่า มั่นงาม. ถ้าเราเป็นชาวพุทธ นับถือพุทธ เราก็ต้องทำให้ มั่นงาม ถ้าเราจะมีลักษณะแห่งกาย วาจา ใจ ความคิดความเห็น ที่สกปรก ที่มีคมัว ที่เร่าร้อน มันก็ใช้ไม่ได้ มันไม่เป็นชาวพุทธ. งามที่กาย วาจา และที่ใจ งามที่สติปัญญา ความคิดความเห็นความเชื่อ ทั้งหมดทั้งสิ้นด้วยกัน นั้นมันงามไปหมด จึงจะ เรียกว่าเป็นชาวพุทธ.

คนทั่วไปนิยมศิลปะทางวัตถุมากกว่าทางจิตใจ.

เดี๋ยวนี้ที่จะต้องคุยกันต่อไปก็คือ คนทั้งโลกเขานิยมใช้คำว่าศิลปะ ในความหมายแห่งความงาม อย่างที่เรียกว่า art นั้นก็มีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า ศิลปะในภาษาไทย; เพราะยกเอาคุณค่าทางความงาม เป็นความหมายที่สำคัญ.

อย่างทองมันก็แพงอยู่แล้ว มันยังมาทำให้มีศิลปะ คือตัดแปลงรูปทรง หรือประดิษฐ์ประคอยอะไรต่างๆ ให้มีความงามทางศิลปะ. แม้แต่เพชร เนื้อหาของมันก็งามอยู่แล้ว แต่ก็ต้องมีการจัดทำ ให้มีความงามทางศิลปะประกอบเข้าไปด้วย มันก็เลงงามมากขึ้นไป.

ไม่ว่าศิลปะชนิดไหน มีความหมายสำคัญอยู่ที่ตรงที่ความงาม. เรื่องทางวัตถุเป็นอย่างนี้ เรื่องทางใจก็เป็นอย่างนี้. แต่ว่ามนุษย์สมัยนี้เขาไม่สนใจเรื่องทางจิตใจ; ฉะนั้นเขาจึงไม่ค่อยรู้จักศิลปะในทางจิตหรือทางวิญญาณ. เขารู้เรื่องแต่ทางวัตถุ ก็หลงไหลแต่ศิลปะทางวัตถุ มันก็หลงไหลทางวัตถุมากยิ่งขึ้นและมากเกินไป จนถึงกับไม่สนใจใน

ความงามในทางวิญญาณเสียเลย. อย่างเขาชอบคนที่สวย
 ในทางรูปร่าง ทางการแสดงออก ในทางจิตใจเขาไม่สนใจ,
 หรือว่าเขาไม่มีปัญญาที่จะรู้ ว่ามันจะงามได้อย่างไร; แต่โดย
 ธรรมชาติมันมันไม่ยอม; ทำผิดก็ผิด ทำถูกก็ถูก. ไม่มี
 ความงามทางจิตใจ มันก็สกปรกทางจิตใจ แล้วมันก็เกิด
 กิเลส มีคัมภีร์ ร่ำร้อน เป็นทุกข์ หากความงามอะไรไม่ได้.

ถ้าว่าคนสมัษ์รู้จักความงาม ทั้งในทางวัตถุ ทาง
 ภาย และทางจิตใจ คือทางสติปัญญา ทางความคิดความ
 เห็น ความเชื่อเข้าค้ำแล้ว โลกนี้จะไม่เป็นอย่างนี้, โลก
 นี้ก็จะงดงามน่าดูกว่านี้. เคียงข้างงามแต่ทางวัตถุจนเพื่อ
 จนเป็นบ้าเป็นหลัง จนกลายเป็นไม่งาม จนกลายเป็น
 อันตรายไปเสียก็มี ฉะนั้น ถ้าเรารู้จักความงามในด้านจิต
 ด้านวิญญาณ กันแล้ว โลกนี้ก็จะงามยิ่งกว่านี้, คือไม่สร้าง
 ปัญหา ไม่สร้างความทุกข์ความเคียดคร้านให้.

ความงามทางจิตใจมี ในทุกศาสนา.

ขอให้ไปฟังคำที่ตัวพระธรรม หรือตัวพระศาสนา,
 ไม่ว่าศาสนาไหน มีความงามอยู่ในนั้น. คางโง่ ๆ ก็มอง

ไม่เห็น ว่ามีความงามอยู่ในระบบของพระศาสนา ของพระ-
 ธรรมเพราะงามกันคนละแบบ. คนที่เขาสนใจเรื่องนั้นมาแต่
 แรก ก็มีปัญญาพอที่จะรู้ได้; ฉะนั้นเขาจึงชอบธรรมะ ชอบ
 ศาสนา ชอบความงามในทางจิตใจ ไม่หลงไหลในความงาม
 ผิวนๆ ข้างนอก.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี คนเดิวนั้นก็ชอบศิลปะ; ฉะนั้น
 เราจึงอยากจะให้เขารู้จัก ศิลปะของพุทธบริษัท หรือศิลปะ
 ตามทัศนะของพุทธบริษัท ซึ่งเขา เอาคำนั้นไปใช้กับระ-
 เบียบปฏิบัติในพระธรรมที่เรียกว่าพรหมจรรย์, ให้ไป
 เข้ากันกับข้อที่ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า พรหมจรรย์นี้มีความ
 งามเบื้องต้น มีความงามท่ามกลาง มีความงามเบื้องสุดท้าย.
 ฉะนั้นจึงเห็นว่าควรจะต้องถึงคำว่า ศิลปะกัน ให้เป็นที่เข้าใจ
 เพื่อประโยชน์แก่คนภายนอก ที่ยังไม่เข้าใจคำว่า ศิลปะของ
 ชาวพุทธ, และเพื่อจะแก้ไขความโง่เขลาของคนภายใน คือ
 ของพวกพุทธบริษัทนั่นเอง ที่ไม่รู้จักความหมายของคำว่า
 ศิลปะคือสิ่งที่ต้องการความงาม. ถ้าจะ ประพฤติ-
 พรหมจรรย์ในพุทธศาสนานี้ คือประพฤติศีล สมภา

ปัญญา ก็ต้องให้มีความงามทั้ง ๓ สถาน ดังที่กล่าวมาแล้ว
 ๕
 นน.

นี้เรียกว่าช่วยแก้ไขความไม่รู้ความงามภายใน, ให้รู้
 จักในสิ่งที่ตัวมีอยู่ ทั้งที่ไม่รู้จักว่าอะไร. เหมือน *ไก่มีเพชร*
พลอย สักเม็ดหนึ่ง *มันก็ไม่รู้ว่างามอย่างไร?* เช่นเดียวกับ
พุทธบริษัทมีพุทธศาสนา ก็*ไม่รู้ว่ามีความงามอย่างไร?*
 มันเห็นแต่จะกินได้ คือว่าถ้าประพฤติปฏิบัติแล้วก็จะได้ไป
 นอนสบายในสวรรค์ ในวิมาน ในอะไร ทำนองนั้น. จึงไม่
 รู้จักความงามของพระธรรม ที่ละเอียด ประณีต ลึกลับ,
 เหมือนกับว่าไก่ไม่รู้จักความงามของเพชรพลอย.

เป็นอันว่าความงาม^{๕๕}นั้นขึ้นอยู่กับความรู้^{๕๕}ลึก ระดับ
 แห่งความรู้^{๕๕}ลึกกึณึก หรือการศึกษาหรืออะไร อยู่มากที่
 ๕๕
 เทียว.

แต่เดี๋ยวนี้เราก็เป็นมนุษย์แล้ว มันก็ควรจะมี
 ระดับความรู้^{๕๕}ลึกอย่างมนุษย์ ก็ควรจะต้องรู้จักความงามในด้าน
 ลึก คือด้านจิต หรือด้านวิญญาณ. เราจึงต้องใช้คำว่าศิลปะ
 มาทำความเข้าใจกัน ในยุคนี้หรือในหมู่คนที่นิยมชมชอบต่อ
 สิ่ง^{๕๕}ที่เรียกว่า ศิลปะ

ธรรมะในพุทธศาสนาเป็นศิลปะที่สมบูรณ์.

ทีนี้ก็อยากจะให้มองต่อไปอีกแง่หนึ่งว่า ธรรมะนั้น เป็นสิ่งที่อาจจะถือเอาได้ในฐานะที่เป็นศิลปะ, โดยเฉพาะ ธรรมะในพระพุทธศาสนา อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านทรง กล่าวแล้วว่าพรหมจรรย์งามทั้ง ๓ สถาน.

ธรรมะนี้ไม่ใช่ของพระพุทธเจ้า เป็นแต่พระองค์ ทรงค้นพบ คือ *ธรรมะคือตัวธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวกฎของ ธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะ คือผลที่เกิดมาจากหน้าที่.* มันเป็นความจริงอันสูงสุด เจียบ ชาติสูงสุดตามเรื่องของธรรมชาติ.

ความที่ธรรมะจริง และมีอำนาจ มีคุณค่าเต็มที อย่างนี้ จะเป็นความงามสักเท่าไร? มันอาจจะงามเกินจนถึง กับว่ามองไม่เห็นก็ได้; แต่เราก็ควรจะพยายามมองให้เข้าใจ ว่า สัจจะ ของจริง คือตัวธรรมะนั้น มีความงามอีกระดับ หนึ่ง ลึกซึ้ง ละเอียดสุขุมถึงที่สุด, ควรจะเข้าถึงยิ่งขึ้นไป ตามลำดับๆ จึงจะเรียกว่าการศึกษา หรือการปฏิบัติ ของ พุทธบริษัทนี้ก้าวหน้า. อาตมาต้องการให้ท่านทั้งหลายก้าว

หน้า จึงได้รบเร้าอย่างไม่กลัวว่าใครจะโกรธ ว่าต้องเขยิบระดับของการศึกษา และการปฏิบัติ และ ผลของการปฏิบัติ ให้ก้าวหน้า.

เกี่ยว^๕ ธรรมะโดยธรรมชาติ ก็มีความงามถึงที่สุดอยู่แล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ และทรงนำมาสั่งสอนไว้ในรูปแบบของพระพุทธศาสนา. ดังนั้น *รูปแบบระบบอะไรก็ตามของพุทธศาสนา จึงมีความงาม ตามความหมายของคำว่า ศิลปะ*; อยากจะพูดว่ามากกว่าศาสนาอื่น แต่ก็ไม่ค่อยอยากจะพูด เพราะมันจะเป็นการลบหลู่เพื่อนศาสนาด้วยกัน. แต่ที่จริงมันเป็นอย่างนั้น มันก็คับอกอยู่อย่างนี้; ถ้าพูดออกไปมันก็เป็นการลบหลู่ผู้อื่น; แต่ความจริงมันมีอยู่อย่างนั้น. ให้ถือว่าเหมือนหนึ่งมิได้พูด แต่กับบอกให้รู้ว่า ธรรมะในพระพุทธศาสนานี้ มีความเป็นศิลปะตรงตามความหมายของคำ กำน้อย่างยิ่ง, ยิ่งกว่าที่จะมีศาสนาใดมาเทียบได้ ก็มันทั้งดี ทั้งจริง ทั้งมีประโยชน์และทั้งงาม. ไปเน้นตรงที่คำว่า งาม นั้นให้มันมากที่สุด ดีก็มี จริงก็มี มีประโยชน์ก็มี.

๘๔๑ สัญชาตญาณของสิ่งมีชีวิตชอบความงาม.

แต่เดี๋ยวนี้อาชาตความงาม ยังไม่ใช่ศิลปะ; ขอให้มันมีความงามเข้ามา ความหมายของคำว่าศิลปะ จึงจะสมบูรณ์. แล้วใครบ้างไม่ชอบความงาม? ใครบ้างไม่ชอบความงาม? อาตมาจะหาว่าโกหกเดี๋ยวนี้อะไร และ ใครที่พูดว่าไม่ชอบความงาม, มันก็ต้องชอบความงามในความหมายใด ความหมายหนึ่ง ตามแบบของตน ๆ. ทำไมจะต้องทำให้มันงาม? ทำไมเสียธรรมดาราความมันไม่แพง ต้องไปซื้อเสียที่มันแพง? ก็เพื่อมันงาม แล้วมันก็ไม่ทนด้วย. นี้ก็คือโง่; เราไปชอบความงามชนิดที่ไม่ถูกเรื่องถูกราว ความงามที่แท้จริงไม่ต้องแพงก็ได้.

อย่างว่าที่เรา นั่งกันอยู่ที่ตรงนี้ หลายคนก็บอกว่ามันงาม. เขาารู้สึกว่ามันงามตามธรรมชาติ หรือว่าช่วยจัด. ความจริงเราไม่ต้องทำให้งามก็ได้ เราปล่อยให้มันกรุงรัง แล้วก็มานั่งฟังกันอย่างนี้ ก็ได้เหมือนกัน; แต่ทำไมจึงอุตส่าห์กวาด อุตส่าห์จัด อุตส่าห์ทำ อย่างนั้นอย่างนั้นจนเกิดความรู้สึกว่ามันงาม? นี่มันก็อาจจะเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ความต้องการต่อความงามนั้น จะเป็นสัญชาตญาณด้วย

เหมือนกัน. น้ำมันกลับเกินกว่าที่จะพิสูจน์ได้ ก็เหมาเอาที่
ว่า สัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิตนี้ มันก็ชอบงาม. หมู หมา
กา ไก่ ก็พอคุดอกว่ามันก็ชอบงาม, วัว ควาย ตามทุ่งนาก็คุด
ว่ามันก็ชอบความงาม; แล้วคนทำไมจะไม่ชอบความงาม,
แล้ว คนก็มีสติปัญญาลึกซึ้ง กว่าสัตว์เร่จร้านเหล่านั้นมาก
นัก; เพราะฉะนั้นคนก็ ต้องรู้จักความงามที่ลึกซึ้ง ไป
กว่านั้น.

นี้เรารู้จักงามแต่ว่ากินอาหารให้อร่อย มีความ
งามที่ล้นอร่อย, มีเสื้อผ้าใส่ให้สวย มีความงามที่เนื้อผ้า, มี
บ้านเรือนเครื่องใช้ไม้สอยที่สวยงาม อุตสาหกรรมไปซื้อหามากรุงรัง
เกะกะไปเสียหมด เพราะมันบ้างงาม. กลับไปสำรวจดูที่บ้าน
ว่าอะไรที่ไม่จำเป็นที่จะต้อง มี เอาไปทิ้งเสียบ้าง มันก็คงจะ
เหลือน้อยลงเป็นแน่; เพราะว่าสิ่งที่เราไปหามาด้วยความโง่
เพราะเห็นแก่ความงามนั้น มันมากมายหลายชิ้น, เอาไปทิ้ง
เสีย ให้มันหายกรุงรัง. ให้ความงามมันเล่นเข้าไปข้างใน,
ไปมีความงามที่จิตใจอันสงบ อันสะอาด อันสว่าง; นี้จะ
เรียกว่าความงามข้างใน ความงามตามแบบของผู้มีสติ-
ปัญญานั้นเราเข้าไม่ถึง; เพราะว่าเราไปหลงไหลความงาม

ผิวเปลือก ความงามทางวัตถุ ความงามตามความหมายใน
ภาษาคน. ทำไมจะต้องใส่เสื้อสี? ทำไมจะต้องปักลวดลาย?
ทำไมไม่ใช้ผ้าธรรมดาๆ ราคาถูกๆ แล้วยกทนกว่าด้วย? นึก
เพราะหลงในเรื่องของความงาม.

เมื่อเห็นว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณประสงค์ความ
งาม แล้วก็รับเลือนชั้นให้กลายเป็นสติปัญญาที่ถูกต้อง.
คือสัญชาตญาณนั้นกลายเป็นภาวิตญาณ develop มันจาก
instinct ให้มาเป็นสติปัญญาอย่างมนุษย์ ก็รู้ว่าความงามสูง
สุดนั้นอยู่ที่สติปัญญา ที่เป็นไปอย่างถูกต้อง. ทำหน้าที่ของ
มันอย่างถูกต้อง, ขจัดปัญหาต่างๆ ออกไปอย่างหมดสิ้น,
แล้วมันงามอยู่ที่หมดปัญหา นั้นเอง. ถ้ายังมีภาระหนัก
แห่งชีวิตกดทับอยู่ มันงามไปไม่ได้; ต้องหมกภาระ
ต้องเบาสบาย ต้องเป็นอิสระเสรี นั้นมันจึงจะงาม; เพราะ
ฉะนั้นขอให้สนใจในคำว่าศิลปะ คือความงาม.

เรามีโชคที่จะทำได้โดยง่าย เพราะว่าพระธรรม
เป็นศิลปะอยู่ในตัวพระธรรม เราเข้าถึงพระธรรมให้มาก
เข้าเท่าไร, ความงามตามแบบของพระธรรม จะเกิดขึ้น
ที่กาย วาจา ใจ ทิฏฐิ ความกิดความเห็นของเรามากเท่า

นี้. นี้เราเรียกว่าโชคที่ได้เป็นพุทธบริษัท ไกลจิตอยู่กับพระธรรม, มีพระธรรมเป็นหลัก.

ศิลปตามหลักพุทธศาสนาเป็นมงคลสูงสุด.

ที่นี้อยากจะพูดอีกข้อหนึ่ง ข้อสุดท้ายว่า ศิลปตามหลักแห่งพระพุทธศาสนานี้เป็นสิ่งที่ควรจะรู้จัก **พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้บทหนึ่งว่า พาหุสจฺจนฺจ สิปฺปญฺจ เอตมฺมฺกฺล มุคฺคตฺมํ** ศิลปเป็นมงคลอันอุดมหรือสูงสุด; ไม่ใช่ศิลปะหลอกลวง.

ศิลปะโกง เทียม ปลอม นี้ก็ศิลปะเหมือนกัน, เที่ยวน้เชื่อว่า ศิลปะเป็นของปลอมก็มี มันเป็น artificial มันเป็นศิลปะแห่งการปลอมเทียม. เที่ยวน้เราหมายถึง artistic ศิลปอันบริสุทธิ์ มันก็ไม่ปลอม ไม่เทียม มันตรงตามความหมายของคำคำนี้. เที่ยวน้ตามตลาด ศิลปะก็หมายถึงของเทียม ก็อย่าไปเอาของมัน เพราะมันไม่ใช่ศิลปะตามหลักธรรมะแท้มันต้องเป็นศิลปะแท้.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เป็นมงคลสูงสุด นี้ เพราะมันทำให้ได้สะดวกสบาย ไม่เหน็ด ไม่ยาก ไม่ลำบาก,

แล้วได้ชื่นอกชื่นใจ ด้วยอำนาจของความงาม. มีสติลปอยู่ที่ไหน มันก็ควรจะมีใจชื่นใจ พอใจ ด้วยอำนาจของความงาม. ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ ก็งามอย่างวัตถุ ก็พูดแล้วว่าไม่เอา ยกไปไว้เสียอีกทางหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้กำลังพูดเรื่องจิตใจ ใน ภาษาธรรม, เป็นเรื่องงามทางจิตใจ. ฉะนั้น ให้งามอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กาย ที่วาจา ที่จิต ที่ความคิดความนึก ความรู้ ความเชื่อ ความประสงค์ อะไรก็ตาม ให้มันถูกต้อง ก็เรียกว่ามันงาม, และมันก็เป็นมงคล คือคุ้มครองไม่ให้เกิดความทุกข์ แล้วก็มี ความสุข อย่างที่มีความงาม.

คำกล่าวแต่โบราณ ชนิดที่เรียกว่า ตึกคำบรรพ์ ก็มีกล่าวอยู่ว่า สารุ โข สิปฺปกิ นาม ชันช่อว่าศีลปะ ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ. นี้ก็หมายถึงความฉลาด ความถูกต้อง ไม่ใช่คดโกง; ถ้านิยมความคดโกง มันก็ได้เหมือนกัน, ศีลปะแห่งความคดโกง มันก็เป็นศีลปะ. แต่เดี๋ยวนี้เอาความบริสุทธิ์ถูกต้อง ว่าศีลปะที่จะยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ถ้าเราไม่มีศีลปะคือมันต่ำไป ความคิดนึกมันต่ำไป, อะไร ๆ มันก็ต่ำไป มันไม่ถึงขนาดที่เป็นศีลปะมันก็ไม่สำเร็จ ประโยชน์อะไร.

ศิลปะทางวัตถุไม่สำเร็จประโยชน์สูงทางจิต.

เดี๋ยวนี้เขาก็มีระดับแห่งศิลปะ ที่เลื่อนขึ้นมา ทางวัตถุก็ดูเถอะ เราสร้างบ้าน สร้างเรือน สร้างโบสถ์วิหาร สร้างอะไรต่างๆ ถึงระดับสูงสุดทางวัตถุ มันก็สำเร็จประโยชน์ในทางวัตถุ. ถ้าทางจิตใจมันเป็นอย่างนั้นบ้าง มันก็จะเป็นการดี. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ค่อยจะเป็นอย่างนั้น เพราะไปหลงทางวัตถุ; จิตมันน้อมลงไปทางต่ำ มันสูงไปไม่ได้. ฉะนั้น ศิลปะในทางฝ่ายวิญญาณ จึงไม่ค่อยมีใครไปแตะต้อง, ไม่มีใครสนใจ มันก็เลยไม่ก้าวหน้า, มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อยู่ในค้ำานวิญญาณ มันไปสำเร็จประโยชน์ในค้ำานวัตถุมากเกินไป นี่น่าเศร้าหรือว่าน่าสังเวช.

พุทธศิลป์เกิดได้โดยประพฤติพรหมจรรย์.

ที่นี้ที่จะต้องสังเกตหน่อยหนึ่งก็คือว่า เรื่องศิลปะนี้มันไม่ใช่เรื่องเรียนรู้เฉยๆ ต้องเป็นเรื่องที่ประยุกต์ได้ ความรู้นั้นต้องเอามาประยุกต์ได้, ความงามนั้นต้องเป็นสิ่ง

ที่ประยุกต์ได้, คือทำให้เกิดขึ้นตามที่เราต้องการ. เราต้องประพฤติพรหมจรรย์ ชนิดที่สำเร็จประโยชน์ อย่างที่เรียกว่าบรรลุมรรค ผล นิพพาน คือ กิเลส และ ความทุกข์ ร้อยหรือไป ๆ เหลือน้อยลง ๆ จนกระทั่งหมดสิ้น.

คำว่า *กิเลส* นั้นแปลว่า *ของสกปรก* ภาษาไหนก็ตามที่เขาแปลกันไปจากคำว่า *กิเลส* เขาแปลว่า *สกปรก* ทั้งนั้นแหละ. เพราะคำว่า *กิเลส* นั้นแปลว่า *สกปรก* มันก็ *คือไม่งาม*; ฉะนั้น *กิเลส* น้อยไปเท่าไร *ความงาม* มันก็เข้ามาแทนที่มากเข้าเท่านั้น. ในจิตใจของเรานี้มี *กิเลส* ตกลงไปเท่าไร *ความงาม* มันก็เข้ามาแทนที่เท่านั้น. นี่ *พรหมจรรย์* มันงามทั้งข้างต้น ข้างปลาย และ ทั้งตรงกลาง ก็เพราะเหตุนี้.

นี่ เท่านั้นที่จะพอแล้ว สำหรับที่จะตอบคำถามว่าทำไมจะต้องพูดถึง *ศีล* ปะศีลเปอะให้มันมากขึ้น? เพราะว่า *ศีล* ปะนี้ มันมีตัวตนของมัน ที่มีค่าแก่มนุษย์ ที่ว่าจะทำให้มนุษย์ได้รับประโยชน์จากการเป็นมนุษย์ให้ถึงที่สุด.

อาตมาก็ต้องการให้ทุกคนมีความเป็นมนุษย์อย่างมีศีล จึงได้เอามาพูด ไม่ใช่แกล้งพูดให้มันมากออกไป, มาก

ออกไปอย่างรกรุงรัง; ต้องการให้คนเป็นคน ให้
มนุษย์เป็นมนุษย์, มีศิลปะแห่งความเป็นมนุษย์ จึงได้พูด
ถึงคำว่าศิลปะแห่งการครองชีวิต.

การครองชีวิตก็คือทำให้ชีวิตมันเป็นชีวิตที่ถูกต้อง
คือเป็นมนุษย์นั่นเอง, ก็แปลว่า ความเป็นมนุษย์กันอย่าง
ถูกต้อง ถูกต้องอย่างเดียวไม่ชอบ, ต้องงามด้วย. ฉะนั้นจึง
เอาคำว่าศิลปะ เข้ามาใส่ไว้รวมกัน ว่าศิลปะแห่งความเป็น
มนุษย์ เพราะเหตุนี้.

ปรมัตตศิลป์หมายถึงถึงนิพพาน.

ที่นี้ก็จะพูดต่อไปถึงคำว่า ปรมัตตศิลป์ มีคำว่า
ปรมัตต เติมเข้ามา *ปรมะ* แปลว่า *อย่างยิ่ง* หรือ *สูงสุด*, *อัตตะ*
แปลว่า *ประโยชน์* หรือ *ความหมาย* หรือ *คุณค่า*, นี้ *ปรมัตตะ*
แปลว่า *มีคุณค่าอันสูงสุด*. *ปรมัตตศิลป์* ก็หมายความว่า
ศิลป์ที่มีคุณค่าอันสูงสุด. อธิบายง่าย ๆ ก็คือว่ามันมีอรรถะ
หรือคุณค่า ที่ลึกกว่าธรรมดา. ปรมัตตศิลป์ มีคุณค่าที่ลึก
ไปกว่าธรรมดา ที่มนุษย์ธรรมดารู้จัก หรือมีอยู่; ดังนั้น
มันอาจจะถึง ความหมายลึกไปถึงพระนิพพาน. ถ้าเรามี

ปรมัตตศิลป์แล้ว ศิลปินจะทำให้มองเห็นทะเลสุปรุโปร่งไปถึง
พระนิพพาน จึงเรียกว่า ปรมัตตะ.

ถ้าเพียงแค่มิน ๆ นอน ๆ สวย ๆ งาม ๆ เต้น ๆ
โลด ๆ กันอยู่ที่นี้ มันก็ไม่ต้องเป็นปรมัตตะ; เพราะว่ามัน
เกือบจะคับทุกซ่อไรไม่ได้, มันจะต้องคับทุกซ่อในชั้นลึก.
ต้นเหตุแห่งความทุกข์ คือกิเลสนั้นถูกทำลายไป ๆ
มันจึงลึกลงไปถึงขนาดที่เรียกว่า หมดกิเลส และหมดความ
ทุกข์.

ไม่มีเรื่องอะไรจะลึกซึ้งเท่าเรื่องหมดกิเลส และ
หมดความทุกข์; นั่นคือพระนิพพาน. อย่างที่ท่าน
กล่าวว่า นิพพานเป็นธรรมสูงสุด, เป็นธรรมอันยิ่ง เป็น
บรมธรรม. ฉะนั้นถ้าเรามีวิธีการอันใดที่จะเข้าถึงบรม-
ธรรม อันนั้นต้องเป็นศิลป์ในชั้นที่เป็นปรมัตตะ, ก็ต้องมี
คุณค่าหรือความหมายอันสูงสุด; เพราะเหตุฉะนั้นแหละ จึง
ต้องใช้คำว่า ปรมัตต นำหน้าคำว่า ศิลป ไม่ใช่ศิลปเฉย ๆ.
แต่ถ้าเราชี้แจงพูดให้ยาว เราก็พูดสั้น ๆ ว่าศิลปก็ได้เหมือนกัน,
ว่าศิลปแห่งการครองชีวิตซึ่งที่แท้หมายถึงปรมัตต-
ศิลป อันเป็นศิลปอันสูงสุด.

แล้วที่ว่ามัน เป็นปรมัตถะ นั้น ก็ต้องเป็นเรื่องทางวิญญาณเป็นธรรมดา. เรื่องทางวัตถุ ก็แก้กันด้วยวิชาการทางวัตถุ; เรื่องทางจิต ก็ระบบประสาทสมองที่เนื่องอยู่กับร่างกาย ก็แก้กันได้ด้วยวิชาความรู้ทางระบบจิตหรือระบบของสมอง, นี้ยังไม่ใช่เรื่องทางวิญญาณ ยังเป็นเรื่องทางกาย หรือเนื่องกันอยู่กับกาย; ส่วนเรื่องทางวิญญาณนั้น คือเรื่องทางสติปัญญา ความคิด ความเชื่อ ความยึดถือ ความประสงค์ ที่มันไหลออกไป เป็นของละเอียด. แม้ว่ามันจะอาศัยจิต แต่ก็ไม่ใช่เรื่องของจิต, เราไม่รู้จะเรียกว่าเรื่องอะไรดี ก็เรียกว่าเรื่องทางวิญญาณ.

อาตมาถูกตำหนายหลายเกี่ยวที่เดียว *ที่เขาคำว่า ทางวิญญาณ เข้ามาใช้ มีคนเขียนด่าอยู่ทุกวัน.* เขาคำอะไรมาใช้ ก็ไม่รู้ ว่าเรื่องทางวิญญาณ, ก็ไม่รู้ว่าจะไปตอบใครที่ไหนว่า มันไม่รู้จะใช้คำอะไร. เมื่อพวกฝรั่งเขามีคำว่า physical ทางกาย, mental ทางจิต spiritual ทางสปีริต, แล้วไม่รู้จะแปลเป็นไทยว่าอะไร ก็เลยแปลว่า ทางวิญญาณ ไว้ที่ก่อน; ยังไม่มีใครเข้าใจเขาก็หาว่าไปทำให้มันยุ่ง ไปเขาคำว่า ทางวิญญาณ เข้ามาใช้ให้มันยุ่ง ก็ยอมแพ้มัน. เพราะว่า*ไม่รู้ว่าจะเอาคำ*

อะไรมาใช้. ฉะนั้น ถ้าใครมีปัญญา คิดเห็นว่ามีคำอะไร ดีกว่าคำว่า "ทางวิญญาณ" เอามาใช้คู่กับคำว่า spiritual ได้ละก็ ขอให้ช่วยบอกด้วย; เราจะได้พูดกันใหม่, จะได้แก้ไขกันเสียใหม่ แต่เดี๋ยวนี้มันไม่มี ไม่มีปัญญาว่าจะใช้คำว่าอะไรดี ก็ขอใช้คำว่าทางวิญญาณไปก่อน, ไม่เกี่ยวกับร่างกาย ไม่เกี่ยวกับจิต ระบบสมองหรือประสาทเพียงเท่านั้น, มันสูงไปถึงทิวฐิ ความคิดความเห็น สติปัญญา ความเชื่อถือ ความยึดถือ โน่น, นั่นเราเรียกว่าทางวิญญาณ.

ความสุขทางกาย เพราะมีของแวดล้อมสะดวกสบายเอร็ดอร่อย, ความสุขทางจิต คือจิตปรกติ นอนหลับดี, แต่ความสุขทางวิญญาณนั้นหมดกิเลส กิเลสไม่รบกวนมีความสุขทางจิต แต่ยังมีกิเลสรบกวน มันก็เป็นสุขไปไม่ได้; มันไม่ใช่ถึงที่สุดเพียงแต่เรื่องของจิต, มันถึงที่สุดอยู่ด้วยเรื่องสติปัญญา, ความคิดนี้ภรรู้สึกของจิต, ฉะนั้นเราจึงมีเรื่องทางวิญญาณ.

ศิลปะทางกาย มันก็แค่นั้นแหละ ศิลปะเกี่ยวกับจิต บังคับจิตให้เป็นสมาธิได้มันก็เท่านั้นแหละ มันไม่ไปไกล

กว่านั้น ; แต่เรื่องทางวิญญาณนั้นต้องกำจัดกิเลสได้
มันละเอียดมาก จึงจัดไว้เป็นอีกชั้นตอนหนึ่ง.

ฉะนั้น ปรมัตถศิลป์นี้ ขอให้เล็งถึงเรื่องทาง
วิญญาณ ส่วนเรื่องทางกาย เรื่องทางจิตนั้นพลอยฝากไว้ด้วย
เหมือนแผ่นดินสำหรับเหยียบ. จิตมันก็อาศัยกาย, วิญญาณ
มันก็อาศัยจิต ; ฉะนั้นเราจึง มีกายสำหรับจิตตั้งอาศัย,
มีจิตสำหรับสติปัญญาความคิดนึกตั้งอาศัย. ที่นี้ถ้าว่า
ทั้ง ๓ ชั้นนี้มันถูกต้องบริสุทธ์บริบูรณ์ดีแล้ว มันก็เป็นศิลปะ
สูงสุดเป็นแน่นอน ; แต่เพราะเหตุที่ว่าเรื่องทางฝ่ายวิญญาณ
มันอยู่เหนือเรื่องใด มันอาจจะนำเรื่องอื่นไปได้. ฉะนั้น
เราจึงไปเพ่งเล็งกันแต่เรื่องทางวิญญาณ, เรื่องปรมัตถ-
ศิลป์จึงเพ่งเล็งไปยังเรื่องทางวิญญาณ มากกว่าที่จะเพ่งเล็ง
ไปยังเรื่องทางวัตถุ เพราะเหตุนี้. นี่คือความหมายของ
คำว่า ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิต.

ครองชีวิตเป็นมนุษย์สมบูรณ์ต้องมีศิลป์.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า การครองชีวิต, ศิลปะแห่งการ
ครองชีวิต. ทำไมการครองชีวิตจะต้องมีศิลปะ? หรือว่า

ศิลปะมีสำหรับการครองชีวิต.   ตอบว่า เพราะว่ามันเป็น
ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, ศิลปะแห่งการครองชีวิต เมื่อถึง
ที่สุดแล้ว   จะมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั้นเหมือนกัน มันก็
จะมีโอกาสที่จะเดียวกันไปไม่รู้จักที่สิ้นสุด;   เพราะคนแต่ละคนถือว่า ตนมีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ทั้งนั้น. ลองไป
ว่าเขาที่ว่า   คุณนั้นมันไม่เต็มบาทที่เขาที่โกรธตาย, แล้วเขา
จะทำอันตรายเอาด้วย;   ไม่มีใครยอมให้ใครมาสบประมาท
ว่าเรานั้นไม่เต็ม.   แต่ความเต็มมันอยู่ที่ไหน? นี่มันยัง
ลำบากและไม่รู้ว่าอะไรจะเป็นหลัก.

ถ้าเอาร่างกายเป็นหลัก มันก็คงจะเป็นมนุษย์สมบูรณ์
กันทุกคน, ถ้าเอาจิตเป็นหลัก มันก็ไม่ค่อยแน่นัก บางคน
จิตมันยังป้า ๆ เป้อ ๆ.   แต่ ถ้าเอาทางวิญญาณเป็นหลัก
แล้ว   ดูจะหาคนที่ เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ยาก เหลือเกิน
เพราะมันเต็มอึดอยู่ด้วยกิเลส คือสิ่งสกปรก, มันไม่มีความ
สะอาดในทางวิญญาณ   ยังไม่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์   อยู่ที่มนุษย์
มีความถูกต้องสมบูรณ์   ทั้งทางร่างกาย   ทั้งทางจิตใจ

และทั้งทางวิญญาณ; มั่นยากที่สุดอยู่ที่เรื่องทาง
 วิญญาณ. ฉะนั้นเรามาสนใจเรื่องนี้กันเป็นพิเศษ ว่าเรา
 จะสร้างความเป็นมนุษย์ของเราให้สมบูรณ์ ด้วยการจัดการ
 กับปัญหาทางวิญญาณทั้งหลายทั้งปวง ให้มันหมดสิ้นไป.
 ให้ถือว่า ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั้นแหละ เป็นอุดมคติ
 ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ชีวิตมันก็ต้องการความสมบูรณ์
 แห่งชีวิต.

ที่นี้ ชีวิตระดับไหน ทางไหน แ่งไหน ก็ทำให้
 สมบูรณ์กันให้หมด; ฉะนั้นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
 ทุกแง่ทุกมุม มันก็เป็นอุดมคติของชีวิต. เราต้องเป็น
 มนุษย์ที่มีอุดมคติของชีวิต ว่าชีวิตนี้มันจะไปสมบูรณ์ลง
 ที่ตรงไหน ถึงระดับที่เป็นอุดมคติ? ฉะนั้นขอให้สนใจ
 ประมัตตศิลป์ เพราะว่า จะช่วยให้เราถึงความเต็มแห่ง
 ความเป็นมนุษย์.

จริยธรรมสากลก็มีอยู่ข้อหนึ่ง ที่เรียกว่า *Summum
 Bonum* ข้อแรกก็คือ *Perfection* ของความเป็นมนุษย์, ก็แปลว่า
 ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์ นี่นักศีลธรรมสากลเขาก็
 สนใจเรื่องนี้กันเหมือนกัน, สนใจเรื่องความเต็มแห่งความ

เป็นมนุษย์ นี่เราจะมากลางงุ่มง่ามอยู่ที่นี้ โดยไม่รู้ว่าความ
เต็มแห่งความเป็นมนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไร.

นี่ก็ลองคิดดูเถิดว่า มันไม่เหมาะสม มันเท่ากับ
ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม? ไม่รู้ว่าจะไปไหน? จะได้อะไร?
จะถึงจุดที่สุด สูงสุดกันที่ตรงไหน? นี่เรียกว่าเป็นคนที่
ไม่มีอุดมคติแห่งชีวิต.

ฉะนั้น ขอให้สนใจปรมาตถศิลป์แห่งการครองชีวิต
ซึ่งจะไต่กล่าวกันโดยละเอียด ในการบรรยายครั้งต่อไป.
ครั้งนั้นเป็นครั้งแรก มันก็พูดกันได้แต่ชื่อเรื่อง หรือ
ความหมายแห่งหัวข้อในชื่อเรื่องที่อาตมากำลังพูดอยู่. ศิลป
แห่งการครองชีวิต จำเป็นแก่มนุษย์ที่จะต้องทำให้
สมบูรณ์ เพื่อความเป็นมนุษย์สมบูรณ์, และถึงอุดมคติ
แห่งความเป็นมนุษย์.

เป็นมนุษย์มีศิลป์แล้วชีวิตจะเป็นมหรสพ.

เอ้า, ที่นี้ข้อที่จะแนะนำให้ดูต่อไปว่า มันไม่ใช่เพียงแต่
เท่านั้น; เมื่อทำแล้ว มันจะทำให้ชีวิตนี้เป็นมหรสพ

หรือมือนฤคธรรม. พวกกันเสียคราวเดียวเลย ว่าถ้าปล่อย
ไปตามบุญตามกรรม มันก็เป็นชีวิตบ้าง ๆ บอ ๆ; แต่ถ้าว่า
มีศิลปะแห่งความเป็นมนุษย์ เป็นปรมัตถศิลปะแล้ว จะทำ
ให้ชีวิตนี้^{๕๕}เป็นมหรสพ.

คำว่า *มหรสพ* นี้เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่า
เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจให้สดชื่น เขาเรียกกันว่า *entertain-
ment* ตรงกับคำว่า *มหรสพ* คือสิ่งประเล้าประโลมใจให้
สดชื่น. คนโง่ก็สดชื่นไปตามแบบของคนโง่, คนมีปัญญา
ก็สดชื่นไปตามแบบของคนมีปัญญา, ดังนั้น สิ่งประเล้า-
ประโลมใจมันจึงมีหลายรูปแบบ. แต่สำหรับ พุทธ-
บริษัทเรา ต้องเป็นแบบที่เต็มไปด้วยสติปัญญา;
เพราะคำว่า *พุทธะ* นี้แปลว่า *ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน*. โดย
แท้จริงแล้วมันแปลว่าผู้ตื่นนอน ตื่นจากหลับ, มันต้องรู้
อะไรเป็นอะไร ฉะนั้นต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจชนิดที่
ถูกต้อง.

*ชีวิตของคนธรรมดาสามัญ คนโง่ก็มีมหรสพอย่าง
คนโง่* : กิน เล่น นอน บริโภคกามอะไรกันไปตามเรื่อง
ของคนธรรมดาสามัญ มันก็เป็นมหรสพโง่. เมื่อกินดูหนัง

เรื่องหนึ่ง เอามาฉายกันดู รู้สึกว่า โอ้, มนุษย์ปัจจุบันนี้ มีแต่มทรสพโง่ มีแต่ปัญหาทางวัตถุของคนโง่, ไม่มีความรู้ที่จะหยุดเสียซึ่งความทุกข์ ชนิดที่เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณเลย.

เรามามีมทรสพกันใหม่ คือเย็นอกเย็นใจ ตามความหมายเต็มทีของคำว่า พุทฺธะ แปลว่า ผู้รู้ ซึ่งรู้ตามที่เป็นจริง มันไม่โง่, ผู้ตื่นจากหลับแล้วมันก็เห็นอะไรได้ และ ผู้เบิกบานอยู่ด้วยอำนาจของความรู้; ไม่ใช่เบิกบานอยู่ด้วยความโง่, ความโง่ไม่ได้ทำให้ใครเบิกบานได้ แต่ทำให้สั่นกสนานเหลิงเจิงไปได้, แล้วคนมันก็ติดความรู้สึกทำนองนั้น, แล้วเห็นเป็นสิ่งที่ประเล้าประโลมใจที่ขาดไม่ได้. ฉะนั้นคนเขาคงต้องมีโรงหนัง โรงละคร โรงเต็นรำ โรงอาบอบนวด โรงอะไรต่างๆ เพื่อการประเล้าประโลมใจตามแบบของคนโง่.

นี่พุทธบริษัทเราทำอย่างนั้นไม่ได้; ยิ่งไปทำอย่างนั้นยิ่งไม่เป็นพุทธบริษัท. เรามีของเราอีกแบบหนึ่ง คือมีธรรมะในฐานะเป็นปรมัตตศิลป์ หยุดเสียซึ่งความ

เราร้อน, หยุคเสียซึ่งความมืดมัว, หยุคเสียซึ่งความหนักอึ้ง
ความระทมทุกข์ ความผูกมัดแห่งจิตใจ, ใจโล่งโปร่งสบาย
หยุด เย็น นี่คือมหรสพ.

ชีวิตเป็นมหรสพได้เพราะมีนิพพานอาบรด.

ชีวิตนี้อาจจะทำให้เป็นมหรสพชนิดนี้ได้ คือ
อาบรดอยู่ด้วยพระนิพพาน, เหมือนกับเอาพระนิพพานมา
เป็นน้ำสำหรับอาบรดอยู่เสมอ. เพราะว่าเรามีปรมาตตศิลป์
แห่งชีวิตชนิดนี้ ซึ่งสามารถทำให้เรามีชีวิตที่เป็นมหรสพ.
พูดให้ถูกต้องกว่าเป็นเสมือนมหรสพ; ให้ถูกต้องกว่านั้น
อีกก็คือ มหรสพของพระอรียเจ้า, มหรสพที่บริสุทธิ์
สะอาด.

เรื่องนั้นมันก็แปลกอยู่เหมือนกัน พูดแล้วก็บางทีจะ
มีคนค้าน ว่า *พระอรหันต์ท่านก็ยังคงการสั่งประเล้าประโลม
ใจ คือชอบพูดจាកันด้วยเรื่องธรรมะ* เป็นที่สนุกสนาน
ตลอดคืนก็ได้. นี่เป็นพระอรหันต์แล้วยังต้องการสั่ง
ประเล้าประโลมใจ; กล้ายๆกับว่าตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส
ที่จริงท่านก็มี ความอยู่เหนือกิเลส นั้นแหละ เป็นมหรสพ

ของท่าน, แล้วท่านก็พูดกัน กุยกััน สนทนากัน เรื่อง
ความอยู่เหนือกิเลสอย่างไร? ทั้งที่เป็นการปฏิบัติ และ
เป็นผลของการปฏิบัติ; ฉะนั้นการสนทนาของท่านจึง
เป็นเหมือนมหรสพของท่าน.

หรือบางทีจะเห็นง่ายไปกว่านั้น ท่านไปเข้านิโรธ
สมาบัติ หยุดเย็นสบาย; นั่นเป็นมหรสพของท่าน,
ก็แปลว่าท่านยังต้องการมหรสพ คือสิ่งประเล้าประโลมใจ
อยู่ด้วย; แต่มันไม่ใช่เรื่องของกิเลส. *คนทั่วไปต้องการ
เรื่องกิเลสมาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ* เพราะฉะนั้นขอให้
รู้จักแยกออกจากกันไปเสียให้เกิดขาด.

ที่นี้ คนธรรมดาเราๆ นี้แหละ ยังไม่เป็นพระ-
อรหันต์ ขอให้รู้จักใช้ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจ
เป็นมหรสพ : เวลาที่เรานั่งสบาย ไม่มีอะไรๆ มารบกวน
มีวิเวก สงัดทางกาย สงัดทางจิต สงัดทางวิญญาณ ;
บางเวลาเราก็มีได้เหมือนกัน.

เรามานั่งตรงนี้, เรามานั่งที่ริมทะเล, มานั่งบน
ยอดภูเขา, มีอะไรแวดล้อม ให้จิตมันว่างจากสิ่งรบกวนโดย
ประการทั้งปวง, มันก็รู้สึกต่อความสงบสุขอันใหม่อีกอันหนึ่ง

ซึ่งไม่เหมือนธรรมดา, ทำให้พอใจสบายใจ. มันมีได้หลายทาง มันบังเอิญก็ได้, มันเป็นตัวเจตนาเราทำมันก็ได้, แต่ไม่ค่อยสำเร็จ มันมักจะเป็นเรื่องบังเอิญเสียมากกว่าสำหรับคนธรรมดา. แต่ถ้าทำสำเร็จ เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ง่าย, ต้องการจะชิมรสของความสงบสุขนี้เมื่อไรก็ได้; ฉะนั้นท่านจึงมีชีวิตเป็นมหรสพอยู่ตลอดเวลา.

ปรมัตตศิลป์ทำชีวิตให้เป็นมหรสพ คู่พระอรหันต์.

อาตมาพูดอย่างไม่กลัวใครคำว่า พระอรหันต์ท่านมีชีวิตจิตใจในความรู้สึกของท่าน เป็นเสมือนหนึ่งมหรสพ อยู่ตลอดเวลา; แต่ว่ามันเป็นมหรสพทางวิญญาณ ไม่ใช่มหรสพของบุคคล ที่โรงหนัง โรงละคร โรงอาบอบนวด โรงอะไรต่าง ๆ.

ที่นี่ เราก็อยากจะให้เกิดความสนใจในมหรสพทางวิญญาณ จึงได้สร้างตึกหลังนั้นขึ้นมา เรียกว่า โรงหนังทางวิญญาณ ด้วยความมุ่งหมายอันนี้. ขอให้ท่านทั้งหลายพยายามใช้มันให้เป็นประโยชน์ ให้มากที่สุดเท่าที่จะใช้ได้.

นี่ ปรมัตถคติลป สามารถทำชีวิตให้เป็นมหรสพ
 แม้แก่คนธรรมดา; สลัดเรื่องธรรมดาออกไปเสีย ไม่รู้
 ไม่ซึกับมัน, เพิ่งหาความสงบตามธรรมชาติ, โกลัธรรมชาติ
 ยิ่งเป็นไต้ง่าย ฉะนั้นเราจับบ้านเรือนของเราให้มันคล้าย
 ธรรมชาติ, ให้มันเป็นธรรมชาติให้มากที่สุด. เหมือนกับ
 วัชนี้ทั้งวัชนี้ พยายามจะรักษาความเป็นธรรมชาติ ให้อยู่
 โกลัจริตเราที่สุด; อย่างว่านอนในห้อง โผล่มือออกมาทาง
 หน้าต่างก็กลัวถูกหญ้า ถูกใบหญ้า ใบไม้ ใบบอนอะไรได้,
 อย่างนั้นมันมีความรู้สึกผิดกันมาก กับที่จะไปนอนในที่ที่เขาจัด
 เพื่อความสุขทางกามคุณ, ยิ่งโกลัจริตธรรมชาติ มันก็ยังไม่
 ลืมธรรมชาติ.

ฉะนั้นเมื่อเป็นไปตามธรรมชาติ มันก็เป็นไปเพื่อ
 ความหยุด เพื่อความสงบ เพื่อความเย็น นี่เป็นสิ่งที่ทำได้,
 เราทำให้มันมากเท่าที่จะทำได้; เมื่อมันเป็นมหรสพ คือ
 สบายใจ ถูกซบกลมด้วยธรรมะ มีความสบายอกสบายใจด้วย
 ธรรมะแล้ว ก็เรียกว่ามี อมฤตธรรม.

อมฤตธรรม แปลว่า *สิ่งที่ไม่ตาย, สิ่งที่ไม่ตายก็คือ*
ธรรมะ นั่นเอง, ไม่มีอะไรที่จะไม่ตาย อยู่ก็แต่ธรรมะ ใน

ฐานะ *ธรรมชาติ* ในฐานะ *กฎของธรรมชาติ* ในฐานะ *ความจริงของธรรมชาติ* *ธรรมะนี้ไม่ตาย*. พอเรามีธรรมะนี้ ก็เรียกว่าเรามีมฤตธรรม คือธรรมที่ไม่ตาย, มัน มีแต่ธรรมะตามธรรมชาติ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู, ไม่มีของมึง ของสุ ไม่มีอะไรที่มันเป็นกิเลส. นี้ก็เรียกว่ามีธรรมะที่เป็นสัจจะตามธรรมชาติ ไม่รู้จักตาย ^๕นี้คือ มฤตธรรม.

ถ้าเรามีศิลปทางธรรมอย่างเพียงพอแล้ว จิตใจก็จะสัมผัสกันได้กับธรรมะ ซึ่งเป็นอมฤตธรรม. ชีวิต ^๕นี้ก็ เป็นมหรสพพร้อมกันไปกับการที่ตีกันอมฤตธรรม ซึ่งจะใช้คำว่าเหมือนกับ เอาพระนิพพานมาเป็นน้ำอาบรดอยู่เสมอ มีความเยือกเย็นทางวิญญาณ.

ชีวิตเป็นสังเคียวกับธรรม แล้วไม่ทุกข์.

ที่ ^๕นี้มองดูอีกแง่หนึ่ง ก็คือว่า เราได้ทำให้ชีวิต ^๕นี้กลายเป็นสิ่ง ^๕สิ่งเดียวกันกับสิ่งที่เรียกว่าธรรม ก่อน ^๕นี้เราแยกธรรมไว้ส่วนหนึ่ง แยกตัวกู—ของกู มาไว้อีกส่วน

หนึ่ง มันคนละส่วนกัน. เคี้ยวขี้ยุบ ขี้ ทั่วๆ—ของกู ให้มัน
หมดไปเสีย มันเหลือแต่กรรมะ, เหลือแต่ชีวิตที่เป็นธรรม
คือเป็นเรื่องของธรรมชาติ, เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ,
ไม่มีทั่วๆ ไม่มีของกู ไม่ให้เกิดความรู้สึกโง่หลงไปว่ามี ทั่วๆ
—ของกู; เพราะมี สติปัญญาอยู่ตลอดเวลา ไม่ไปอยากโง่
อย่างโง่เขลาในสิ่งใด ๆ. มีเคล็ดอยู่นิดเดียวตรงนั้นว่าอย่าไป
อยากอะไรอย่างโง่เขลาในสิ่งใด ๆ.

เมื่อไม่มีความอยากแล้ว ความคิดว่า กูผู้อยาก
มันก็ไม่อาจเกิด. ความคิดว่ากูผู้อยากนั้นมันเกิดตามหลัง
ความอยาก. ความอยากเกิดเพราะความโง่ ไม่รู้เท่าทันถึง
การไม่มีสติสัมปชัญญะ ไม่มีปัญญา, จิตมันก็อยากอย่างนั้น
อยากอย่างนี้. ถ้ามีสติปัญญาพอ มันไม่อยาก มันก็ไม่มี
ความอยาก ไม่มีความอยากก็ไม่มีความโง่ไปให้เกิดความรู้สึกว่า
กูผู้อยาก.

เรื่องนี้จะละเอียดมาก สมกับที่เรียกว่าเป็น ปรมัตถ์
คนธรรมดาถูกสอนกันมาแต่ทางวัตถุ; ถ้าเรื่องทางวัตถุ
มันต้องมีผู้อยากก่อน แล้วมันจึงจะทำการอยาก. เคี้ยว
เป็นเรื่องทางปรมัตถ์ ทางจิตทางวิญญาณ มัน มีความอยาก

ก่อน แล้วจึงค่อยมีบุคคลผู้อยาก. บุคคลผู้อยากเป็นเพียงมายา เป็นเพียงความคิดนึกปรุงร^๕ขึ้นมาจากความอยาก.

เราต้องมีสติสัมปชัญญะปัญญาทันเวลา เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ผิวหนังได้สัมผัส, มีสติปัญญาทันเวลา มันก็ไม่เกิดความอยาก คือเห็นว่าเป็น^๕นั่นเอง, เท่านั้นเอง, ธรรมชาติเช่นนั้นเอง. ความสวยทางตา มันรู้สึกว่าเป็นความรู้สึกว่าสวย, ไพเราะทางหู มันก็สักว่าความรู้สึกอย่างนั้น หอมทางจมูกก็สักว่ามันรู้สึกกลิ่นเท่านั้น, อร่อยที่ลิ้นก็มันรู้สึกตามธรรมชาติอย่างนั้นเท่านั้น, สัมผัสผิวหนังอันนั้นมันลอะไรก็ตาม มันสักว่าความรู้สึกเท่านั้น. ความคิดนึกก็เหมือนกัน มันสักว่าความคิดนึกเท่านั้น, มันเท่านั้นเอง มันเช่นนั้นเอง. มันเป็นเพียงเช่นนั้นเอง, ไม่มากไปกว่านั้น.

ฉะนั้นความอยากมันก็ไม่เกิดในกรณีนั้น ๆ, ตัณหาไม่เกิดในกรณีนั้น ๆ แล้วอุปาทานว่า ตัวกูผู้อยาก มันก็ไม่เกิด, มันเกิดไม่ได้ มันไม่มีปัจจัย มันไม่เกิดตัวกูผู้อยาก แล้วก็ไม่มีตัวกู แล้วจะไปทุกข์กับอะไร. ความทุกข์มันต้องไปทุกข์อยู่ที่มีตัวผู้ทุกข์ คือ กู นั่นแหละ; พอมันเกิดโง่มีตัวกูขึ้นมา

อะไร ๆ มันก็มาสู่กันที่ตัวกู : ความเกิดก็ของกู ความแก่ก็
 ของกู ความเจ็บก็ของกู ความตายก็ของกู ลูกก็ของกู เมีย
 ก็ของกู ผัวก็ของกู สมบัติก็ของกู ความได้ก็ของกู ความ
 เสียก็ของกู แพ้ก็ของกู ชนะก็ของกู. พูตตั้งวันก็ไม่จบ
 เพราะมันมีตัวกู อะไร ๆ มันก็มารวมกัน เป็นของกู มันก็
 เป็นความหนัก และเป็นความทุกข์.

เดี๋ยวนี้เราทำให้ ตัวกู - ของกู ไม่อาจจะเกิด ยัง
 คงอยู่แต่ธรรมะ ตามธรรมชาติ. จิตสัมผัสอยู่แต่กับธรรมะ
 ตามธรรมชาติ, ไม่สัมผัสในผลของความโง่ ว่าตัวกู หรือว่า
 สวय ว่าหอมว่าเอรีคอร่อย, แล้วก็ไปอยากเข้า อยากจะเอา,
 แล้วก็มีความรู้สึกตัวกูอยากจะเอา เอามาเป็นของกู.

นี้เรียกว่า เกิด ตัวกู - ของกู เมื่อไร มันก็เป็น
 ไฟนรกเผาคนนั้นเหมือนนั้น, ไม่รู้จักเข็ดหลาบ แล้วไม่รู้จัก
 ศึกษาป้องกันอย่าให้มันเกิด ปล่อยให้ไปตามเรื่องตามราวอยู่
 เสมอ, แล้วมันคงเกิดไปจนตายเข้าโลงแหละ เอาออกไม่ได้
 ก็มีตัวกู - ของกู ติดไปด้วยในโลง.

ถ้า มีปรมัตถศิลป อย่างที่อ่านแล้ว มันทำลาย
 มันฆ่ากิเลสร้าย ตัวกู - ของกูที่นั่นได้. นี่ชีวิตก็เป็นสิ่ง

เดียวกับธรรมะ, มีแต่ธรรมะเท่านั้นที่สัมผัสอยู่กับจิต; กิเลสประเภทตัวกู—ของกูก็ไม่มี ความโลภ ความโกรธ ความหลง ของตัวกูก็ไม่มี, ความทุกข์ของตัวกูก็ไม่มี.

นี่แหละดูให้ดี ว่าความไม่งามมันอยู่ที่ตรงนี้ ตัวกู—ของกู เกิดขึ้นในจิตแล้ว ก็หมดความงดงาม.

ไม่มีตัวกู - ของกูแล้วจะเห็นชีวิตงาม.

ดูต่อไปอีกนิกหนึ่ง พอมันเห็นความไม่มี ตัวกู—ของกู ก็จะมองเห็นความงามความไพเราะ ทำให้ชีวิตนี้เป็นพระธรรม. พระธรรมก็มีความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และ ตรงปลาย, ความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และ เบื้องปลาย นี้ธรรมะเป็นอย่างนั้น. เอาธรรมะมาเป็นอันเดียวกับชีวิต, เอากิเลสออกไปเสียได้, ชีวิตนี้ก็มี ความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย, มีความละเอียดลออ ลึกซึ้ง สวยงาม เหมือนกับว่ากวีนิพนธ์.

ตรงนี้ก็หัวใจที่จะพูดว่า ชีวิตที่บริสุทธิ์ สะอาด มีความไพเราะ มีคุณค่า อย่างกับว่ากวีนิพนธ์ ก็อบทประพันธ์, หัวใจตรงที่ว่า คนที่ไม่มีหู ไม่มีบทประพันธ์; ๒๗

ประพันธ์ไพเราะสักเท่าไร มาอ่านให้คนที่ไม่มีหูฟัง แล้วมัน
ก็ไม่มีไพเราะ, มันไม่เป็นบทประพันธ์; เพราะหูมันไม่เป็น
นักประพันธ์, ความไพเราะของการประพันธ์มันก็ไม่มี
ไพเราะ ซึ่งเรียกว่า “สืขอให้ควายฟัง, เบ้าปให้แรดฟัง”
นี่แล้วจะมีดนตรีที่ไหน? มีความไพเราะที่ไหน? ในหูของ
วัว หูของแรด หูของควายนั้น ไม่สามารถจะรับความไพเราะ
ทางกวีนิพนธ์ ทางดนตรี ทางบทประพันธ์.

ที่จริง ชีวิตนั้นมีความไพเราะทางดนตรี, ทางกวี
นิพนธ์ทางบทประพันธ์, อย่างยิ่ง. แต่คนโง่ๆ เหล่านี้ไม่
ได้สัมผัสเลย, นี้ไม่ได้สัมผัสความไพเราะ ความงามเบื้องต้น
ท่ามกลาง เบื้องปลาย ของชีวิตนี้เลย ทั้งที่บวชเป็นพระ
เป็นเณร เป็นอุบาสกเป็นอุบาสิกา ก็ไม่มีหู ที่จะได้ยินดนตรี
ของพระธรรม ความไพเราะของพระนิพพาน ทั้งเบื้องต้น
ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

นี่จึงมารบเร้ากันเสียบ้างว่า ถ้าอย่างไรรู้อะไรก็สนใจ
ปรมัตถสติปกกันบ้างเถิด จะช่วยให้เราเข้าถึงอะไร
อันลึกซึ้ง, หรือลึกที่สุด อยู่ในชีวิตนั้น ซึ่งไม่ลึกลับ;

ถ้าลึกลับเข้าถึงไม่ได้ มันเกินไป เทียนนี้มันติดกับไม้ลึกลับ
แต่มันลึกลับ.

ขอให้สนใจหยั่งลงไปให้ถึงที่สุด แห่งความลึกลับซึ่งของ
ชีวิต เข้าถึงจุดของชีวิตให้ได้ ก็เรียกว่าเราทำสำเร็จใน
การครองชีวิต, ศิลปะแห่งการครองชีวิต สำเร็จอยู่ในการ
ครองชีวิต. การดำรงชีวิต อย่างที่เรียกว่ามีศิลปะ, ไม่ใช่
ศิลปะหลอกลวง ไม่ใช่ artificial มันเป็น artistic ซึ่งพอฝรั่ง
ไต่ยินแล้วหุ่่งเลย มันเป็นศิลปะ ไม่ใช่ว่าเป็นศิลปะหลอก-
ลวง.

ปรมัตถศิลป์เป็นสติปัญญาของชาวพุทธ.

เอ้า, ที่นี้ก็จะพูดถึง ที่ทำไมจะต้องกล่าวว่า ตามทัศนะ
ของชาวพุทธ? ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิต และจำกัด
ไว้ว่า ตามทัศนะของชาวพุทธ. ตามทัศนะของพวกอื่นไม่มี
อย่างที่ว่านั้นนะ, ต้องตามทัศนะของชาวพุทธ, ต้องเป็นเรื่อง
ของชาวพุทธ, ต้องเป็นผู้ที่มีกำเนิดเกิดมา มีการอบรม
ศึกษาอย่างชาวพุทธ มันจึงจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ถ้าไม่
อย่างนั้นมันไม่อาจจะเป็นไปได้.

ทำไมจะต้องพูดว่า ตามทัศนะของชาวพุทธ? ทำไมจะต้องเรียกมันว่า พุทธศิลป์ ศิลปะของชาวพุทธ? ก็เพราะว่ามัน เป็นสติปัญญาของชาวพุทธ; สติปัญญาของพวกอื่นเป็นไปไม่ได้ มีแต่ความเชื่ออย่างเดียวก็น่าเป็นไปไม่ได้, มีแต่ความบึกบึนอำมหิตด้วยกำลังวังชา ก็เป็นไปไม่ได้, มันต้องเป็นไปด้วยสติปัญญาอันละเอียดอ่อนของชาวพุทธ. เพราะฉะนั้นจึงต้องจำกัดไว้ว่า ตามทัศนะของชาวพุทธ หรือว่าเป็นศิลปะของชาวพุทธ; เพราะมันจะเป็นสติปัญญาของชาวพุทธเท่านั้น. และเพราะว่าเหมาะสมแก่ชาวพุทธเท่านั้น มันไม่เหมาะสมแก่พวกอื่น. พูดแล้วคล้ายกับเอาเปรียบ มันไม่เหมาะสมแก่คนอื่น, ซึ่งไม่ได้อบรมมาอย่างชาวพุทธ, และว่าเพราะทำได้ง่ายสำหรับชาวพุทธเท่านั้น คนอื่นทำได้ไม่ง่าย. คนอื่นยากที่จะทำได้, มันทำได้ง่ายเฉพาะชาวพุทธเท่านั้น.

ทีนี้อยากจะพูดคำสุดท้ายว่า ถ้าไม่มีพุทธศิลป์เสียแล้ว มันก็เสียชาติเกิดมาเป็นชาวพุทธ, เสียชาติเกิดมาเป็นชาวพุทธ ถ้าไม่มีสิ่งนี้. ฉะนั้นเราจึงต้องมีทัศนะแห่งชาวพุทธ, มีศิลปะแห่งชาวพุทธ, มีความถูกต้องอย่างชาวพุทธ

เพื่อชีวิตนั้นมันเข้าถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์ อย่างที่
มาแล้ว.

สติปัญญาของชาวพุทธ รู้จักทำให้หมด ตัวกู -
ของกู เหมาะสมสำหรับชาวพุทธ; เพราะว่าเป็นผู้รู้ ผู้
ตื่น ผู้เบิกบาน. ทำได้ง่ายสำหรับชาวพุทธ; เพราะที่เรา
มีจุดมุ่งหมาย ก็จะกำจัดกิเลสและความทุกข์. ต้องการจะ
พัฒนาชีวิต ไปในทางที่จะอยู่เหนือกิเลสและความทุกข์.
หลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว; เมื่อ
ชาวพุทธมีหลักธรรมะอย่างนั้นอยู่แล้ว มันก็ง่ายสำหรับชาว
พุทธ. ถ้ายังทำไม่ได้อีก มันก็เสียที่ที่เกิตมาเป็นชาวพุทธ
คือเสียที่ที่เกิตมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

ฉะนั้นขอให้เราอย่าได้เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์และ
พบพระพุทธศาสนา. จงได้พากันสนใจ ในสิ่งที่เรียกว่า
ปรมัตถศิลปแห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ
ด้วยกันทุกคน.

วันนี้ไม่มีโอกาสที่จะพูดว่ามันเป็นอย่างไร; เพราะ
เราจะต้องทำความเข้าใจในความหมายต่างๆ ไป ของคำที่เป็น

หัวข้อเรื่อง หัวข้อเรื่องว่า ศิลปะแห่งการครองชีวิต แล้ว เป็นชนิดที่เป็นปรมัตตะ, แล้วเป็นได้แต่ตามทัศนะของชาว พุทธ, คือความหมายทั่วไปของคำว่า ศิลปะ ของคำว่า ปรมัตตะ ของคำว่า การครองชีวิต และของคำว่า ตาม ทัศนะของชาวพุทธ. ขอฝากไว้ให้เป็นเงื่อนไข เพียงเงื่อนไข หรือเป็นจุดเบื้องต้น จุดตั้งต้นของท่านทั้งหลายทุกคน. จงได้เอาไปกิดนิกพิจารณาดู ว่ามันมีหน้าที่ที่ชาวพุทธจะต้อง เข้าถึง และใช้ศิลปะอันนี้กันหรือไม่ ถ้าเห็นด้วย ก็ค่อย ศึกษากันต่อไปในโอกาสอื่น.

**เวลาสำหรับการบรรยายในวันนี้มันก็หมดแล้ว
 อาตมาก็จำเป็นจะต้องยุติการบรรยายในวันนี้ไว้ แต่เพียงเท่านี้
 เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านจะได้สวดบทพระ
 ธรรมในรูปแบบคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของพุทธบริษัท
 ทั้งหมด ให้มีความเชื่อ มีความกล้าหาญมีความเข้มแข็ง
 ในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อความเป็นชาวพุทธที่
 เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าสืบไป.**

อานาปานสติ

(สำหรับคนทั่วไปอย่างง่าย ขั้นต้นๆ ให้รู้จักไว้ทีก่อน)

ในกรณีปกติ ให้นั่งตัวตรง (ข้อกระดูกสันหลังจดกันสนิท เต็มหน้าตัดของมันทุก ๆ ข้อ) ศีรษะตั้งตรง **ตามองไปที่ปลายจมูก** ให้อย่างยิ่ง จนไม่เห็นสิ่งอื่น; จะเห็นอะไร หรือไม่เห็นก็ตามใจ ขอให้จ้องมองเท่านั้น. พอชินเข้าจะได้ผลดีกว่าหลับตา และไม่ชวนให้่วงนอนได้ง่ายด้วย.

โดยเฉพาะคนขี้กังวล ให้ทำอย่างลืมนานี้แทนหลับตา ทำไปเรื่อยๆ ตามันจะหลับของมันเอง ในเมื่อถึงขั้นที่มันจะต้องหลับ; หรือจะหัดทำอย่างหลับตาเสียตั้งแต่ต้นก็ตามใจ. **แต่วิธีที่ลืมนานี้จะมีผลดีกว่า** หลายเป็นอย่างแต่สำหรับบางคนรู้สึกว่ายาก; โดยเฉพาะพวกที่ยึดถือในการหลับตา ย่อมไม่สามารถทำอย่างลืมนานี้ได้เลย.

มือปล่อยวางไว้บนตัก ซ้อนกันตามสบาย ขาขัดหรือซ้อนกันโดยวิธีที่จะช่วยย่นน้ำหนักตัว ให้นั่งได้ถนัดและ

ลัมยาก. ขาชักอย่างซ้อันกันธรรมดาหรือจะชักไขว้กัน นั้น
แล้วแต่จะชอบหรือทำได้. คนอ้วนจะชักขาไขว้กันอย่างที
เรียกชักสมาธิเพชรนั้นทำได้ยาก และไม่จำเป็น ขอแต่ให้
นงคฺชามา เพื่อบรับน้ำหนักตัวให้สมคฺลลัมยาก ก็พอแล้ว.
ชักสมาธิอย่างเอาจริงเอาจังยาก ๆ แบบต่าง ๆ นั้น ไว้สำหรับ
เมื่อจะเอาจริงอย่างโยคีเกิด.

ในกรณีพิเศษ สำหรับคนป่วย คนไม่ค่อยสบาย
หรือแม้แต่คนเหน้อย **จะนั่งอิงหรือนั่งเก้าอี้** หรือเก้าอี้ผ้าใบ
สำหรับเอนทอดเล็กน้อย **หรือนอนเลยสำหรับคนเจ็บไข้**
ก็ทำได้ ทำในที่ไม้อับอากาศ หายใจได้สบาย ไม่มีอะไรกวน
จนเกินไป.

เสียงอีกทีที่ต้งสม่าเสมอ และไม่มีความหมาย
อะไร; เช่น เสียงกลั่น เสียงโรงงาน เหล่านี้ ไม่เป็น
อุปสรรค; เว้นแต่จะไปยึดถือเอาว่าเป็นอุปสรรคเสียเอง.
เสียงที่มีความหมายต่าง ๆ เช่นเสียงคนพูดกัน นั้นเป็น
อุปสรรคแก่ผู้หัดทำ; **ถ้าหาที่เงียบเสียงไม่ได้ ก็ให้ถือว่า**
ไม่มีเสียงอะไร ตั้งใจทำไปก็แล้วกัน มัน จะค่อยได้เอง.

ทั้งที่ตามองเหม่อ คุปลายจุมกอยู่ ก็สามารถรวมความนึก หรือความรู้สึกหรือ เรียกว่า สติ ไปกำหนด **จับอยู่ที่ลมหายใจเข้าออก** ของตัวเองได้. คนที่ชอบหลับตาก็หลับตาแล้ว ตั้งแต่ตอนนั้น. คนชอบลืมหืมตาได้เรื่อยจนมันค่อยๆ หลับของมันเอง เมื่อเป็นสมาธิมากขึ้น ๆ.

เพื่อให้กำหนดได้ง่าย ๆ ใน **ขั้นแรกสุด** ให้พยายาม **หายใจให้ยาวที่สุดที่จะยาวได้ด้วยการคืน** ทั้งเข้าและออกหลาย ๆ ครั้งเสียก่อน **เพื่อจะได้รู้** ของตัวเองให้ชัดเจนว่า **ลมหายใจ** ที่มันลากเข้าออก เป็นทางอยู่ภายในนั้น มัน **ลากดู** หรือ **กระทบอะไรบ้าง** ในลักษณะอย่างไร. และกำหนดได้ง่าย ๆ ว่า มันไปรู้สึกที่ **สุดลงที่ตรงไหน** ที่ในท้อง โดยเอาความรู้สึกที่กระเทือนนั้นเป็นเกณฑ์ ไม่ต้องเอาความจริงเป็นเกณฑ์; พอเป็นเครื่องกำหนดส่วนสุดข้างใน และส่วนสุดข้างนอก ก็กำหนดง่าย ๆ เท่าที่จะกำหนดได้.

คนธรรมดา จะรู้สึกลมหายใจกระทบปลายจะงอยจุมก; ให้ถือเอาตรงนั้นเป็นที่สุดข้างนอก. ถ้าคนจุมกแพบ หน้าหัก ริมฝีปากบนเซ็ด ลมจะกระทบปลายริมฝีปาก

บน; อย่างนี้ก็ให้กำหนดเอาที่ตรงนั้นว่า เป็นที่สุดท้ายข้าง
นอก; แล้วก็จะได้จุดทั้งข้างนอกและข้างใน โดยกำหนด
เอาว่า **ที่ปลายอวก** จุดหนึ่ง **ที่ตัดอ** จุดหนึ่ง แล้วลมหายใจ
ได้ลากตัวมันเองไปมา อยู่ระหว่างจุดสองจุดนั้นขึ้นลงอยู่เสมอ.

ที่นี้ **ทำใจ** ของเราให้เป็นเหมือนอะไรที่ **คอยวิ่งตาม**
ลมนั้น **ไม่ยอมพรวด** ทุกครั้งที่หายใจทั้งขึ้นและลง, ตลอด
เวลาที่ทำสมาธิ. นี้จัดเป็นขั้นหนึ่งของการกระทำ เรียกกัน
ง่ายๆในที่นี้ก่อนว่า ชั้น **“วิ่งตามตลอดเวลา”**.

กล่าวมาแล้วว่า เริ่มตั้งแต่เดี๋ยว ให้พยายามฝืน
หายใจให้ยาวที่สุด และให้แรงๆ และหยุดที่สุดหลายๆครั้ง
เพื่อให้ **พบจุดหัวท้าย** แล้ว **พบเส้นที่ลากอยู่ตรงกลางๆ** ใ้
ชัดเจน.

เมื่อจิต หรือสติ **จับ** หรือกำหนด **ตัวลมหายใจที่**
เข้า ๆ ออก ๆ ได้ โดยทำความรู้สึกที่ ๆ ลมมันกระทบลากไป
แล้วไปสุดลงที่ตรงไหน; แล้วจึงกลับเข้า หรือกลับออก
ก็ตาม ทั้งนี้แล้ว **ก็ค่อย ๆ ค่อย ๆ** ให้น้การหายใจนั้นค่อย ๆ
เปลี่ยน เป็นหายใจอย่างธรรมดา โดยไม่ต้องฝืน. แต่สติ
นั้นคงกำหนดที่ลมได้ตลอดเวลา ตลอดสาย; **เช่นเดียวกับ**

เมื่อแสงสว่างใจหายบรแรง ๆ นั้นเหมือนกัน, คือกำหนดได้ตลอดสายที่ลมผ่าน จากจุดข้างในคือสะดือ หรือท้องส่วนล่างก็ตาม ถึงจุดข้างนอกคือปลายจมูก หรือปลายริมฝีปากบนแล้วแต่กรณี.

ลมหายใจจะละเอียด หรือแผ่วลงอย่างไร **สติก็จงกำหนดได้ชัดเจน** อยู่เสมอไป โดยให้การกำหนดนั้นประณีตละเอียดเข้าตามส่วน.

ถ้าเพิกเฉยเห็นว่า **เกิดกำหนดไม่ได้** เพราะลมละเอียดเกินไป **ก็ให้ตั้งต้นหายใจให้หายหรือแรงกันใหม่**; แม้จะไม่เท่าที่แรก ก็เอาพอให้กำหนดได้ชัดเจนก็แล้วกัน. กำหนดกันไปใหม่ จนให้มีสติรู้สึกอยู่ ที่ลมหายใจไม่มีขาดตอน ให้จนได้, คือจนกระทั่งหายใจอยู่ตามธรรมดา ไม่มีฝืนอะไรก็กำหนดได้ตลอด : มั่นยาวหรือสั้นแก่ไหน ก็รู้, มั่นหนักหรือเบาเพียงไหนก็รู้พร้อมอยู่ในนั้น; เพราะสติเพียงแต่คอยเกาะแจอยู่ ติดตามไปมาอยู่กับลมตลอดเวลา. ทำได้
อย่างนี้ เรียกว่าทำการ **บริกรรมในชั้น “วิ่งตามไปกับลม”**
ได้สำเร็จ.

การทำไม่สำเร็จนั้น คือ สติ หรือความนึก **ไม่อยู่** กับลม ตลอดเวลา เผลอเมื่อไรก็ไม่รู้; มาตรฐานมันไปแล้ว และก็ไม่ว่ามันไปเมื่อไร, โดยอาการอย่างไร, เป็นต้น. **พอรู้อัจฉริยะมันมาใหม่ และ สึกกันไปกว่าจะได้** ในขั้นนี้ ครั้งหนึ่ง ๑๐ นาที เป็นอย่างน้อย แล้วจึงค่อยฝึกขั้นต่อไป.

ขั้นต่อไป ซึ่งเรียกว่า **บริกรรมขั้นที่สอง** หรือขั้น “**ตั้งคณูอยู่แต่ครั้งที่หัวใจแห่งหนึ่ง**” นั้น จะทำต่อเมื่อทำขั้นแรกข้างต้นได้แล้ว เป็นดีที่สุก; หรือใครจะสามารถข้ามมาทำขั้นที่สองนี้ได้เลย ก็ไม่ว่า.

ในขั้นนี้ จะให้สติ หรือความนึก คอยดักกำหนด อยู่ตรงที่ใดแห่งหนึ่ง โดยเลิกการวิ่งตามลมเสีย. **ให้กำหนดความรู้สึก** เมื่อลมหายใจเข้าไปถึง **ที่สุดข้างใน** คือสะดือ **ครั้งแรกหนึ่ง**, แล้วปล่อยว่างหรือวางเฉย, แล้วมากำหนดรู้สึก **กันเมื่อลมออกมากกระทบ** **ที่สุดข้างนอก** คือปลายจมูก **อีกครั้งหนึ่ง**. แล้วก็ปล่อยว่างหรือวางเฉย จนมีการกระทบส่วนสุดข้างใน คือสะดืออีก ทำนองนี้เรื่อยไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง.

เมื่อเป็น **ขณะที่ปล่อยว่าง หรือ วางเฉยนี้ จิตก็ไม่** **ได้หนีไป** อยู่บ้านช่องไร่นา หรือที่ไหนเลยเหมือนกัน :

แปลว่าสติคอยกำหนดที่ส่วนสุดข้างในแห่งหนึ่ง, ข้างนอก
แห่งหนึ่ง, ระหว่างนั้น ปล่อยเงียบหรือว่าง. เมื่อทำได้
อย่างนั้นเป็นที่แน่นอนแล้ว ก็เลิกกำหนดข้างในเสีย คง
กำหนดแค่ข้างนอก คือที่ปลายจุมูกแห่งเดียวก็ได้.

สติคอยเฝ้ากำหนดอยู่แต่ที่จุมูก ไม่ว่าจะลมจะ
กระทบเมื่อหายใจเข้า, หรือเมื่อหายใจออกก็ตาม ให้กำหนด
รู้ทุกครั้ง. สมมุติเรียกว่าเฝ้าแต่ตรงที่ปากประตู; ให้มี
ความรู้สึกครั้งหนึ่ง ๆ เมื่อลมผ่าน นอกนั้นว่างหรือเงียบ.
ระยะกลางที่ว่างหรือเงียบนั้น จิตไม่ได้หนีไปอยู่ที่บ้านช่อง
หรือที่ไหนนอกเหมือนกัน.

ทำได้อย่างนี้เรียกว่า ทำปริกรรมในชั้น “ตั้งอยู่แต่
ในที่แห่งหนึ่ง” นั้นได้สำเร็จ; จะไม่สำเร็จก็ตรงที่จิตหนี
ไปเสียเมื่อไรก็ไม่รู้. มันกลับเข้าไปในประตู หรือเข้าประตู
แล้วลอคหนีไปทางไหนเสียก็ได้; ทั้งนี้เพราะระยะที่ว่าง
หรือเงียบนั้นเป็นไปไม่ถูกต้อง และทำไม่เต็มตั้งแต่ข้างต้น
ของนั้น. เพราะฉะนั้น ควรทำให้ตหนักแน่นและมั่นอ้า
มาคงแต่ขนแรก คอบน “วังคามตลอดเวลา” นั้นทีเดียว.

แม้ขั้นต้นที่สุด หรือที่เรียกว่า ชั้น “วิ่งตามตลอดเวลา” ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่ายสำหรับทุกคน, และเมื่อทำได้ ก็มีผลเกินคาดมาแล้ว ทั้งทางกายและทางใจ จึงควรทำให้ได้ และทำให้เสมอๆ จนเป็นของเล่นอย่างการบริหารกาย; มีเวลาสองนาทีกี่ทำ : เริ่มหายใจให้แรงจนกระดูกสันหลังก็แข็งตึงจนมีเสียงหวีด หรือซู่ตซาดก็ได้, แล้วค่อยผ่อนให้เบาไปๆ จนเข้าระดับปกติของมัน.

ตามธรรมดาที่คนเราหายใจอยู่นั้น ไม่ใช่ระดับปกติ แต่ต่ำกว่า หรือน้อยกว่าปกติ โดยไม่รู้ตัว; โดยเฉพาะเมื่อทำกิจการงานต่างๆ หรืออยู่ในอิริยาบถ ที่ไม่เป็นอิสระนั้น ลมหายใจของตัวเอง อยู่ในลักษณะที่ต่ำกว่าปกติ ที่ควรจะเป็น ทั้งที่ตนเองไม่ทราบได้.

เพราะฉะนั้น จึงให้เริ่มด้วยหายใจอย่างรุนแรงเสียก่อน แล้วจึงค่อยปล่อยให้เป็นที่ไปตามปกติ; อย่างนั้นจะได้ลมหายใจที่เป็นสายกลางหรือพอดี และทำร่างกายให้อยู่ในสภาพปกติด้วย เหมาะสำหรับจะกำหนด เป็นนิมิตของ **อานาปานสติ** ในขั้นต้นด้วย.

ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า การบริกรรมขั้นต้น ที่สุดนั้น
ขอให้ทำจนเป็นของเล่นปกติ สำหรับทุกคน และ ทุกโอกาส
 เกิด จะมีประโยชน์ในส่วนสุขภาพทั้งทางกายและทางใจอย่าง
 ยิ่ง แล้วจะเป็นบันไดสำหรับขั้นสองต่อไปอีกด้วย.

แท้จริง ความแตกต่างกันในระหว่างขั้น “วิ่งตาม
 ตลอดเวลา” กับขั้น “ตั้งค้อยู่เป็นแห่งๆ” นั้น มีไม่มากมาย
 อะไรมาก; เป็นแต่เป็นการผ่อนให้ประณีตเข้า คือมีระยะ
 การกำหนดค้อย่น้อยเข้า. แต่คงมีผลคือจิตหนีไปไม่ได้
 เท่ากัน.

เพื่อให้เข้าใจง่าย จะเปรียบกับผีเสื้อยักไกวเปลเด็ก
 อยู่ข้างเสาเปล : ขั้นแรกจับเด็กใส่ลงในเปลแล้วเด็กยังไม่ร่วง
 ยังคอยจะขึ้นหรือลุกออกจากเปล. ในขั้นนี้ผีเสื้อยักจะต้องคอย
 จับตามดู เหนงหน้าไปมาค้อยเปล ไม่ให้ว่างตาได้ ชั่วทีชวาท
 อยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้เด็กมีโอกาสตกลงมาจากเปลได้.

ครั้นเด็กซักจะยอมนอน คือไม่ก้อยจะขึ้นร่นแล้ว
 ผีเสื้อยักก็หมดความจำเป็นที่จะต้องเหนงหน้าไปมา ชั่วที
 ชวาที่ ตามระยะที่เปลไกวไปไกวมา. ผีเสื้อยักเพียงแต่มอง
 เด็ก เมื่อเปลไกวมาตรงหน้าคนเฝ้านั้นก็พอแล้ว : มองแต่

เพียงครั้งหนึ่งๆ เป็นระยะๆ ขณะที่เปลไกวไปมาตรงหน้าตน พอดี เด็กก็ไม่มีโอกาสลงจากเปลเหมือนกัน ; เพราะเด็กซักจะยอมนอนขึ้นมา ดังกล่าวแล้ว.

ระยะแรก ของการบริการกรม กำหนดลมหายใจในชั้น “**วังตามตลอดเวลา**” นี้ ก็เปรียบกันได้กับระยะที่พี่เลี้ยงต้องคอยส่ายหน้าไปมา ตามเปลที่ไกวไม่ให้ว่างตาได้. ส่วน **ระยะที่สอง** ที่กำหนดลมหายใจเฉพาะที่ปลายจุก หรือที่เรียกว่าชั้น “**ตักอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง**”; นั้นก็คือชั้นที่เด็กซักจะง่วงและยอมนอน จนพี่เลี้ยงจับตาคูเฉพาะเมื่อเปลไกวมาตรงหน้าตนนั่นเอง.

เมื่อฝึกหัดมาได้ถึงชั้นที่สองนี้อย่างเต็มที่ ก็อาจฝึกต่อไป ถึงขั้นที่ผ่อนระยะการกำหนดของสติ ให้ประณีตเข้าๆ จนเกิดสมาธิชนิดแน่น เป็นลำดับไปจนถึงเป็นฌานชั้นใดชั้นหนึ่งได้ ซึ่งพ้นไปจากสมาธิอย่างง่าย ๆ ในขั้นต้น ๆ สำหรับคนธรรมดาทั่วไป, และไม่สามารถนำมากล่าวรวมกันไว้ในที่นี้ เพราะเป็นเรื่องละเอียดรัดกุม มีหลักเกณฑ์ซับซ้อน ต้องศึกษากันเฉพาะผู้สนใจถึงขั้นนี้.

ในชั้นนี้ เพียงแต่ขอให้สนใจในขั้นมูลฐาน กันไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเป็นของเคยชินเป็นธรรมดา อันอาจจะทะล่อมเข้าเป็นขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับในภายหลัง.

ขอให้ มรธาสดทั่วไป ได้มีโอกาสทำสมาธิ ชนิดที่อาจทำประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ สมความต้องการในขั้นต้นเสียขั้นหนึ่งก่อน เพื่อจะได้เป็นผู้เชื่อว่ามีศีล สมาธิ บัญญา ครอบสามประการ หรือมีความเป็นผู้ประกอบตนอยู่ในมรรคมืดองค์แปดประการได้ครบถ้วน แม้ในขั้นต้น ก็ยังดีกว่าไม่มีเป็นไหน ๆ. กายจะระงับลงไปกว่าที่เป็นกันอยู่ตามปกติ ก็ด้วยการฝึกสมาธิสูงขึ้นไปตามลำดับ ๆ เท่านั้น, และจะได้พบ “สิ่งทมนุชย์ควรจะได้พบ” อีกสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้ไม่เสียที่ที่เกิดมา.

หอสมุดธรรมทาน

ความอดทน

ชื่นชมความอดทน ละระยับ ด้ปลงได้
หนุ่มมีใจ เพราะเรา ตามล้นรอบ
สิ่งนี้อดทน ใจนี้ทน สิ่งมันมีรอบ
แต่เพราะต้อง ฆ่ามัน ใจนี้บรลัด,
ใจนี้ปลงได้ บอ กว แทนที่อดทน
ดูความอดทนไม่ มีมาก อดทนสิ่ง
ทั้งใจคนฉลาด ใจคน งามโต,
ใจนี้ปลงได้ อดทน สิ่งนี้ปลงได้ ๗

พุทธทาส วิมลปัญญา

ความสูง

ความสูง ความสูง,
ใจตรง จาก คน, ขอบใจ เมื่อสิ่งนั้น
" แก้วสูง, มีนิกิต, งามเวลา "
แต่สูงนี้ดี งามนี้ดี ยี่สิบเจ็ด

ที่ใจเรา ใจที่ทน, ก็นี่จะสูง,
ที่มันใจ เรา ก็ "สูง" หรือเก่งยิ่งได้
ใจที่สูง สูงเหนือ! อดทนใจ
มีสูงเป็น หรือสูงใหม่ ใจนี้ทน ๗

พ. วิมลปัญญา

ความดับไม่เหลือ

บรรยายในพรรษา พ.ศ. ๒๕๐๔

เรื่อง **ดับไม่เหลือ** นนทวิปฏิบัติเป็น ๒ ชนิด : คือ ตามปกติ ขอให้ **มีความดับไม่เหลือแห่งความรู้สึกคิดว่า “ตัวกู” และ “ของกู”** อยู่เป็นประจำ อย่างหนึ่ง.

อีกอย่างหนึ่งหมายถึง **เมื่อร่างกายจะต้องแตกดับไปจริงๆ** ขอให้ปล่อยทั้งหมด, **รวมทั้งร่างกายชีวิตจิตใจ.** ให้ดับเป็นครั้งสุดท้าย **ไม่มีเชื้ออะไรเหลืออยู่** หวังอยู่ สำหรับการเกิดมีตัวเราขึ้นมาอีก.

ฉะนั้น ตาม **ปกติ** ประจำวัน ก็ **ใช้อย่างแรก,** เมื่อถึงคราว **จะแตกดับ** ทางร่างกาย ก็ **ใช้อย่างหลัง.**

ในกรณีที่ **ประสบอุบัติเหตุ** ไม่ตายทันที **มีความรู้สึกเหลืออยู่บ้าง** ชั่วขณะ ก็ **ใช้อย่างหลัง.** ถ้าสิ้นชีวิตไปอย่าง **กระทันหัน** ก็หมายความว่า **ดับไป** ด้วยความรู้สึกในวิธี **อย่างแรก** อยู่ในตัว และเป็นอันว่ามีผลคล้ายกัน คือความไม่อยากเกิดอีก **นั่นเอง.**

วิธีปฏิบัติอย่างที่ ๑ คือทำเป็นประจำวันนั้น หมายความว่า มีเวลาว่างสำหรับทำจิตใจเมื่อไร, ก่อนนอนก็ดี ตื่นนอนใหม่ก็ดี, ให้สำรวจจิตเป็นสมาธิด้วยการกำหนด ลมหายใจหรืออะไรก็ได้แล้วแต่ถนัด พอสมควรก่อน; แล้วจึง พิจารณาให้เห็นความที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงทุกสิ่ง ไม่ควรมียึดมั่นต่อมโนว่าเป็นเรา หรือ เป็นของเรา แม้แต่สักอย่างเดียว. เป็นเรื่องอาศัยกันไปในการเวียนว่ายตายเกิดเท่านั้นเอง, ยึดมั่นในสิ่งใดเข้า ก็เป็นทุกข์ทันที, และทุกสิ่ง.

การเวียนว่ายตายเกิดนั้นเล่า ก็คือการทนทุกข์ ทรมานโดยตรง, **เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที**, เกิดทุกชนิดเป็นทุกข์ทุกชนิด, ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไร ก็เป็นทุกข์ไปตามแบบของการเกิดเป็นอย่างนั้น : เกิดเป็นแม่ก็ทุกข์อย่างแม่, เกิดเป็นลูกก็ทุกข์อย่างลูก เกิดเป็นคนรวยก็ทุกข์อย่างคนรวย, เกิดเป็นคนจนก็ทุกข์อย่างคนจน, เกิดเป็นคนดีก็ทุกข์อย่างคนดี, เกิดเป็นคนชั่วก็ทุกข์อย่างคนชั่ว, เกิดเป็นคนมีบุญ ก็ทุกข์ไปตามประสาคนมีบุญ, เกิดเป็นคนมีบาปก็ทุกข์ ไปตามประสาคนมีบาป ฉะนั้น **ผู้ไม่เกิดเป็นอะไรเลย คือ “ดับไม่เหลือ”** ไม่ได้.

แต่ที่นี้ สำหรับการเกิด หรือคำว่า “เกิด” นั้น
 อย่าหมายเพียงการเกิดจากท้องแม่, ที่แท้มัน หมายถึงการ
 เกิดของจิต คือของความรู้สึก ^{สิ่ง} ^{ซึ่ง} ^{ที่} ^{รู้สึก} ^{บน} ^{มา} ^{ตรา} ^ว ^{หน} ^ง ^ๆ ว่า
 ญ เป็นอะไร, เช่น เป็นแม่เป็นลูก, เป็นคนจนคนมี, คน
 สวยคนไม่สวย, คนมีบุญมีบาป, เป็นต้น ซึ่งนี้แหละเรียก
 ว่าความยึดถือ หรืออุปาทาน ว่าตัวกูเป็นอย่างไร ของกูเป็น
 อย่างไร.

ตัวกู หรือ ของกู อย่างที่กล่าวนี้ เรียกว่า **อุปาทาน**
 มัน เกิดจากท้องแม่ ของมันคือ **อวิชชา**, มันเกิดวันหนึ่ง
 ไม่รู้จักสิบครั้ง กี่ร้อยครั้ง หรือไม่รู้กี่ร้อยชาตินั่นเอง. เกิด
 ทุกคราวเป็นทุกข์ทุกคราว อย่างไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง :
 ทุกคราวที่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง หรือจมูกได้กลิ่น
 หรือลิ้นได้รส หรือกายได้สัมผัสทางผิวหนัง หรือจิตมันปรุง
 เรื่องเก่าๆ เป็นความคิดเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาเองก็ตาม
 ถ้าควบคุมไว้ไม่ดีแล้ว ตัวกูเป็นได้ไหลหรือเกิดขึ้นมาทันที
 และ **ต้องเป็นทุกขันธ์ที่ ที่ตัวกูไหลขึ้นมา.**

ฉะนั้นจงระวังอย่าปล่อยให้ “ตัวกู” ไหลหัว ออกมา
 จากท้องแม่ของมันได้เป็นอันขาด. เพียงแต่ตาเห็นรูป

หรือหูได้ยินเสียงเป็นต้น แล้วเกิดสติบัญญัติว่าควรจัดการ
อย่างไรก็จัดไป หรือนิ่งเสียก็ได้; อย่างนี้ไม่เป็นไร. ขอ
อย่างเดียวอย่าให้ “ตัวกู” ถูกปรุงขึ้นมาจากคันหา หรือ
เวทนา อันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ได้เห็น หรือได้ยิน เป็นต้น. ^๕
อย่างนี้ เรียกว่า “ตัวกู” ไม่เกิด คือไม่มีชาติกันเอง, เมื่อ
ไม่เกิดก็ไม่ตาย หรือทุกข์อย่างใดทั้งสิ้น.

นี่แหละ คือข้อที่บอกให้ทราบว่าการเกิด นั้นไม่ใช่
หมายถึงเกิดจากท้องแม่ทางเนื้อหนังโดยตรง, แต่มัน หมายถึง
ถึงการเกิดทางจิตใจ ของ “ตัวกู” ที่เกิดจากแม่ของมัน คือ
อวิชชา.

การ “คับไม่เหลือ” ในที่นี้ก็คือ อย่าให้ตัวกูตั้งกล่าว
นั้นเกิดขึ้นมาได้นั่นเอง. เมื่อ แม่ ของมัน คืออวิชชา ก็ให้แม่
แม่ ของมันเสีย ด้วย วิชชา หรือปัญญา ที่รู้ว่า “ไม่มีอะไรควร
ยึดมั่นถือมั่น” นั่นเอง, หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่า มันเกิดได้
เพราะเราปล่อยสติ, ฉะนั้น เรา อย่าปล่อยสติ เป็นอันขาด.

ถ้าเป็นคนขี้มักปล่อยสติ ก็จงแก้ด้วยความเป็นผู้
รู้จักอาย รู้จักกลัวเสียบ้าง : โดยอายุว่า การที่ปล่อยให้เป็น
อย่างนั้น ๆ มัน เป็นคนสำราญเลย ยิ่งกว่าไพร่ หรือข้าสตุล

เสียอีก, ไม่สมควรแก่เราเลย. ที่ว่ารู้จักกลัว เสียบ้างนั้น
 หมายความว่า **มันไม่มีอะไรที่น่ากลัว ยิ่งไปกว่าความเกิด**
ขนิคน แล้ว มัน **ยิ่งกว่าคนรัก หรืออะไรทั้งหมด.** เกิดขึ้น
 มาที่ไร เป็นบุญคนเสียคนไม่มีอะไรเหลือ.

เมื่อ **มีความอาย และ ความกลัว** อย่างน้อยๆ แล้ว
 สติมันจะไม่กล้าปล่อยของมันเอง. **การปฏิบัติจะดีขึ้น** ตาม
 ลำดับจนเป็นผู้ที่มีการ **“ดับไม่เหลือ”** อยู่เป็นประจำ. ทุก
 คำเข้าเข้านอน ต้องมีการคิดบัญชีเรื่องเกี่ยวกับการดับไม่
 เหลือ^๕ ให้รู้รายรับรายจ่ายไว้เสมอไป. **ข้อนี้มีอันสงสัยสูงไป**
 กว่าไหว้พระสวดมนต์ หรือทำสมาธิเฉยๆ.

เรื่องเกี่ยวกับ **ดับไม่เหลือ** ทำนองนี้ ไม่เกี่ยวกับการ
 เฟื่องหรือหลับตาเห็นสี เห็นดวงหรืออะไรที่แปลกๆ เป็น
 ทำนองปาฏิหาริย์หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์. แต่ **เกี่ยวกับสติปัญญา**
 หรือ **สติสัมปชัญญะ** โดยตรงเท่านั้น. อย่างมากที่สุดที่มันจะ
 สำแดงออก ก็เพียงถ้ามีสติสมบูรณ์จริงๆ ใต้ที่เต็มที่แล้วก็จะ
 สำแดงออกมาเป็นความเบากายเบาใจ, สบายกายสบายใจ
 อย่างที่บอกไม่ถูกเท่านั้นเอง. ถึงกระนั้นก็ **อย่าหนักเรื่องน**
จะดีกว่า เพราะจะกลายเป็นที่ตั้งของอุปาทานอันใหม่ ขึ้นมา

แล้วมันก็จะดับไม่ลง, และมันจะ “เหลือ” อยู่เรื่อย ก็คือ เกิดเรื่อยที่เดียว เดี่ยวจะได้กลุ่มกันใหญ่และยิ่งไปกว่าเดิม.

พวกที่ทำ **วิบัติสนาไม่สำเร็จ** ก็เป็นเพราะคอยจับจ้องเอาความสุขอยู่เรื่อยไป, มุ่งนิพพานตามความยึดถือของตนอยู่ร่ำไป; มันก็ **ดับไม่ลง** หรือนิพพานจริงๆ ไม่ได้, มีตัวกูเกิดในนิพพานแห่งความยึดมั่นถือมั่นของตนเองเสียเรื่อย.

ฉะนั้น ถ้าจะภาวนาบ้างก็ต้องภาวนาว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น แม้แต่สิ่งที่เรียกว่านิพพานนั่นเอง, “**สัพเพ ธมมา นาลิ อภินเวสาธ — สัตถ์ทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**”.

สรุปความว่า ทุกคำเข้าเข้านอน ต้องทำความแจ่มแจ้งเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ให้แจ่มกระจ่างอยู่เสมอ จนเคยชินเป็นนิสัย, จนหากบังเอิญตายไปในเวลาหลับ ก็ยังมีหวังที่จะไม่เกิดอีกต่อไปอยู่นั่นเอง. มีสติปัญญาอยู่เรื่อย อย่าให้อุปาทานว่า “**ตัวกู**” หรือ “**ของกู**” เกิดขึ้นมาได้เลยในทุกๆ กรณี ทั้งกลางวันกลางคืน ทั้งตื่นและหลับ.

นี้เรียกว่า **เป็นอยู่ด้วย** ความคับไม่เหลือ หรือ **ความไม่มีตัวตน** มีแต่ธรรมอยู่ในจิตที่ว่างจากตัวตนอยู่เสมอไป เรียกว่า **ตัวตนไม่** ได้เกิด, มีแต่การคับไม่เหลืออยู่เพียงนั้น. ถ้าผลออกไป ก็ตั้งใจทำใหม่เรื่อย, ไม่มีการทอดยหรือเบื่อหน่าย ในการบริหารใจเช่นนี้ ก็เช่นเดียวกับเราบริหารกายอยู่ตลอดเวลาเหมือนกัน; ให้ทั้งกายและใจได้รับการบริหารที่ถูกต้อง คู่กันไปด้วยนี้ ในทุกกรณีที่ทำอยู่ทุกลมหายใจเข้า—ออก, เป็นอยู่ด้วยปัญญา ไม่มีความผิดพลาดเลย.

ทันทีมาถึง **วิธีปฏิบัติอย่างที่ ๒** คือในเวลา **จน** **เจียนจะดับจิตนั้น** อยากรจะกล่าวว่ามันง่ายเหมือนตกกระไดแล้วพลอยกระโจน; มันยากอยู่ตรงที่ไม่กล้าพลอยกระโจนในเมื่อพลัดตกกระไดมันจึงเจ็บมาก เพราะตกลงมาอย่างไม่เป็นท่าเป็นทาง. ไหนๆเมื่อร่างกายมันอยู่ต่อไปอีกไม่ได้แล้ว จิตหรือเจ้าของบ้านก็พลอยกระโจนตามไปเสียด้วยก็แล้วกัน.

ให้ปัญญา **กระจ่างแจ้งขึ้นมา** ในขณะนั้น **ว่าไม่มี** **อะไรที่น่าจะกลับมาเกิดใหม่** เพื่อเอาเพื่อเป็น, เพื่อหวังอะไรอย่างใดต่อไปอีก. **หยุด** **สิ้นสุด** บัดจากสุดท้ายกันเสียที;

เพราะไปแตะเข้าที่ไหนมีแต่ทุกข์ทั้งนั้น ไม่ว่าจะไปเกิดเป็นอะไรเข้าที่ไหน หรือได้อะไรที่ไหนมา. จิตหมกที่หวังหรือความหวังละลาย ไม่มีที่จึด มันจึงดับไปพร้อมกับกาย อย่างไม่มีเชื้อ เหลือมาเกิดอีก.

สิ่งที่เรียกว่า เชื้อ ก็คือ ความหวัง หรือ ความอยาก หรือ ความยึดมั่นถือมั่น อยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั่นเอง.

สมมติว่าถูกควายชีวิตจากข้างหลัง หรือรถยนต์ทับ หรือตึกพังทับ ถูกลอบยิง หรือถูกระเบิดชนิดไหนก็ตาม; ถ้ามีความรู้สึกเหลืออยู่ แม้สักครึ่งวินาทีก็ตาม จงนำจิตไปสู่ความดับไม่เหลือ หรือ ทำความดับไม่เหลือเช่นว่าน ให้แฉ่งแฉ่งขึ้นในใจ เหมือนที่เราเคยฝึกลอยอยู่ทุกคำเข้าเข้านอนขึ้นมาในขณะนั้น, แล้วให้จิตดับไป ก็เป็นการเพียงพอแล้วสำหรับการ “ตกกระไดพลอยโจน” ไปสู่ความดับไม่มีเชื้อเหลือ.

ถ้าหากจิตดับไปเสีย โดย ไม่มีเวลาเหลืออยู่ สำหรับให้รู้สึกได้ดั่งว่า ก็แปลว่า ถือเอาความดับไม่เหลือ ที่เราพิจารณาและมุ่งหมายอยู่เป็นประจำใจ ทุกคำเข้าเข้านอนนั่นเอง เป็นพื้นฐานสำหรับการดับไป; มันจะ เป็นการดับ

ไม่เหลืออยู่ที่, ไม่เสียท่าเสียทีแต่ประการใด, อย่าได้เป็น
ห่วงเลย.

ถ้า บัวย ด้วยโรคที่เจ็บปวดหรือ หนทมานมาก ก็
ต้องทำจิตเบ่งรับ ว่าที่ซึ่งเจ็บมากปวดมากนั้นแหละ มันจะ
ได้ดับไม่เหลือเร็วเข้าอีก. เรา ขอบใจความเจ็บปวดเสียอีก.
เมื่อเป็นดังนี้ บิดิในธรรม ก็จะบ่มความรู้สึกปวดนั้นไม่ให้
ปรากฏ หรือปรากฏแต่น้อยที่สุด จนเรามีสติสมบูรณ์อยู่
ตั้งเดิม และเยาะเย้ยความเจ็บปวดได้.

ถ้า บัวย ด้วยโรค เช่น อัมพาต และต้องดับด้วยโรคนั้น
ก็ให้ถือว่าตัวเราสิ้นสุดไป ตั้งแต่ขณะที่โรคนั้นทำให้หมด
ความรู้สึกนั้นแล้ว, ที่เหลือนอนตาปริบ ๆ อยู่นี้ ไม่มี
ความหมายอะไร; ทั้งนี้เพราะว่า จิตของเราได้ล้มครันล้ม
ไปเพื่อความดับไม่เหลือเสร็จสิ้นแล้ว ตั้งแต่ก่อนล้มเจ็บเป็น
อัมพาต หรือตั้งแต่ความรู้สึกยั้งคี่ ๆ อยู่ ในการเป็นอัมพาต
ตลอดเวลาที่มีความรู้สึก.

ครัน หมดความรู้สึกแล้ว มันก็เลิกกัน แม้ว่าชีวิต
ยังไม่ดับ ทั้งนี้ มันก็ ห้ามคี่คนอะไรที่เป็นตัวกูหรือของกู
ที่ไหนไม่.

อย่าได้คิดเผื่อให้มากไป ด้วยความเขลาของตัวเอง
 เลย; ยังดี ๆ อยู่ นี่แหละ รีบทำความคับไม่เหลือเสีย.
 ให้สมบุญด้วยสติปัญญาเด็ก มันจะรับประกันได้ไปถึงเมื่อ
 เจ็บ; แม้ในกรณีที่เป็นโรคอัมพาตดังกล่าวแล้ว ไม่มีทาง
 ที่จะพ่ายแพ้ หรือเสียท่าเสียทีแก่ความเจ็บแต่ประการใดเลย;
 เพราะเราทำลาย "ตัวกู" ให้หมดความเกิดเสียแล้ว ตั้งแต่
 เมื่อร่างกายยังสบาย ๆ อยู่ นั่นเอง. นี้เรียกว่าดับหมดแล้ว
 ก่อนตาย.

สรุปความในที่สุด วิถีปฏิบัติทั้ง ๒ ชนิดก็คือ จงมี
 จิตที่มปัญญาแท้จริง. มองเห็นอยู่ว่า ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่น
 ถือมั่น แม้แต่สักสิ่งเดียว. ในจิตที่ว่างจากความยึดมั่นถือมั่น
 โดยสิ้นเชิง อย่างนี้แหละ "ไม่มีตัวกู" หรือ "ของกู"; มีแต่
 ธรรมะที่เป็นความหลุดพ้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเราจะสมมติ
 เรียกว่าพระรัตนตรัย หรือ มรรค ผล นิพพาน หรืออะไร
 ก็เป็นยอดปรารถนาของคนยึดมั่นถือมั่น นั้นได้ทุกอย่าง.
 แต่เราไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานในสิ่งเหล่านั้นเลย จึงดับ
 ไม่เหลือ หรือนิพพาน ได้จริงสมชื่อ : นิ แปลว่า ไม่เหลือ
 พาน แปลว่า ไป หรือ ดับ; นิพพาน จึงแปลว่า ดับไม่เหลือ;
 เป็นสิ่งที่มีลักษณะ ความหมาย การปฏิบัติ และอันสูงสุด
 อย่างที่กล่าวมานี้แล.

ข้อความทั้งหมดก็ยังย่ออยู่มาก แต่ถ้าขยันอ่านและ
พิจารณาอย่างละเอียดไปทุกอักษร ทุกคำ ทุกประโยคแล้ว
ก็คงจะพิศดารได้ในตัวมันเอง และเพียงพอแก่การเข้าใจและ
ปฏิบัติ. ฉะนั้น หวังว่าคงจะอ่านจะฟังกันอยู่เป็นประจำโดย
ไม่ต้องคำนึงว่าก็เที่ยวที่จบ จนกว่าจะเป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งโดย
ปัญญา และมั่นคงโดยสมาธิ นำมาใช้ได้ทันที่ว่่งที่ ด้วยสติ
สมตามความประสงค์ ทุกประการ.

โลกอนิจจัง

ตามธรรมดา ถ้าไม่มี ความเปลี่ยนแปลง
มาบังแฝง คนจะเบื่อ กันเหลือที่
จะเป็นคน ทนอยู่ ในโลกนี้
หนักเข้ามี แต่อยาก จะดับไป

ดับจากโลก เพราะโลก มันน่าชัง
แต่ใครบ้าง รู้สึก เช่นนี้ได้
เพราะโลกนี้ อนิจจัง บังเอาไว้
คนเราใช้ อนิจจัง ชังตัวเอง.

พุทธทาส อินทปัญโญ

บันทึกการจัดพิมพ์

หนังสือชุดลอยปทุมนี้ ได้รวบรวมธรรมบรรยายชุดลอยปทุมของท่านเจ้าคุณหลวงพ่อกุฑกาศภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ที่ได้บรรยายไว้ในกาลสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ อันเป็นธรรมบรรยายที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป และเพื่อเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ถูกต้องและสมบูรณ์บริบูรณ์ จึงได้จัดพิมพ์จากต้นฉบับของธรรมทานมูลนิธิ

การจัดพิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ นี้ ธรรมสภาจัดพิมพ์เป็นธรรมสักการะในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส พระพุทธศักราช ๒๕๔๔ อันเป็นการประกาศเกียรติคุณแห่งองค์บรรยายหนังสือชุดนี้

หนังสือชุด 'ลอยปทุม'

๑. เรื่อง ชีวิตเยือกเย็น	๒. เรื่อง เห็นธรรมชาติ
๓. เรื่อง พระธรรมคติ	๔. เรื่อง พบชีวิตจริง
๕. เรื่อง ธรรมโอสถ	๖. เรื่อง ธรรมะคู่ชีวิต
๗. เรื่อง เช่นนั่นเอง	๘. เรื่อง ความหลุดพ้น
๙. เรื่อง พรพระธรรม	๑๐. เรื่อง ศิลปแห่งชีวิต
๑๑. เรื่อง พระพุทธศาสนา	๑๒. เรื่อง บำเพ็ญบารมี

ฯลฯ

หนังสือชุดลอยปทุมนี้มีถึง ๓๐ เล่ม

ธรรมทานมูลนิธิและธรรมสภา จัดจัดพิมพ์ครบบริบูรณ์
ในมงคลกาล ๑๐๐ ปี ท่านพุทธทาส ในปีพระพุทธศักราช ๒๕๕๔

ธรรมสภาได้รวบรวมหนังสือและสื่อธรรมะ ให้บริการท่านสาธุชน
จากสำนักพิมพ์และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วประเทศ ท่านที่สนใจเลือกชมได้ที่

ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา

เลขที่ ๒-๖ ถนนบรมราชชนนี เขตทวีวัฒนา กทม. ๑๐๑๗๐ โทร. ๘๘๘๗๙๔๐
ริมถนนบรมราชชนนี กิโลเมตรที่ ๑๖ ก่อนถึงพุทธมณฑลสถาน เพียง ๒ กิโลเมตร

โปรดช่วยสมทบค่าจัดพิมพ์เล่มละ ๑๐๐ บาท
ภรรยาอนุโยชนาแต่ทุกท่านที่ร่วมสมทบทุนในการจัดพิมพ์นี้จึงเป็นเช่นนี้